

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Інститут біографічних досліджень

До 100-річчя Національної академії наук України

С. М. ЛЯШКО

**АВТОБІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА
ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ
ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА
ДІЯЧІВ УКРАЇНИ (1918 – 1933)
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК**

КИЇВ 2018

УДК 001.32:[001.814:929]:94(477) «1918/1933»

ББК 72.4:63.2:63.3(4Укр)61-8

А 22

Ляшко С. М. Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918-1933) Всеукраїнської академії наук / підготовка до видання документів, упорядкування, текстологія, наукові розділи, коментар, додатки С. М. Ляшко; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ; редкол. В. І. Попик (голова) [та ін.]. – Київ : [б. в.], 2018. – 532 с.

Представлена збірка автобіографічних документів є продовженням вивчення діяльності і досягнень Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України, що діяла в складі Всеукраїнської академії наук в 1918–1933 роках. Автобіографії і відповіді на запитання анкет українських діячів кінця ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. цілеспрямовано накопичувалися в Біографічній комісії для отримання інформації з метою створення Біографічного словника українських діячів. В збірці представлено 143 документи різних за фахом відомих, маловідомих і зовсім незнаних осіб, що відрізняє її від відомих збірок «Самі про себе». Автобіографічні наративи як особлива форма характеристики людської діяльності сукупно складають відповідний соціальний і культурний контексти часу, в якій автор кожного документа вписав образ свого «Я». Значна частина документів публікується вперше.

Видання призначене для всіх, кого цікавить історія України кінця ХІХ ст. – першої третини ХХ ст. у її різноманітному персональному вимірі.

Редактори: С. В. Шевченко
Т. В. Котлярова

Рецензенти: Г. І. Шаповалов, доктор історичних наук, професор
М. Ю. Відейко, доктор історичних наук, професор

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ISBN 978-966-02-8563-7 (Print)
ISBN 978-966-02-8564-4 (On-line)

© НБУВ, 2018

© Ляшко Світлана, упорядкування,
текстологія, наукові розділи, додатки, 2018

ЗМІСТ

Український науково-культурний простір кінця ХІХ ст. – 1930-х рр.крізь призму автобіографічних документів ...	4
Формування корпусу документів про сучасників як один з напрямів науково-організаційної діяльності Біографічної комісії ВУАН	13
Автобіографічні документи співробітників Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України	26
Автобіографії українських діячів, що зберігаються в матеріалах Біографічної комісії ВУАН	100
Анкети Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України	384
Анкети Видавничого товариства «Час».....	450
Історико-біографічний контекст джерелознавчої спадщини Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України	491
Додаток: Бібліографічний список автобіографічних документів, які опубліковані в виданнях або зберігаються в архівах	507
Список скорочень	516
Показчик імен	518

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР КІНЦЯ ХІХ ст. – 1930-х рр. КРІЗЬ ПРИЗМУ АВТОБІОГРАФІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

«Самі про себе», або зібрання автобіографічних документів під однією обкладинкою, в українській історіографії в наш час набуває актуальності. Такою першою українською збіркою могла би стати колекція автобіографій М. А. Плевака для біобібліографічного довідника «Словник українських письменників», яку науковець збирав від 1922 і майже до 1934 р. Завдяки кропіткій і самовідданій праці М. А. Плеваку вдалося накопичити величезний документальний та біографічний матеріал переважно щодо письменницького кола кінця ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст., що містив, у тому числі, автобіографічні документи (автобіографії, анкети, супровідні листи) сучасників. Частина цього матеріалу зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та інших установах. В часи незалежності України в журналі «Слово і час» (у 1995, 1996, 1997, 2000, 2010 рр.) були опубліковані деякі автобіографії з архіву М. А. Плевака¹. Посилання на документи з його зібрання можна зустріти в багатьох працях сучасних науковців і публіцистів. Безсумнівно, цим позначилася еволюція вітчизняної історичної науки: від історії ідей – до історії людей, від історії подієвої – до історії людської.

Інші можливості мали наші співвітчизники за межами України. У Лондоні 1958 р. вийшла праця «Українські мистці в автобіографіях», яка містила життєписи Ксенофонта Сосенка, Олексі Новаківського, Василя Кричевського, Амвросія Ждахи, Охріма Судомора, Володимира Пеленського. Її уклав український мистецтвознавець Дам'ян Горняткевич (1892–1980)². У передмові укладач зазначив, що в умовах еміграції для істориків

¹ Підготовку до друку здійснила Р. В. Мовчан, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

² Горняткевич Д. Українські мистці в автобіографіях. Лондон : Накл. Укр. Вид. Спілки, 1958. 79 с.

українського мистецтва були відсутні умови для всебічного опрацювання цієї теми. Але як фахівець він вирішив «заповнити прогалини в тогочасних підручниках історії українського мистецтва» і надати сучасникам «несфальшований більшовицькою „наукою” матеріал» для майбутніх дослідників.

Найбільш знаною серед покоління істориків другої половини XX ст. залишається автобіографічна збірка «Самі про себе» (Нью-Йорк, 1989), яку уклав Юрій Луцький. «Під суб'єктивним мірилом» упорядника до книжки увійшли автобіографії українських діячів XIX ст. – Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Софії Русової, Олександра Барвінського та ін., що загалом можна охарактеризувати як джерела української свідомості. У передмові до збірки Юрій Луцький зазначив: «Коли скажемо, що наші спомини – це дзеркало минулого, то чому так цікаво поглянути в це дзеркало? Чи не тому, що таким поглядом ми відкриваємо свої корені, знаходимо дорогу до самопізнання?»¹

Добірка автобіографій письменників, літературознавців, художників у книжці «Самі про себе. Автобіографії українських митців 1920-х років», упорядкованій Раїсою Мовчан², концептуально продовжує видання Юрія Луцького і має таку саму назву. До збірки увійшло 105 автобіографій осіб, пов'язаних з культурним процесом в особливий період української історії, що називають «Розстріляним відродженням», «Червоним ренесансом». У книжці було використано переважно архівні матеріали з колекції М. А. Плевака, Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України тощо. Усі разом і кожний окремо зі знаних або менш відомих авторів автобіографій чи респондентів автобіографічних анкет, знаних або менш відомих, залишили важливий слід в історії української культури й гуманітаристики. Більшість автобіографічних документів були опубліковані вперше. У примітках і коментарях подано короткі біографічні довідки, характеристику особових фондів, у яких зберігаються документи, тощо.

¹ Самі про себе : автобіографії видатних українців XIX-го століття / ред. Ю. Луцький. Нью-Йорк : Вид. УВАН у США, 1989. С. 17.

² Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упоряд. Р. Мовчан. Київ : ТОВ «Вид-во «Кліо», 2015. 640 с.

Запропонована збірка «Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України¹ (1918–1933) Всеукраїнської академії наук» є цілісним зібранням документів, що накопичувалися цілеспрямовано в 1919–1932 рр. для інформаційного наповнення Біографічного словника українських діячів (далі – Біографічна комісія, Комісія) і зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ).

Особливістю збірки автобіографічних документів, що відрізняють її від попередніх суто тематичних видань (митців, письменників, учасників політичних рухів тощо), є різноманітний представницький за професійною ознакою діапазон двох поколінь осіб, які діяли на теренах України в зазначений період.

Звертаючись до сучасників, керманічі Біографічної комісії запитували відомості про дату народження, освіту, місце роботи, професійні досягнення, тобто інформації, що дозволяє написати об'єктивну біографічну довідку про особу з акцентом на її професійні здобутки для добра України. У збірці подано документи видатних, малознаних і зовсім невідомих на той час, але реальних осіб, які свідомо надіслали свої автобіографії або заповнені автобіографічні анкети. Автобіографічні документи маловідомих або зовсім невідомих осіб істотно підвищують інформативну цінність збірки. Чимало представлених документів містять широкий спектр інформації (відомості про родинні й комунікативні зв'язки між окремими особами і професійними співтовариствами, особами і владою, ідейні й політичні уподобання та настрої, життєвий досвід, способи й засоби самореалізації тощо), яка вписується в загальну тканину драматичної української історії кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст.

За своєю самодостатністю та інформаційною сутністю збірка являє собою цілісне історіографічне джерело доби і, на наш по-

¹ Комісія мала такі назви: Постійна Комісія Біографічного словника українських діячів історії, науки, письменства, мистецтва та громадського руху; Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України; Біографічна комісія; Постійна комісія Біографічного словника; Комісія біографічного словника; Комісія для видавання Біографічного словника; Постійна комісія для складання і видання Біографічного словника діячів України. На засіданні Постійної комісії 2 березня 1919 р. було постановлено вважати назвою «Постійна Комісія для складання Біографічного словника українських діячів». В офіційних документах того часу найчастіше використовували назву «Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України». Вона була зазначена і на грифі документів Комісії.

гляд, не потребує додаткового структурування матеріалу за тематичним або іншими ознаками.

Публікацією зібрання автобіографічних документів Біографічної комісії ми мали перед собою не одну мету, а щонайменше три:

1. Вивчаючи далі історію УАН – ВУАН і її структурних підрозділів¹, розглянути науково-організаційну діяльність Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України зі створення джерельної бази сучасників для підготовки біографічних статей.

2. Зробити доступними для науковців і широкого читацького загалу оригінальні джерела первинної біографічної інформації – автобіографічні документи (документи особового походження; его-документи)² українських діячів кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст. у зібранні Біографічної комісії. Автобіографічні наративи як особлива форма характеристики людської діяльності сукупно становлять відповідний соціальний і культурний контексти, в які автор кожного документа вписав образ свого «Я».

3. Звернути увагу дослідників на різні можливості використання сукупності автобіографічних документів (его-документів) в соціокультурних дослідженнях. У цьому контексті автобіографічні документи виступають як мета дослідження і як засіб пізнання історичного соціуму, який творився ними і включає їх самих.

У фонді X «Архів ВУАН» Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського компактно³ зберігаються автобіографічні документи 121 особи, зібрані у 1919–1932 рр. співробітниками Біографічної комісії. Це 77 автобіографій, 22 відповіді на запитання анкети Біографічної комісії, 22 анкети видавничого товариства «Час», а також супровідні листи, списки друкованих праць (загалом 143 документа). З інших фондів

¹ Бібліографія досліджень різних аспектів діяльності Біографічної комісії наведено в наступній главі.

² У межах наукового вжитку є низка понять – «документи особового походження», «его-документи», «его-документи», «его-тексти», «автокомукативні джерела» тощо, які позначають феномен опису автором власного життя, відображення власного «Я» (щоденники, мемуари, автобіографії, анкети, епістолярій). Поки в рамках історичної науки не сформувалося єдине мовне означення перелічених документів, які описують поняття «джерела особового походження», ми використовуємо як рівнозначні терміни «джерела особового походження» та «его-документи».

³ Деякі документи, з різних причин, опинилися в колекціях інших фондів ІР НБУВ.

ІР НБУВ та деяких архівів додано ще 10 документів (Ю. І. Айхенвальд, Г. Л. Берло, В. Л. Модзалевський, М. П. Василенко, П. С. Єфименко, П. І. Зайцев, В. В. Міяковський та ін.).

Більшість документів надійшли до Комісії в 1919, 1924, 1929, 1931 рр. (від 6 до 12 документів за рік), за інші роки збереглося по 1–5 документів¹. Деякі автобіографічні документи були подані авторами через кілька років після їх написання. Чимало матеріалів надійшло до Біографічної комісії в 1929–1932 рр., під час штучного загострення «класової боротьби». Але зміст надісланих до Комісії документів ще зберігає інерцію деяких позитивних процесів 1920-х рр., залишки відносного лібералізму в культурній політиці, великою мірою завдяки М. О. Скрипнику².

Комплекс документів представлений автобіографічними матеріалами двох поколінь українських діячів – осіб, які народилися в 1860–1880-ті рр., і народжених на межі століть. Автобіографічні документи, що надійшли до Комісії, можна умовно поділити на автобіографічні твори, службові автобіографії, автобіографічні анкети. За таким принципом вони поділені на чотири розділи.

Окремим розділом у книжці подаються автобіографічні документи співробітників Біографічної комісії (14 осіб). У культурно-історичному вимірі Комісія цікава насамперед як колектив професіоналів, що об'єдналися для виконання певного наукового і державного завдання, незважаючи на різні професійні інтереси, ідейні переконання та ситуаційні обставини³. Згадані автобіографічні документи в цілому дають змогу скласти уявлення про кадрові принципи формування підрозділів Української академії наук, якісні характеристики їх персонального складу. До другого розділу включені 63 автобіографії, що надійшли до Біографічної комісії з різних куточків України.

Відповіді на запитання анкет Біографічної комісії та видавничого товариства «Час» також представлені окремими розділами. На початку кожного з них вміщений зразок відповідної анкети. Анкетні автобіографії переважають серед документів

¹ Загальна кількість автобіографічних документів, що надійшли до Біографічної комісії за роки її існування, невідома, як і поки ще залишається нез'ясованою доля самого архіву.

² Дзюба І. Пастка: тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна. Київ : Криниця, 2003. С. 46–47.

³ Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України : персонологічний вимір // Укр. біографістика : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 12. С. 42–81.

молодшого покоління авторів, як обов'язкові складники особової справи працівника, що включався в трудовий процес. Службові автобіографії, складені на замовлення в часи ідеологічних утисків, відрізняються схематичністю викладу. Вони втрачають самобутність і перетворюються на збіднілий жанр автобіографічного твору. Водночас у них часто вміщена інформація, не зафіксована жодним документом, відображені події, учасниками яких було обмежене коло осіб, або події, що набули значення згодом, тощо. Шлях отримання персональної інформації через анкетування викладений в наступному розділі.

Документи асиметричні за обсягом і змістом. Автобіографії побудовані з опорою на загальні статусні принципи – родина, освіта, професійні колективи, суспільства та ін., досягнення, визнання. Більш розлогими виявилися автобіографічні наративи й відповіді на запитання анкет представників старшої генерації. Нерідко автори висвітлювали ідейні, культурні впливи, комунікативні стосунки в професійно-корпоративному середовищі тощо (П. С. Єфименко, П. І. Зайцев, В. В. Міяковський, О. М. Александров, М. Г. Астряб, М. І. Гордієвський, Я. К. Імшенецький, Ю. Л. Крамаренко, В. К. Крамаренко, Н. М. Малеча, О. П. Новицький, В. І. Самійленко, А. І. Степович-Дудка, М. А. Трублаєвич та ін.).

У деяких випадках публікується кілька документів, складених особою в різні часи та за різних життєвих обставин. При цьому ми керувалися бажанням показати динаміку творчого зростання людини, родинні стосунки, акцентувати увагу на особливостях часу або подій і на ролі в них особи (М. М. Могилянський, Н. М. Малеча, батько і син М. Г. і О. М. Астряби, брати Л. І. і Ю. І. Айхенвальди, Л. А. Пахаревський, С. Д. Мстиславський, М. М. Павлов-Сільванський, А. І. Степович-Дудка, К. Р. Анищенко).

Публікуючи документи, ми зберігали оригінальну назву, що її дав автор: «автобіографія», «*curriculum vitae*»¹, «життєпис», «короткий життєпис», «короткі біографічні відомості», «автобіографічна записка», «автобіографічний нарис». В інших випадках вказувалася назва, яку документ отримав при комплектуванні архіву Біографічної комісії.

На багатьох документах, що збереглися в архіві, на першій сторінці в правому або лівому верхньому кутку є позначки (ре-

¹ Curriculum vitae, CV (лат. – «перебіг життя») – короткий опис життя та професійних діянь.

золюції) керівничого Комісії – дата отримання документа або запис: «На підставі цього матеріалу скласти біографію» (наприклад, автобіографія К. М. Антонович-Мельник). Ці помітки винесені в підрядкові посилання.

Аналізуючи автобіографічні документи, що містять бібліографію праць – окремо або в тексті (таких документів приблизно 50 %), ми вирішили подавати повний текст разом зі списком опублікованих праць і вважати їх за єдиний документ¹. Головним аргументом залишається задуманий керманичами Біографічної комісії характер видання – біобібліографічний.

Традиційно в ті часи право на окреме видання біобібліографічного покажчика мали особи викладацького і наукового складу, стаж професійної діяльності яких становив від 30 років і більше (Д. В. Айналов, А. І. Степович-Дудка). Тому бібліографія праць осіб, що перебували лише на початку свого професійного шляху, набуває особливого пізнавального значення для науковців².

На початку XX ст. бібліографія стала невід'ємною складовою автобіографій, анкет, що подавалися під час оформлення на нову роботу. Для науковця – це характеристика й оцінка його попередньої праці, що розкриває динаміку творчого зростання особи, її творчі можливості. Для багатьох представників письменницького цеху коротенькі бібліографії – це ознака перших кроків у літературі, визнання читачів і критиків (бажаним було зазначення опублікованих рецензій). Інколи саме бібліографія, додана до короткого життєпису, залишалася єдиним джерелом, що зафіксувало досягнення особи на час написання автобіографічного документа. Особливого значення набувало те, що особа власноруч обирала праці, які вона вважала важливими для своєї презентації.

Так, у додатку до *curriculum vitae* М. П. Василенка, складеному на початку його викладання у Київському університеті в 1917 р.,

¹ Інколи при публікації автобіографій упорядники не включають бібліографію, а лише подають примітки: «Далі йде бібліографія творів», «Далі подаються бібліографічні відомості» тощо.

² Бібліографія може бути самостійним джерелом для написання бібліографічної біографії особи. За типологією біографічного жанру в історико-економічних дослідженнях (Дональд Уокер) виокремлюється бібліографічна біографія (аналіз праць науковця, історія їх створення, джерельна база, техніка і методологія дослідження, понятійний апарат, міждисциплінарні зв'язки). (Попова Т. Н. Персональная история VS интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия // Человек в истории и культуре. Одесса : СМІЛ, 2012. Вып. 2. С. 544.)

вміщений список праць з 57 позицій. У своїх спогадах 1947–1951 рр. про М. П. Василенка його дружина Н. П. Полонська-Василенко зазначала, що повної бібліографії праць Микола Прокопович не мав. В Україні бібліографія його праць з'явилася на початку 1990-х рр.¹ У 2008 р. вона була уточнена, доповнена новими позиціями й видана Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України².

При публікації автобіографічних документів ми навмисно відмовилися від їх супроводу традиційними розширеними анотаціями і коментарями, бо вони не вносять нічого нового в суму історичного знання і в разі потреби читач може самостійно розшукати відповідну інформацію в мережі Internet. Автобіографічним документам передують коротка анотація, яка містить прізвище, ім'я та по батькові, інформацію щодо дат життя й дефініцію. Документ або декілька документів супроводжуються текстом від упорядника (подано курсивом), у якому ми намагалися зорієнтувати читача на окремих важливих моментах діяльності й долі людини в 1920–1930-х рр., або звертали увагу на особливості документа чи на обставини його написання, або на окремі факти біографії, творчі досягнення, або на спільну участь у подіях з іншими особами, чиї документи увійшли до збірки, тощо. У разі потреби в цій частині надавалися також перехресні внутрішньотекстові посилання на інші документи, які доповнюють певний текст (*див. док. №*).

При публікації документів зберігалися мовно-стилістичні, граматичні особливості оригіналу, авторський варіант написання імен та прізвищ, граматичні помилки й описки, уживання великої літери в назвах періодичних видань, установ, інституцій, поділ текстів на абзаци, використання лапок, підкреслень. Бібліографія праць та бібліографічні посилання залишені без змін, тобто без опрацювання за сучасними правилами бібліографічного опису. Упорядником проведено археографічну обробку кожного документа.

При підготовці документів до друку слова і речення, написані нерозбірливо, бралися в круглі дужки (...). Встановлені ініціали,

¹ Микола Прокопович Василенко / вступ. ст. Ю. С. Шемшученка, І. Б. Усенка; упоряд. В. В. Вороненко. Київ : Наук. думка, 1990. 66 с. (Бібліобіогр. вчених Укр. РСР).

² Василенко М. П. Вибрані твори: у 3 т. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; упоряд. І. Б. Усенко. Київ : Юрид. думка ; Видавн. Дім «Академперіодика», 2008. Т. 3. С. 703–716.

прізвища, відновлений текст, розшифровка аббревіатур подавалися в квадратних дужках [...].

Збірник документів супроводжується додатком – «Бібліографічний список автобіографічних документів, які опубліковані або зберігаються в архівах», іменним покажчиком та списком аббревіатур і скорочень.

Ми сподіваємося, що представлені документи особового походження дадуть змогу дослідникам у деяких випадках по-іншому глянути на вже відому постать в українській історії, стануть джерелом для складання біографій, сприятимуть створенню біографічного силуету або профілю маловідомих осіб, написанню просопографічних праць, наповненню соціальної історії, історії культури персонологічним змістом.

За допомогу в підготовці видання щиро дякую колегам-історикам, які на різних етапах збирання й опрацювання документів протягом багатьох років надихали мене на завершення праці. На жаль, пішов з життя перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, доктор історичних наук В. С. Чишко, який мав безпосереднє відношення до вивчення багатогранної спадщини Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України й сприяв науковим зацікавленням співробітників Інституту в цьому. Висловлюємо глибоку вдячність за допомогу в збиранні документального матеріалу співробітникам Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, генеральному директору Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, директору Інституту, доктору історичних наук, члену-кореспонденту НАН України В. І. Попику за цінні поради, співробітникам Інституту біографічних досліджень – кандидату історичних наук О. М. Яценку за фахову допомогу в оформленні бібліографічного сегменту видання, доктору історичних наук Л. І. Буряк за консультативне сприяння на завершальному етапі роботи, доктору історичних наук Т. І. Ківшар за творче спілкування, конструктивні рекомендації з підготовки видання й моральну підтримку, Ю. В. Вернік за комп'ютерний дизайн та верстку, а також кандидату історичних наук С. Г. Іваницькій (Запоріжжя) за професійну допомогу в пошуках маловіомої біографічної інформації, слухні поради, та всім колегам, причетним до виходу у світ видання. Сердечну вдячність засвідчую своїм вельмишановним рецензентам – докторам історичних наук М. Ю. Відейку (Київ) та Г. І. Шаповалову (Запоріжжя).

ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ ДОКУМЕНТІВ ПРО СУЧАСНИКІВ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ ВУАН

Праця «Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської академії наук» у контексті історії науки і культури України кінця ХІХ ст. – 1930-х рр. є продовженням вивчення діяльності Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України – установи гуманітарного спрямування у структурі УАН – ВУАН, що діяла в 1918–1933 рр. На сьогодні Біографічна комісія є одним із комплексно досліджених академічних структурних підрозділів. Починаючи з 1993 року дослідниками приділялася увага вивченню діяльності Комісії в контексті державного, суспільно-політичного та культурного будівництва країни, конкретизації її статусу в академічній структурі, завданням, що на неї покладалися, нормативно-розпорядчим документам, які визначали основні напрями її діяльності, характеристики та методам виконання завдань, результатам праці тощо^{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7}. Була розглянута діяльність Комісії як осередку

¹ Варава Т. В. Діяльність Постійної комісії для складання біографічного словника в складі УАН–ВУАН (1918–1933) // Бібл. вісн. 2000. № 2. С. 51–54.

² Варава Т. В. Словникові комісії УАН–ВУАН (1918–1933) // Там само. № 3. С. 24–27.

³ Варава Т. В. Структура, персональний склад і діяльність словникових комісій УАН–ВУАН (1918–1931) // Наук. пр. НБУВ. Київ, 2005. Вип. 14. С. 593–612.

⁴ Варава Т. В. Основні етапи діяльності «Постійної комісії для складання словника українських діячів науки, історії, мистецтва та громадського руху» (1918–1933) // Рукописна та книжкова спадщина України : археограф. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів. Київ, 2000. Вип. 5. С. 130–138.

⁵ Ляшко С. М. З досвіду анкетування Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України // Наук. пр. НБУВ. Київ, 2001. Вип. 7. С. 278–280.

⁶ Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ – 40-і рр. ХХ ст.) : нариси історії. Запоріжжя : Дике поле, 2006. С. 16–40.

⁷ Борчук С. Енциклопедичні проекти УАН–ВУАН. «Біографічний словник діячів України» // Схід. 2015. № 1. С. 65–69.

біографічних досліджень в контексті формування ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації¹.

За матеріалами документів та історіографічних праць з історії УАН – ВУАН – АН УРСР був встановлений персональний склад Біографічної комісії за роками², створений її колективний портрет з урахуванням кількісної та якісної характеристик персонального складу й оцінкою потенційних можливостей співробітників згуртуватися навколо генеральної ідеї – укладання «Біографічного словника діячів України»³. Була відтворена біографія керівничого Комісії М. М. Могилянського⁴.

У 2003 р. була видана збірка документів, матеріалів і досліджень Біографічної комісії – «Постійна комісія УАН – ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933»⁵. До неї увійшов опис документів Комісії, що компактно зберігаються в архіві ВУАН (фонд Х) ІР НБУВ, за рубриками, які, на думку упорядника, дають змогу якнайповніше розкрити діяльність наукової установи (с. 598–677 вказаного видання). Окремо подані нормативно-методичні документи, які були покладені в основу підготовки Біографічного словника (с. 37–69), «Список прізвищ українських діячів» на літеру «А», найбільш наближений до остаточного списку (с. 70–126), сучасна версія списку імен діячів України на літери «А»–«Я» – «Узагальнений список імен діячів України, які зустрічаються у матеріалах Біографічної ко-

¹ Ляшко С. М. Історичний досвід, теоретичні й науково-методичні проблеми розвитку сучасної української біографіки і формування ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації // Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / керівник проекту В. І. Попик. Київ, 2016. С. 11–61.

² Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-уклад. С. М. Ляшко. Київ, 2003. С. 268–294.

³ Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України: персонологічний вимір // Укр. біографістика : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 12. С. 42–81.

⁴ Ляшко С. М. Керівничий Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України М. М. Могилянський: досвід просопографічного дослідження // Укр. біографістика : зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 6. С. 136–179; Пам'ятки України : до 140-річчя від дня народження Михайла Могилянського. 2013. № 9.

⁵ Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-уклад. С. М. Ляшко. Київ, 2003. 686 с.

місії» (с. 297–597) тощо. У корпусі архівних документів окремий блок складають «Біографії, біографічні нариси, автобіографії, некрологи, відповіді на запитання анкет» (с. 613–661). Серед зазначених біографічних джерел автобіографії і відповіді на запитання анкет відносяться до першоджерел і становлять цікаве і важливе свідчення часу від першої особи.

У нормативно-методичних документах Біографічної комісії щодо підготовки словника, складання карток і написання статей акцентується на «матеріялах друкованих». Використання «джерел першої руки» (архівних), на думку авторів рекомендацій – Д. І. Багалія і В. Л. Модзалевського, ускладнювалося станом архівів в Україні. Щодо осіб «середніх та дрібних, велика кількість яких досі майже невідома, але які у своїй масі утворювали місцеву історію та посували українську літературу, науку, мистецтво й взагалі культуру», то відшукування джерел в тодішніх умовах викликало певні труднощі, і тому авторам статей рекомендувалося «вжити всіх заходів» для розшуку джерел і матеріалів щодо них. Ще одним чинником, який спонукав керманичів Біографічної комісії звернутися до збирання автобіографічних документів, стало рішення розміщати в Біографічному словнику «біографії всіх діячів, які померли до 1919 року». Оскільки до початку друку Біографічного словника могло пройти чимало часу, потрібно було регулярно накопичувати відомості про сучасних діячів з різних сфер діяльності. Трохи пізніше, із середини 1920-х рр., на перший план виходить державне замовлення – оспівування героїки всеросійських політичних рухів і революцій. Велике значення для збору матеріалу мав також біобібліографічний характер майбутнього Біографічного словника – у довідках про видатних діячів особливої ваги набирала бібліографія та критичні праці про особу.

На нашу думку, саме цими принципами, в сукупності з критеріями відбору персоналій, керувалися перші очільники Біографічної комісії Д. І. Багалій, В. Л. Модзалевський, П. Я. Стебницький, коли приймали рішення щодо збирання автобіографій і відповідей на запитання анкети. З часом особливу роль у майбутній долі Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України зіграв той факт, що нормативно-методичні документи розроблялися в 1919–1920 рр., в умовах державної незалежності України, і пізніше не переглядалися.

З традицією збирання автобіографічних документів з метою подальшого їх використання були пов'язані такі відомі проек-

ти кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст., як «Энциклопедический словарь в издании Брокгауза и Ефрона» (1890–1907), «Русский биографический словарь» (1896–1918), «Энциклопедический словарь» Російського бібліографічного інституту Гранат (1917–1939), «Критико-биографический словарь русских писателей и ученых» С. А. Венгерова, «Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета св. Владимира (1834–1884)» (1884), «Историко-филологический факультет за первые сто лет его существования (1805–1905)» (1908), біографічний словник В. Б. Антоновича, словники І. Ф. Павловського, І. О. Левицького, І. І. Огієнка, автобіографічні матеріали Істпарту ЦК КП(б)У. Майже до всіх цих проектів були дотичні (брали безпосередню участь, або були поєднані комунікативними зв'язками, або надали свої автобіографії) співробітники Біографічної комісії¹ та деякі автори автобіографічних документів з представленої збірки.

Спроби видати збірники автобіографій на теренах України в зазначений період не були реалізовані (В. Б. Антонович, І. І. Огієнко). Серед реальних причин ініціатори, вони ж і укладачі, проектів називають небажання своїх сучасників оприлюднювати власні життєписи. Так, М. М. Трегуб, автор передмови до сучасного видання словника І. О. Левицького, на основі вивчення величезного архіву зазначала, що особи, які прислали дані про себе, через деякий час зверталися з проханням не включати їхні біографії до словника². Можливо, багатьом з них, хто отримав «лист-відозву», ім'я бібліографа було мало відомим і це стало причиною не написання відповіді на лист³. Окремі особи свою відмову пояснювали «відсутністю заслуг». У 1935 р., через довгий час після поразки Української революції, І. І. Огієнко повернувся до свого задуму щодо публікації зібраного автобіо-

¹ Ляшко С. М. Історичний досвід, теоретичні й науково-методичні проблеми розвитку сучасної української біографіки і формування ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації // Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / керівник проекту В. І. Попик. Київ, 2016. С. 11–61.

² Матеріали до біографічного словника І. О. Левицького : анот. покажч. арх. док. / упоряд., передм. та наук.-дов. апарат М. М. Трегуб ; вступ. ст., наук. ред. М. М. Романюка. Львів, 2012. Т. 1. С. 19.

³ Дашкевич Я. Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури. 2-ге вид., випр. й допов. Львів : Піраміда, 2007. С. 282.

графічного матеріалу, але не багато авторів виявило бажання оприлюднити свої автобіографії¹.

В Росії видавництвом «Советская энциклопедия» 1989 р. був надрукований енциклопедичний довідник «Деятели СССР и революционного движения России»², до якого увійшли додатки до 40-го та 41-го томів «Энциклопедического словаря Гранат»: «Автобиографии революционных деятелей русского социалистического движения 1870–1880-х гг.» (289 автобіографій історичних осіб, які пов'язали себе з революційним рухом, Жовтневою революцією та будівництвом радянської держави) та «Свод автобиографий и авторизованных биографий деятелей СССР и Октябрьской революции» (245 біографій учасників Жовтневої революції і соціалістичного будівництва). На полях факсимільного видання подані біографічні відомості про долю осіб після 1929 р. та вміщені портрети. Обидва додатки були видані в 1926 р. до першого 10-ліття «Великого Октября» акціонерним товариством «Русский библиографический институт братьев А. и И. Гранат и К°», але наступні шість десятиріччів пролежали в спецхрані та не передруковувалися з цензурних міркувань.

У 2001–2010 рр. працівники Інституту російської літератури РАН, де зберігаються архів і бібліографічна картотека С. А. Венгерова, видали анотований покажчик автобіографій та біобібліографічних документів його зібрання³. Серед осіб, які свого часу відгукнулися на прохання С. А. Венгерова й надіслали йому матеріали про себе, були відомі українські діячі: етнограф І. С. Абрамов, лікар Л. І. Айхенвальд та літературознавець Ю. І. Айхенвальд, поет, перекладач М. А. Славинський, письменниця З. П. Тулуб, адвокат М. М. Могилянський, літературознавці М. І. Петров, М. Ф. Сумцов, В. М. Перетц, мистецтвознавець О. П. Новицький, історики В. В. Міяковський, В. І. Щербина, художник А. Г. Петрицький, мостобудівник Є. О. Патон, педагог С. О. Сірополко та ін. Автобіографії І. С. Абрамова, Ю. І. та Л. І. Айхенвальдів, М. М. Могилянського, О. П. Новицького, В. В. Міяковського, А. Г. Петрицького увійшли до покажчика.

¹ Ляхоцький В. Автобіографія як «джерело історії» в працях Івана Огієнка // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. Київ, 1999. Вип. 1. С. 160.

² Деятели СССР и революционного движения России: энцикл. слов. Гранат. Репринт. изд. Москва : Сов. энцикл., 1989. 832 с.

³ Русская интеллигенция: автобиограф. док. в собрании С. А. Венгерова : анот. указ. : в 2 т. СПб. : Наука, 2001–2010. Т. 1–2.

Збирання персонального матеріалу від респондентів через анкетування в довідковій біографістиці є найбільш швидким і гнучким засобом отримання поточної інформації про сучасників. Він дає змогу укладачам довідкових видань сформулювати питання відповідно до мети видання й отримати інформацію у досить формалізованому вигляді. Яскравий приклад співпраці з респондентами становлять текст звернення й «анкета-питальник» І. О. Левицького, підготовлені й розіслані ним під час роботи над виданням «Галицко-руская библиография XIX столетия ...»¹.

Рішення збирати інформацію про сучасників через анкетування керівництво Комісії прийняло на початку її роботи. На засіданні Біографічної комісії 19 червня 1919 р. було вирішено звернутися до товариства «Час» з проханням передати Комісії заповнені анкети письменників (ф. Х, спр. 5168), які товариство збирало з метою укладання «Словника українських письменників».

Видавниче товариство «Час» (1908–1920) було одним із найпотужніших, найбільших і найактивніших центрів українського книговидання та мало своїм призначенням видання, розповсюдження літератури та пропаганду освітніх, наукових й інших знань серед широких верств населення України. У доробку «Часу» були книжки українського і зарубіжного красного письменства – історичні повісті, романи, оповідання; мемуари, біографії видатних українських діячів культури й політики; наукова література; шкільні підручники; дитячі книжки; агітаційні брошури; аркушева продукція (листівки, портрети); календарі та власна періодика.

Про заплановане видання «Словника українських письменників» товариство «Час» оголосило на сторінках свого критико-біографічного місячника «Книгарь». У липневому номері журналу «Книгарь» за 1918 р. була подана коротка інформація про «намір уложити й видати, по можливості швидше, повний *Словник українських письменників*» та анкета щодо збору біографічного матеріалу до «Словника». В преамбулі до анкети, зокрема, зазначалася мета анкетування: «Бажаючи дати читачам як найдокладніші відомості про життя й працю наших письменників

¹ Матеріали до біографічного словника І. О. Левицького : анот. покажч. арх. док. / упоряд., передм. та наук.-дов. апарат М. М. Трегуб ; вступ. ст., наук. ред. М. М. Романюка. Львів, 2012. Т. 1. С. 243, 244.

(від Ів. Котляревського до останніх днів), прохаємо... дати... відповіді... на запитання»¹.

Запитання під номерами 4–7 стосувалися власне літературної творчості. Дев'ятий пункт було сформульовано наступним чином: «Ваші політичні переконання й участь в громадському житті під час 1-ої та після 2-ої революцій (по бажанню)». Трудно передбачити, як збиралися розпорядитися цією інформацією автори-укладачі майбутнього «Словника українських письменників», але в долі багатьох респондентів політичні переконання стали визначальними. Національно-демократичні ідеї, що панували в свідомості великої частини старшої генерації інтелігенції (більшість респондентів народилися між 1870 і 1882 р.), членство в політичних партіях всіх напрямів (у тому числі різного спрямування соціалістичних партіях) в другій половині 1920-х рр. поставили її в опозицію до більшовиків або спонукали до політичного нейтралітету, а владу – до репресій.

Після закриття видавничого товариства «Час» цей напрям діяльності припинився, а частина зібраного матеріалу потрапила до Біографічної комісії. В Інституті рукопису НБУВ у фонді Біографічної комісії зберігається близько трьох десятків заповнених анкет товариства «Час» (загальна кількість невідома), датованих 1918 роком, зокрема анкета керівничого Комісії у 1923–1933 рр. М. М. Могилянського (ф. Х, спр. 5807).

З цією ж метою – збирання біографічних відомостей від учасників історичних подій в Україні – керівники Біографічної комісії звернулися до досвіду укладання біографічних словників. На засіданні Комісії 31 червня 1919 р. було розглянуто питання про збір відповідних відомостей про сучасників через опитувальні анкети. Зокрема, П. Я. Стебницький повідомив присутніх про збирання біографічного матеріалу до «Словника українських письменників», яке у 1918 р. оголосило товариство «Час».

На цьому ж засіданні присутні звернули увагу на анкету, яку розробило «Бюро для учета и регистрации деятелей науки, литературы и общественности в России при Отделе Ученых Учреждений и Высших Учебных Заведений Комиссариата Народного Образования» (ф. Х, спр. 5171). Передбачалося, що реєстрація представників наукових, літературних, громадських

¹ [Товариство «Час» має намір уложити й видати ...] // Книгарь. – 1918. – Ч 11 (липень). – Стп. 675. Текст звернення й анкета передують відповідям на запитання анкети.

кіл Росії здійснюється з метою обліку наукового потенціалу в різних галузях культурного і господарчого життя. Керівничому Комісії В. Л. Модзалевському було доручено підготувати проекти звернення й анкети на зразок російських або адаптувати їх. На наступному засіданні співробітникам і редакторам Комісії були представлені звернення та перекладена українською мовою анкета (ф. Х, спр. 5170, 5172)¹.

У біографічних даних мали подаватися відомості з історії роду, про здобуту освіту й виховання, початок фахової, наукової, громадської діяльності, належність до наукової, громадської школи, сучасні стан та посаду. Частина питань охоплювала фахові відомості. Третій розділ стосувався бібліографічної сторони діяльності. В ньому, окрім переліку публікацій, потрібно було вказати рецензії, огляди щодо наукових праць, переклади робіт іноземними мовами, назвати видання, де вміщені портрети. За змістом питань анкета була розрахована на вчених, письменників, інших творчих осіб. Отже, зазначені в анкеті запитання звужували можливість оприлюднити свої досягнення «по всіх обсягах людської діяльності» для «скромних діячів», не пов'язаних із творчою діяльністю.

Ймовірно, звернення і анкета були надруковані протягом 1919–1920 рр., коли академія мала назву «Українська академія наук», і надіслані респондентам. Частина анкетних бланків була надрукована російською пізніше (після червня 1921 р.) і мала назву: «Анкета ВУАН для био-библиографического сборника деятелей Украины». Анкета мала вигляд подвійного аркуша формату А4. Текст виконано типографським способом. На першій (лицевій) сторінці розміщено Звернення Української академії наук та Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України. В середині на двох сторінках містилися запитання. Крім того, в № 6 часопису «Червоний шлях» за 1924 р. було подано звернення Комісії про надсилання на її адресу біографічного матеріалу про себе.

Одним зі шляхів отримання Біографічною комісією автобіографій був офіційний. Нова доба в історії України потребувала оновленої персональної інформації щодо майже всіх членів суспільства, які працювали в урядових структурах, наукових та державних установах тощо. Подання заповнених анкет, автобіографій, curriculum vitae при оформленні на роботу стало

¹ Тексти звернень й анкет передують відповідям на запитання.

суспільною потребою й адміністративною нормою. Наприклад, статут УАН містив вимогу подання кожним обраним академіком короткої автобіографії та списку основних праць (ф. 225, спр. 415, арк. 1, 1 зв.). Копії цих документів надходили до Біографічної комісії. Так копії 14 автобіографій надійшли до Комісії з різних підрозділів ВУАН.

Наведемо типове розпорядження, обов'язкове для виконання штатними співробітниками УАН – ВУАН, про подання «на підставі документальних даних відомостей про себе», яким керувалася адміністрація при найманні на роботу¹.

Українська Академія Наук
Постійна Комісія
Для складання Біографічного Словника діячів України
Лютого 16 дня 1920 року.
№ 16/424.
Київ В. Володимирська 54.

До члена редактора Постійної Комісії
для складання Біографічного Словника Українських діячів
П. Я. Стебницького
(Мала Благовіщенська, 46, кв. Чикаленка).

Прикладаючи до цього форму, оголошену у наказі Київського Губвійському від 5 лютого 1920 року ч. 799, прошу Вас, на підставі Циркуляра Неодмінного Секретаря Української Академії Наук з 13 лютого 1920 року ч. 347, НЕГАЙНО подати мені, на підставі ДОКУМЕНТАЛЬНИХ даних відомості про себе.

Зазначаю, що вся відповідальність за неточності, або неправдиві відомості спадає на Вас.

Підпис: Керівничий над працями Комісії В. Модзалевський.

Наведемо також один з зразків анкети, що поширювалася в установах ВУАН².

¹ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5506.

² Зразок анкети зберігається в особовій справі Д. М. Щербаківського (1877–1927), члена Етнографічної комісії, заступника голови Всеукраїнського археологічного комітету ВУАН (1922). На анкеті від руки дописано: «В. Ш. Данилові Михайловичу Щербаківському» (НА ІА НАНУ, ф. 9, № Б–247).

Пролетарии всех стран, соединяйтесь. Товарищи, в ваших интересах давать,
точные и ясные ответы.

АНКЕТА №

год

месяц

число

1. Фамилия, имя, отчество
2. Возраст
3. Пол
4. Национальность
5. Учебное заведение, факультет (отделение) и курс
6. Год поступления
7. Где жили ваши родители до октябр. революции
8. Источники существования ваших родителей до окт. револ.
9. Место вашего постоянного жительства (город, деревня)
10. Холост (если холост, то при ком живете), женат
11. Сколько у вас детей

Короткі автобіографії, що мали назву «Життепис», публікувалися зі списками друкованих праць співробітників УАН в офіційних виданнях Академії. Так, у віснику «Перший піврік існування Української Академії Наук ...» академічній спільноті були представлені життеписи співробітників Біографічної комісії – Ф. Л. Ернста, Н. Ю. Мірзи-Авакянц, В. О. Романовського, П. Я. Стебницького¹.

Деякі автобіографічні документи надійшли на прохання Біографічної комісії з інших установ. Зокрема, «автобіографічний нарис» був підготовлений М. М. Могилянським 1929 р. на прохання Інституту Леніна в Москві (1929)². Автобіографія С. Д. Мстиславського написана на замовлення редакції журналу «Красный интернационал профсоюзов» (1924). Чотири короткі автобіографії (1919) надійшли з архіву Міністерства народної освіти (Д. І. Дорошенка, І. А. Любарського, Й. Ф. Оксіюка й О. В. Прахова).

¹ Перший піврік існування Української Академії Наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. Київ, 1919. С. 92–102.

² Іваницька С. Г., Ляшко С. М. Михайло Могилянський, Володимир Ленін та право націй на самовизначення (коментар до незавершеної дискусії) // Пам'ятки України. 2013. № 9. С. 46–49.

Комісія тісно співпрацювала й обмінювалася біографічною інформацією, починаючи із середини 1920-х рр., з республіканським і регіональними відділеннями Істпарту. Це було зумовлено необхідністю написання біографічних статей про революційних і партійних діячів. Істпарт ЦК ВКП(б) 1927 р. прийняв до виконання масштабний проект, пов'язаний зі святкуванням ювілею Жовтневої революції 1917 р. У проекті взяли участь республіканські відділення Істпарту. «Анкета учасника Октябрьского переворота» являла собою брошуру, що містила передмову-звернення і складалася з кількох розділів. Характер запропонованих питань передбачав розширені спогади, зорієнтовані відповідним чином – акцентувати увагу на тих сторонах подій в житті людини, які викликали найбільший інтерес і відповідали меті видання¹. Серед матеріалів Біографічної комісії збереглася біографія М. І. Арсеничева (ф. Х, спр. 4823), яку надіслали з Дніпропетровського відділення Істпарту 11.02.1930 р.

Частина автобіографічних документів надходила до Біографічної комісії від позаштатних співробітників, з біографічних осередків, до яких входили науковці, аматори регіональних наукових, культурних, освітніх установ і товариств. Так, на біографічних анкетах, надісланих А. Г. Петрицьким, В. Є. Варзаром, В. В. Марковичем, є примітка, що заповнено К. Анищенком.

Серед пропозицій, як активізувати збиральницьку працю, керівничий Біографічної комісії П. Я. Стебницький ще в 1919 р. висловив думку, що в багатьох випадках «безпосередні зносини дадуть кращий результат. Ці зносини... можна доручити всім співробітникам Словника, що працюють без фіксованої платні, і постачання такого біографічного матеріалу тимчасово оплачувати по-штучно» (ф. Х, спр. 5106, арк. 13 зв.). Більшість заповнених анкет потрапила до Біографічної комісії саме так. Головним фактором запрошення надіслати автобіографію або заповнити біографічну анкету були особисті стосунки, залучення осіб зі свого ближнього кола.

Щодо очікуваних результатів анкетування сучасників, то вони виявилися незадовільними. Вже через рік, 18 вересня 1920 р., П. Я. Стебницький констатував: «Анкета досі не дала ніякого біографічного матеріалу, – отже на розсилку анкет-

¹ Коровайников В. Ю. «Анкета участника Октябрьского переворота» как зеркало третьей Российской революции в Москве // Археограф. ежегодник за 1997 г. Москва : Наука, 1997. С. 154–158.

них листків не можна при сучасних умовах покладати великих надій» (ф. Х, спр. 5106, арк. 13, 13 зв.). Наступний керівничий, М. М. Могилянський, в листі до Істпарту ЦК КП(б)У від 16.07.1928 р. зазначав: «Досвід показав, що засіб збирання біобібліографічного матеріалу шляхом анкет малонадійніший: на 100 посланих анкет поступає не більш 2–3 відповідей» (ф. Х, спр. 5484, арк. 3).

Загальна кількість автобіографічних документів, що надійшли до Біографічної комісії упродовж 15 років, невідома, як і подальша доля матеріалів Комісії після її ліквідації (а це 200 000 біобібліографічних карток, матеріали до біографій, біографії, перший том Біографічного словника на літеру «А» тощо).

Трагічний контекст епохи поставив людей перед необхідністю пошуку компромісу між минулим і сучасністю, що поширювалося на оприлюднення особистої інформації. Однією з можливих причин невдачі анкетування стали ідеологічні мотиви, зумовлені початком репресій проти інтелігенції (процес «Промпартії», «Шахтинська справа», справи «КОЦД», «СВУ» тощо).

Від 1928 р. радянський уряд розпочав активний наступ на керівництво Академії, її наукові кадри і програми. У ВУАН працювали комісії Наркомосвіти, Робітничо-селянської інспекції тощо. Їх метою був «...перегляд програм і персонального складу всіх науково-дослідних установ, щоб наблизити їх до завдань і потреб соціалістичних реконструкцій»¹. У цьому контексті звернемо увагу на документ, складений за результатами обстеження комісією ВУАН архівів своїх установ, проведеного приблизно в серпні 1933 р. У ньому засвідчується наявність архіву автобіографічних документів у Біографічній комісії: «В Комісії біографічного словника... виявлено незаінвентаризований архматеріал діловодних фондів Комісії з 1919 р. по 1933 р. та наукові матеріали – автобіографії, біографії діячів України на літери А, Б, В, К, О, П, Р, С. Всі ці матеріали знайдено в жахливому неупорядкованому стані і їх само опечатано в окремій кімнаті»².

¹ З виступу комісара ВУАН М. Л. Левицького на нараді Київського окружного КП(б) в листопаді 1929 р. (ЦДАВО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3032, арк. 6–9).

² Доповідна записка Комісії з обстеження архівів Академії вченому секретареві Президії ВУАН І. А. Адамовичу про стан наукового майна архівів і бібліотек історичних установ другого відділу [Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали. Київ, 1998. С. 13, 190–193].

Очевидно, до повноважень комісії не входило ознайомлення зі змістом документів, що оглядалися. На той час в архіві зберігалися автобіографічні документи, автори яких на собі зазнали політико-ідеологічного тиску з боку радянської влади, перебували під наглядом спецслужб, проходили принизливу процедуру «чисток і каяття» (М. М. Могилянський), потрапляли під арешт (П. В. Клименко 1921 р. арештований органами ВНК за звинуваченням в участі у контрреволюційній петлюрівській організації), були репресовані або очікували вироку. Зазнали репресій 25 авторів і респондентів автобіографічних документів (з тої частини документів особового походження, що дійшла до наших часів) старшого покоління української інтелектуальної еліти (1938 р. засуджений і розстріляний 80-річний Я. К. Імшенецький) і представників нової генерації українців. У 1920–1930 рр., коли створювалися документи, ці особи були сповнені надій і творчих планів працювати для добра українського народу, що й віддзеркалилося в документах.

У підсумку зазначимо, що комплекс автобіографічних документів, зібраних Біографічною комісією в 1919–1932 рр., є важливим джерелом, у якому інформація, що подається «з перших рук», дає змогу вивчати її в трансдисциплінарному полі біографічних досліджень як версію життя, соціальну ідентичність авторів (соціокультурні процеси), текст (герменевтика). В еру електронної культури вони становлять вагомий ресурс біографічної інформації.

АВТОБІОГРАФІЧНІ ДОКУМЕНТИ СПІВРОБІТНИКІВ ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ

АНДРІЯШЕВ ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ [20.08(01.09).1863, Чернігів – 08.02.1933, Київ] – історик, архівіст, археограф, джерелознавець.

№ 1

АВТОБІОГРАФІЯ АНДРІЯШЕВА ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛОВИЧА

[не раніше 1930 р.]¹

Андріяшев Олександр Михайлович народився 20.08.1863 р. у м. Чернігові, в сім'ї службовця. Закінчив у 1882 р. Чернігівську класичну гімназію, а потім у грудні 1886-го року Київський університет по історичному відділу Іст[орично]-філ[ологічного] факультету з ступенем кандидата; тут був учнем проф. В. Б. Антоновича й за дисертацію на поставлену² їм тему «Очерк истории Волынской земли до конца XIV в.» одержав золоту медаль та премію імені Н. И. Пирогова³. З огляду на зв'язки з представниками революційного народничого руху він не зміг залишитись при Університеті як професорський стипендіят⁴, як це пропонував факультет, не зміг також одержати яку небудь посаду на Україні. Примушений від'їхати на Північ, де йому пощастило дістати посаду і він служив у Ревелі та в Ризі, маючи в своєму завідуванні старі німецькі та шведські архіви колишніх до-Петрівських часів. Переїхавши потім до Петербургу, він прослухав у 1903–[19]05 рр. повний курс Археологічного інституту, який і закінчив зі званням Дійсного члена Інституту й тоді ж почав працювати при Петербургській Археологічній Комісії, працюючи головніше в галузі історії Великого Новгороду. В наслідок праці його в Комісії він надрукував перший том «Матеріалов по исторической географии Новгородской земли» під заголовком «Шелонская пятина по писцевым книгам 1498–1576 г.г.» (Чтенія Об[щей] Истории и Древностей Рос[сии], т. 250 М. 1914 г. и Атлас in-fol. СПб. 1913 р. – и Окремо).

¹ Дату написання встановлено за текстом документа.

² Слово «поставлену» вставлено замість закресленого «подану».

³ Далі закреслено речення «В(...)тившись до одного з політичних процесів того часу (Дегаєва)».

⁴ Далі закреслено «не міг тако».

Другий том цієї праці, якого присвячено вивченню Деревської п'ятини, також закінчено, але поки лишається в рукопису. Також не надруковано ще й цілком закінченого «Показчика» географічного та особового до перших шести томів Новгородських писцових книг. Археологічна Комісія командировала його в 1911 на XV археографічний¹ з'їзд у Новгороді, де він зробив доповідь про походження Новгородських п'ятин, а потім у 1913 р. на попередній XVI Археологічний з'їзд у Москву; нарешті йому доручено було видання VII-го тому «Новгородских Писцовых книг». Видання було виготовлено до друку й почасти й надруковано, але з приводу політичних подій того часу, припинилось й вийшло в світ лише в 1930 році. Крім того, він надрукував декілька дрібних статтів в різних історичних журналах.

Влітку 1917 р. він знову повернувся до Києва й працює тепер на посаді вченого архівіста в Київському Центральному Архіві Стародавніх Актів. Науково працює спеціально в галузях історії феодального періода України та архівознавства і праці свої друкує в виданнях ВУАН (Колонізація Київської землі; Сіверської землі; Переяславщини, Волині, Болоховське питання та ин.) та в «Архівній Справі». Нині він є дійсним членом Археографічних Комісій при Академії Наук СРСР у Ленінграді і при ВУАН у Києві, Почесним членом «Новгородского общества любителей древности», членом-редактором Комісії Біографічного Словника й членом Історично-Географічної Комісії при ВУАН та ин.

Бібліографія²: 1. Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия. К. 1887, (...) П+282+1 мапа (Рец.: «Киевлянин», 1887, № 8; «Киевские Университетские Известия», 1887, № 1; «Библиограф», 1887; «Русская Старина», 1887, № 10; «Киевская Старина», 1887, № 7; «Kwartalnik historyczny», 1887–1888).

Перший архівар брацлавського земського суду. «Архівна справа», 1928, № 7. с.15–18.

Нарис історії колонізації Переяславської землі до початку XVI стор[іччя]. «Зап[иски] Іст[орично]-філ[ологічного] від[ділу] ВУАН», кн. XXVI. Нарис історії колонізації Київської землі до кінця XV віку. Київ та його околиці. 1926. с. 33–79.

Література: Венгеров С. А. Критико-биографический словарь [рос-сийских писателей и ученых. От начала русской образованности до наших дней], I, 565.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4807, арк. 1–2, 2 зв. Автограф.

¹ Мається на увазі археологічний з'їзд (XV Археологічний з'їзд відбувся у Новгороді в 1911 р.).

² Бібліографічна частина дописана на звороті сторінки олівцем іншою рукою.

О. М. Андріяшев – учень В. Б. Антоновича. Займався вивченням історії окремих земель Стародавньої Русі за матеріалами писцевих книг (Київська, Переяславська землі), розробив методику їх використання при реконструкції історичного процесу. У 1917 р. працював ученим-архівістом та завідуючим відділом у Центральному архіві давніх актів у Києві. У ВУАН – постійний штатний співробітник Археографічної комісії (1927), Комісії для складання історично-географічного словника української землі, виконуючий обов'язки керівника Комісії старої історії України (1928), редактор Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1928–1930).

АНТОНОВИЧ-МЕЛЬНИК КАТЕРИНА МИКОЛАЇВНА (19.12.1859, м. Хорол, нині Полтавської обл. – 12.01.1942, Київ) – археолог, історик, музейник, громадський діяч.

№ 2

АВТОБІОГРАФІЯ АНТОНОВИЧ-МЕЛЬНИК
КАТЕРИНИ МИКОЛАЇВНИ¹

[1915 р.; 1929 р. Київ]²

Антонович-Мельник Катерина Миколаївна. В 1902 р. – друга жінка проф[есора] В. Б. Антоновича³.

Народилась 19.11.1859 в м. Хоролі на Полтавщині. Батько лікар. Екстерничала за курс гімназичний у Полтаві в 1877 р. Вступила до Вищих жіночих курсів у Києві, спочатку на математичний факультет і в скорім часі перешла до історико-філологічного. Закінчила в 1883 р. Студіювала переважно історію під керівництвом проф[есора] В. Б. Антоновича. Записувала всі його лекції з історії до Монгольської Русі, Галичини, Казаччини та з курсу джерелознавства до історії України. Студіювала археологію в Музеї Древностей Київського Університету. В році 1879 склала й видала літографірований курс лекцій проф. В. [Б.] Антоновича з історії давньої Русі (як підручник для вищої школи.)

В р[оці] 1880 видала літографірований курс лекцій В. [Б.] Антоновича з історії Галичини.

¹ У лівому кутку документа є резолюція М. М. Могилянського щодо використання цієї автобіографії для написання біографії К. М. Антонович-Мельник: «На підставі цього матеріалу скласти біографію».

² Дату останнього доповнення тексту встановлено за змістом документа.

³ В тексті документа після прізвища, ім'я та по батькові дописано М. М. Могилянським: «В 1902 р. – друга жінка проф. В. Б. Антоновича».

В р[оках] 1879–1880 брала участь в екскурсіях проф. В. [Б.] Антоновича по неолітичних стаціях в околицях Києва для збирання матеріалів для Університетського Музею.

В 1880 р. провадила розкопи слав'янського могильника на старому Києві. В р[оці] 1881 розкопувала три групи могил неолітичного та скифських часів в околицях Кременчука на Полтавщині.

В р[оці] 1881 брала участь в І-му Археологічному з'їзді у Тифлісі. В р[оках] 1882–1890 брала участь як помішник проф[есора] В. [Б.] Антоновича в його екскурсіях для дослідження дюнных стоянок в околицях Києва.

В р[оках] 1882–1886 працювала в Київському Центральному Архіві давніх актів, де розбирала стародавні судові справи і вибирала та виписувала документи з актових книжок.

В р[оці] 1882 видала літографірований курс лекцій проф[есора] В. [Б.] Антоновича з історії козаччини, та курс джерелознавства до історії козаччини.

В р[оці] 1883 була командирована Московським Археологічним Товариством на археологічні екскурсії проф. В. [Б.] Антоновича як його асистент на Подільське-Подністров'є.

В р[оці] 1884 була командирована Моск[овським] Арх[еологічним] Товариством на північні повіти Херсонщини для досліджування мегалітів, могил та городищ.

В р[оці] 1884 брала участь в VI Археол[огічному] з'їзді в Одесі, де зачитала доклад: «Мегалітичні будівлі в південній Росії». Труды VI Арх[еологического] Съезда. Т. 1. стр. 103–134.

В р[оці] 1885 командирована від Моск[овського] Арх[еологічного] Т[овариств]а як асистент проф[есора] В. [Б.] Антоновича в археологічну екскурсію на Київщину та Полтавщину.

В р[оках] 1883–1887 працювала в Музеї Університету Володимирського (у Києві) як помічник консерватора.

В р[оках] 1888–1913 виконувала обов'язки консерватора та лаборанта в тім-же самим Музею.

В р[оці] 1886 командирована за асистента в складі археологічної екскурсії проф[есора] В. [Б.] Антоновича на Волинь та Поділля.

В р[оці] 1888 командирована Моск[овським] Арх[еологічним] Т[овариств]ом для археологічних дослідів на Дніпрові пороги.

В р[оці] 1890 брала участь в VIII Арх[еологічному] З'їзді, де зачитала доклад: «Типичная мастерская неолитической эпохи на Днепровских порогах».

В р[оці] 1890 командирована Археологічною комісією як асистент проф[есора] В. [Б.] Антоновича на археологічні досліді Скитських могил в Липовецькому та Житомирському повітах.

В р[оці] 1891 командирована Моск[овським] Археолог[ічним] Т[оварист]вом як асистент проф. В. [Б.] Антоновича на археологічні дослідди на Київському та Волинському Поліссяю.

В р[оці] 1892 з доручення Опекунського Управління по справам і майну А. Поля в Катеринославі систематизувала та описала колекції А. Поля. (зараз Музей ім. [О. М.] Поля в Катеринославі).

В р[оці] 1893 була командирована Археолог[ічною] Комісією в складі археолог[ічної] екскурсії проф[есора] В. [Б.] Антоновича в Могилевську губ.

В р[оці] 1899 з доручення предварительного Комітета XI Археол[огічного] З'їзду у Києві улаштовувала виставку передісторичної старовини.

В р[оці] 1893 брала участь на IX Арх[еологічному] З'їзді в Вільні, де зачитала доклад: «Характеристика неолитической культуры в стоянках и мастерских среднего бассейна Днѣпра».

1894 [р.] з доручення Московськ[ого] Археолог[ічного] Т[оварист]ва провадила розкопи могил в Лубенському повіті на Полтавщині.

1897–1898 рр. була командирована Моськовськ[им] Арх[еологічним] Т[овариств]ом для археологічних дослідів на Волині.

1899 р. командирована від Археол[огічного] Музею Київського У[ніверсите]ту для участі в розкопах В. [В.] Хвойки в околицях Трипілля.

В р[оці] 1899 брала участь в працях XI Археол[огічного] З'їзду як член-організатор.

Вр[оках] 1900–1901 командирована Моск[овським] Арх[еологічним] Т[оварист]вом для археологічних дослідів на Харківщині.

В р[оці] 1904 командирована Моск[овським] Арх[еологічним] Т[оварист]вом для археологічних дослідів на Херсонщині та Катеринославищині.

В р[оці] 1905 брала участь як член-депутат на XIII Арх[еологічному] З'їзді в Катеринославі, де прочитала доклад: «Характеристика майданых городищ и курганов в Южной России».

В р[оці] 1908 брала участь на XIV Археолог[ічному] З'їзді в Чернігові як член-депутат від Українського Науков[ого] Т[оварист]ва.

В р[оці] 1910 командирована Укр[аїнським] Науков[им] Т[овариств]ом для участі в раскопках В. [В.] Хвойки в Білгородці.

1925 р. за дорученням ВУАКу керувала археолог[ічними] раскопками в садибі Соф[ійського] Собору у Києві. Того ж року провадила археол[огічні] розкопи та розшуки на Кременчужчині.

В р[оці] 1926 провадила археол[огічні] дослідди на Кременчужчині.

В р[оці] 1927 провадила археол[огічні] дослідди на Золотоношчині.

В р[оці] 1928 улаштувала виставку «Памяти В. Б. Антоновича» при Істор[ичній] Секції У[країнської] А[кадемії] Н[аук].

З 1929 [року] готує до друку й редагує твори для повного видання праць проф. В. [Б.] Антоновича.

З 1919 р. завідує бібліотекою І відділу У[країнської] А[кадемії] Н[аук].

З 1919 р. – Член-співробітник постійної Комісії для складання істор[ично]-географ[ічного] словника України.

З 1919 р. – Член-співробітник постійної Комісії для складання біограф[ічного] Словника діячів України.

З 1920 р. Редактор Комітету для видання творів [В. Б.] Антоновича.

З 1921 р. головний редактор того ж комітету. Заступник голови Археологічної секції бувш[ого] Наукового Т[овариства] у Києві, прилученого нині до У[країнської] А[кадемії] Н[аук].

З 1924 р. Заступник голови Археологічного відділу Всеукр[аїнського] Археолог[ічного] Комітету при У[країнської] А[кадемії] Н[аук].

Надруковано такі праці:

1) Рецензія на І т. праці гр. А. С. Уварова: «Археология России. Каменный век». Газета «Труд» (Київ) 1881 г.

2) Гетман Иван Выговский.

3) Гетман Павел Тетеря.

4) Гетман Демьян Многогрешный «Исторические деятели Юго-Западн[ой] России». Київ. 1883 г. с. 36–64.

5) «Следы мегалитических сооружений в Южной России» в Трудах VI Археолог[ического] Съезда в Одессе. [т.] I. 1886 г. с. 103–134.

6) «Путевые очерки Подолии» За підписю «К. М.». Журн[ал] Киевск[ая] Стар[ина]. 1884 г., 5. [с.] 1–32; 7. [с.] 359–391; 9. [с.] 53–81; 10. [с.] 254–275; 1885: 2. [с.] 465–489; 1885 г.: 12. [с.] 654–683.

7) «На Днестровском Побережье», Журн[ал] Киевск[ая] Стар[ина] 1887 г. 8. [с.] 638–675.

8) «Следи мегалитичных будовель на Украине» в виданні «Галицко Русской матицы во Львове». Вып. II за 1886 р. Львів. 1887.

9) «Каталог Коллекций А. Н. Поля в Екатеринославе». Вып. I, Київ. 1893 г.

10) «Сведения о походе в Крым Михаила Дорошенка». Киев[ская] Стар[ина] 1896 г. № 11. [с.] 274–286.

11) «Каталог выставки XI Арх[еологического] Съезда в Киеве». К. 1899 г. Отдел первобытных древностей. с. 3–192.

12) «Раскопки в земле Лугане». Труды XI Арх[еологического] Съезда в Киеве. т. I, с. 479–576.

13) «Раскопки курганов в Харьковской губ. 1900–1901 г. г.»: Труды XII Арх[еологического] Съезда в Харькове т. I, М. 1905 г. с. 673–743.

14) Розвідка: «Майданові городища на Україні». Записки Україн[ського] Наук[ового] Т[овариства] в Києві. Київ 1909. Р. III. с. 9–97.

15) Каталог Ахеологічного відділу XII Арх[еологічного] З'їзду. Дивись: «Каталог выставки XII Арх[еологического] Съезда в Харькове. Отд[ел] древностей добытых из раскопок и случайных находок». Харьков. 1902.

16) «Характеристика неолитической культуры в стоянках и мастерских среднего бассейна Дніпра». Труды девятого археологич[еского] съезда в Вильне. 1893 г. Т. II. Протоколы. с. 98.

17) «Археологічні досліді на Кременчужчині». Коротке звітлення за археологічні досліді 1925 р. Всеукраїнського Археол[огічного] Комітету. К. 1926 р. с. 81–86.

18) «До археологічної статистики степової Полтавщини». Ювілейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського. К. 1928. с. 57–60.

Найголовніші переклади з різних літератур:

1) «Очерк истории Юго-Западной Руси». Виїмки в перекладі з монографії Стеф. Качала: «Polityka polakow wzgledem Rusi». Львов 1879 г. Киев[ская]. Стар[ина]. 1885 г. I. [с.] 19–56; II. [с.] 282–307; III. [с.] 437–464; IV. [с.] 678–716; V. [с.] 21–43; VI. [с.] 205–218.

2) «Мемуары относящиеся к истории Южной Руси». Вып. I. XVI стол[етие]. Киев 1890.

3) «Відьма». Переклад етнографічного оповідання. Е. Orzeszko. «Dziurdziowie» в жур[нале] Киевск[ая] Стар[ина]. 1886 г. II. с. 280–328; IV. [с.] 278–326; V. [с.] 79–107; VI. [с.] 490–519; VIII. [с.] 693–726; IX. [с.] 81–102.

4) «Тарас из Ворохты». Переклад з польської журн[ал] Киевск[ая] Стар[ина]. 1888. т. XXIII с. 326–363 и 493–542.

5) «На рубеже». Переклад історичного оповідання «Przegląd Tygodniowy» за 1886 г. надруковано в журн[але] Киев[ская] Стар[ина]. 1888 р. т. XX с. 180–243; т. XXI с. 64–99; с. 209–234; с. 365–388; т. XXII с. 315–348 и с. 523–566.

6) «Сельския недоразумения» З. Петкевича. Переклад з польського. Газета«Glas» 1888 г. Киев[ская] Старина. 1889. т. XXIV. с. 155–186 и с. 643–664.

7) «Нечистая сила». Переклад з польського. Надруковано в журн[але] Киевск[ая] Стар[ина]. 1890 р. т. XXV. с. 152–173 и с. 507–534; т. XXVI с. 188–220 и с. 491–514.

Література: Императорское Московское Арх[еологическое]

Общ[еств]во в первое пятидесятилетие его существования (1864–1914 гг.) т. II. с. 225–226.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4817, арк. 1–7. Автограф.

К. М. Антонович-Мельник – друга дружина В. Б. Антоновича (з 1902). Дослідниця стародавньої історії України, активістка українського суспільного життя другої половини 1880-х – 1900-х рр. Катерина Миколаївна була людиною «нового часу»: пропагувала рівність між чоловіками і жінками, право жінки на розлучення та цивільний шлюб. Побудувала успішну кар'єру професійного археолога та науковця. Після отримання членства в Московському археологічному товаристві (1883) стала повноправним членом археологічної наукової спільноти і змогла реалізувати себе як професійний археолог нарівні з чоловіками. В Україні вона стала першою жінкою, яка була обрана членом Історичного товариства Нестора-літописця, та другою жінкою (після графині П. С. Уварової) – членом Одеського товариства історії та старожитностей (1900). Багато зусиль доклала до збереження наукової спадщини В. Б. Антоновича.

В установах УАН – ВУАН працювала на посаді позаштатного постійного співробітника в Постійній комісії для складання Біографічного словника діячів України (03.02.1919 – 1930), завідувала бібліотекою І відділу ВУАН, була редактором Комітету для видання творів В. Б. Антоновича (з 1920), працювала в Комісії для складання історично-географічного словника української землі (член-співробітник, 1919–1930), Археологічній секції (заступник голови, з 1921), Комісії для дослідження нової української історіографії (1929). Автобіографія датована 1915 р., але бібліографічна частина була доповнена працями 1926 та 1928 рр. і подана до Біографічної комісії після 1928 р.

БЕРЛО ГАННА ЛЬВІВНА (05.10.1859, с. Вороньків Переяславського пов. Полтавської губ., нині Бориспільського р-ну Київської обл. – 1942, Київ) – історик, педагог.

№ 3

АВТОБІОГРАФІЯ БЕРЛО ГАННИ ЛЬВІВНИ

[не раніше 1930 р. Київ]¹

Берло Ганна Львівна народилася на Полтавщині в містечку Воронькові, Переяславського повіту, 5 вересня (ст. ст.) 1859 р. Батько її був службовець, мати – київська шляхтянка з роду Янішевських. Походженням

¹ Дату встановлено за змістом документа.

Берли з стародавнього українського роду. Предок, про якого залишилися історичні відомості, Іван Берло був спочатку сотником воронківським, потім суддею полковим Переяславським. Одружений він був з дочкою наказного гетьмана Лівобережної України Якіма Сомка, що його московська влада скарала у Борзні 1663 р. за доносом Бруховецького, Парасковією Якимовною – і був свояком гетьмана Богдана Хмельницького, перша жінка якого Ганна Сомко, мати Тимоша і Юрія Хмельницьких, була рідна сестра Якіма Сомка. Від одного з синів Івана Берло по прямій лінії й походив мій батько.

Освіту я здобула в Київській дівочій, так званій Міністерській, згодом Ольгінській гімназії, яку я скінчила з золотою медалею в 1876 році, і того ж року в тій же гімназії вступила на службу і працювала там, як учителька російської мови, а з 1917-го року до 1919 р. й української мови, коли через хворобу зовсім залишила педагогічну працю. Не маючи змоги через службу в гімназії вступити на Вищі жіночі курси, що тоді було засновано в Києві; я вступила на курси при університеті для приватних осіб і прослухала у проф[есора] Мик[оли] Павл[овича] Дашкевича курси історії французької, німецької й англійської літератури, у проф[есора] Вас[илия] Мик[олайовича] Малініна – курс історії російської мови і літератури, у проф[есора] Вол[одимира] Бон[іфатійовича] Антоновича курс історії України (козаччини), який він читав для окремого гуртка.

Рано втерявши батьків (батько помер, коли мене було років п'ять, а мати – коли я була в останній класі гімназії), я мусила заробляти собі на життя власною працею, викладала російську мову, крім Ольгінської гімназії, ще в приватній гімназії Ващенко-Захарченко (потім Дучинської), давала приватні лекції. Щоб полегшити моїм ученицям засвоєння російської мови, я склала 1903 року підручник – етимологію рос[ійської] мови, а потім – синтаксис рос[ійської] мови, брала участь у комісії по виробленню програм по російській літературі, улаштовувала літературні ранки тощо. З 1917 року в гімназіях, крім російської мови, я почала викладати українську мову в перших 4-х класах гімназії і, щоб полегшити моїм ученицям вивчення мови, склала підручник – граматику української мови, яку 1919 р. видало товариство «Сіяч» у Черкасах. – Поруч із педагогічною працею я весь час брала участь в українських літературних і наукових товариствах та гуртках; була членом кол[ишнього] Українського Наукового Товариства в Києві, членом «Просвіти», брала участь в організації літературного видавництва «Вік» і працювала в ньому, працювала в комісії по виробленню української термінології і виконувала ті обов'язки, які на мене покладались. 1900 року під керівництвом В. Б. Антоновича утворився гурток для складання біогра-

фічного словника діячів України, в якому я брала участь і написала для словника кілька біографій. 1919 р. мене було обрано штатною науковою співробітницею до Комісії Біографічного Словника діячів України при Українській Академії Наук, і я, залишивши педагогічну працю, до 1930 року працювала в тій комісії, складаючи біографії та підготовляючи матеріали до біографій. Крім того, працювала як перекладачка в Історичній секції при ВУАН і переклала чимало статтів наукового змісту¹.

Г. Берло

ЦДАМЛМ України, ф. 271, оп. 1, од. зб. 27, арк. 1–2. Автограф.

Г. Л. Берло походила зі старовинного українського роду Берлів. Це була високоосвічена жінка, зі знанням п'ятьох іноземних мов. У своїх спогадах Г. Л. Берло написала, що її життя йшло двома лініями. Перша, зовнішня, – це лінія життя відомої в Києві виховательки, вчительки російської, а пізніше української мов, автора «Учебника русской грамматики» (1-ша і 2-га частини цього підручника для середніх навчальних закладів до 1917 р. витримали 10 і 5 перевидань відповідно), підручника з української мови для молодших класів гімназій (1919). Друга, внутрішня, лінія – це лінія життя українки, яка гаряче любила свою країну і в міру сил таємно трудилася для неї в гуртках Старої громади, зокрема в біографічному гуртку В. Б. Антоновича. Третя лінія життя – це праця в структурах ВУАН. Г. Л. Берло була однією зі «старожилів» Біографічної комісії (02.03.1919 – 1931), крім того, співробітницею Комісії для складання історично-географічного словника української землі, Комісії Лівобережжя й Слобідської України (1927), Комісії порайонованого дослідження Північної України. Свої історичні, філологічні знання і практичний досвід успішно втілювала в роботу Біографічної комісії.

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ПРОКОПОВИЧ [02(14).02.1866, с. Есмань Глухівського пов. Чернігівської губ., нині с. Червоне Глухівського р-ну Сумської обл. – 03.10.1935, Київ] – державний, громадський, освітній діяч, історик, правознавець, педагог, публіцист, редактор.

№ 4

CURRICULUM VITAE²

ВАСИЛЕНКО НИКОЛАЯ ПРОКОФЬЕВИЧА

14 декабря 1917 г. Киев

Магистрант русской истории, выдержавший, с дипломом первой степени испытание в Государственной Юридической Комиссии, Нико-

¹ До автобіографії додано бібліографію творів Г. Л. Берло.

² «Curriculum vitae» дописано від руки.

лай Прокофьевич Василенко родился 2 февраля 1866 г. в селе Есмани Глуховского уезда Черниговской губернии.

По окончании, с наградой, в 1883 году Глуховской шестиклассной прогимназии, Василенко поступил в VII класс Полтавской Гражданской Гимназии, где и получил аттестат зрелости.

В осеннем семестре того же 1885 года он был зачислен в число студентов медицинского факультета Дерптского (теперь Юрьевского) университета, но в следующем году перешел на историко-филологический факультет того же университета по отделу русской истории. В университете Василенко работал под руководством проф[ессора] А. Г. Брикнера, его ближайшего учителя, и в то же время посещал лекции и практические занятия по истории русского права И. Е. Энгельманна.

Университет Василенко окончил в июне 1890 года со степенью кандидата истории. Кандидатской работой его был «Критический обзор литературы по истории земских соборов», предложенный к напечатанию и переданный для переработки, согласно замечаниям проф[ессора] Брикнера, но оставшийся в рукописи, впоследствии выхода в отставку и вскоре затем последовавшей смерти проф[ессора] Брикнера.

В год окончания университета Василенко переехал в Киев. Здесь некоторое время он посещал лекции профессоров В. Б. Антоновича и М. Ф. Владимирского-Буданова и принимал участие в практических занятиях последнего по договорам русских с греками и по Русской правде.

В это время он стал близко к редакции журнала, посвященного изучению истории Украины и принимал в нем довольно деятельное участие. Тогда же начинал он и архивные занятия, которым посвятил около трех лет, собирая материалы по истории Левобережной Украины (по терминологии А. М. Лазаревского Старой Малороссии). Его интересовали главным образом, формы землевладения, виды его, а также интересы администрации и суда. Кроме Киевского Центрального Архива и архивов некоторых киевских монастырей и Лавры, Василенко работал в частных архивах (А. М. Лазаревского в Киеве, И. М. Судьенка в Новгород-Сиверском), в Черниговском и Полтавском Архивах Окружного Суда и Казенной палаты, в Харьковском Историческом Архиве¹. Собранный материал остался пока не использованным. Часть его предоставлена другим исследователям. (См. примечания к статьям В. А. Мякотина в «Рус[ском] Богатстве» от 1912 г.). Некоторые из этих Архивов, по инициативе Василенко, поступили потом в Киевский Центральный Архив (архив Судьенка, монастырские документы из Черниговской Казенной палаты, документы из Полтавской Казенной палаты).

¹ Наступне речення додано над рядком.

С 1893 года Василенко начал преподавательскую деятельность в средних учебных заведениях гор[ода] Киева. Преподавал он русский язык и историю в частной женской гимназии Бейтель, затем в Киевской Фундуклеевской гимназии и в Кадетском Корпусе. С начала 1903 года он, однако, оставил преподавательскую деятельность и перешел на службу к тогдашнему киевскому губернатору Ф. Ф. Трепову непременным членом губернского комитета попечительства о народной трезвости и секретарем губернского статистического комитета. Заведуя всеми учреждениями попечительства о народной трезвости в губернии, Василенко мог ближе познакомиться с губернией, и увидеть недостатки изучения в историческом, этнографическом и статистическом отношениях. Это дало ему основание преобразовать «Памятную Книжку Киевской губернии». Преобразование было встречено сочувственно Ф. Ф. Треповым, но зато повело к конфликту с управляющим губерний, после назначения Ф. Ф. Трепова сенатором, бароном Штакельбергом, который в печатании этнографических материалов видел «украинофильство». При губернаторе [П. С.] Саввиче, который разделял точку зрения бар[она] Штакельберга, Василенко в марте 1905 года оставил должность секретаря губернского статистического комитета, успев в преобразованном виде, под своей редакцией, выпустить две «Памятные книжки» Киевской губернии за 1904 и за 1905 годы. Непременным членом Попечительства о народной трезвости Василенко оставался до конца года, когда вышел в отставку, не согласившись с мнением губернатора [П. С.] Саввича и большинством Комитета Попечительства по вопросу об издании на средства Попечительства официозной газеты («Правдивое слово») для борьбы с революцией. Василенко доказывал, что правительство бессильно бороться с революцией печатным словом: ему никто не поверит. Вся затея приведет только к краху Попечительства. Так оно и случилось. Газета просуществовала два или три месяца и закрылась, оставив крупный дефицит.

Оставив официальную службу, Василенко имел неосторожность вместе с проф[ессором] В. Я. Железновым подписывать в течение 10 дней издававшуюся тогда кружком интеллигенции в Киеве газету «Киевские отклики». Газета была закрыта в административном порядке, а Василенко был привлечен по 129 ст. Угол[овного] Улож[ения] и приговорен к году крепости.

В промежутке между закрытием газеты и отбыванием наказания Василенко выдержал экзамен в Юридической Испытательной Комиссии, под председательством проф[ессора] Загоровского, при Новороссийском университете и после представления сочинения об улиточной записи (рецензент проф. Загоровский) удостоен диплома 1-й степени (Это

было в декабре 1907 года). Тогда же Василенко был зачислен Помощником Присяжного Поверенного у Т. О. Куликовского в Одессе.

В течение 9 месяцев с 11 октября 1908 по 8 июля 1909 года Василенко отбывал наказание в «Крестах» в С[анкт]-Петербурге. Это время он употребил на подготовку к экзамену на степень магистра русской истории. Экзамен этот он выдержал осенью 1910 года и по прочтении двух лекций, был принят и утвержден приват-доцентом на историко-филологическом факультете университета св. Владимира.

Летом 1911 года Василенко читал краткий курс истории Украины на курсах для учителей в Полтаве, а еще раньше такой же курс читал на Высших женских курсах А. В. Жекулиной.

В 1912 году Василенко был принят в число присяжных поверенных округа Одесской Судебной палаты, проведя около 150 дел за пять лет. С открытием Совета присяжных поверенных в Киеве был перечислен в присяжные поверенные округа киевской судебной палаты. С назначением на должность Попечителя Киевского Учебного Округа Василенко вышел, согласно закону, из сословия поверенных.

С апреля 1912 года Василенко состоит Председателем правления Киевского Учетно-Ссудного Общества Взаимного Кредита. 27 марта 1917 года по предложению министра народного просвещения А. А. Макулова, занял пост Попечителя Киевского Учебного Округа, а 19 августа, по приглашению министра народного просвещения С. Ф. Ольденбурга, был назначен товарищем министра народного просвещения, в каковой должности числится и до сих пор.

Василенко состоит членом Исторического общества летописца Нестора в Киеве, Киевского юридического общества и Полтавской Архивной Комиссии, состоял также до войны членом Наукового Товариства імені Шевченка у Львові.

Из этих обществ сообщения делались Василенко в Историческом Обществе летописца Нестора и в Украинском Науковом Товариществе в Киеве.

В первом Василенко сделаны следующие сообщения: Киевское генеральное следствие о маетностях (1893), памяти И. И. Дитятин (1894). О скупке земель в Малороссии и ее причинах, О происхождении группы капиталистов в Малороссии (1895), Протоколы Верховного Тайного Совета, как материал для истории Малороссии XVIII века. Разбор статьи В. А. Мякотина «Крестьянское землевладение в Полтавском уезде в 1767 году» (1896), Отношение правительства к монастырскому землевладению в Малороссии в XVII и в первой половине XVIII (1899). О книге Рожкова «Сельское хозяйство в Московской Руси в XVI в.» (1900). Первые шаги по введению положения 19 февраля 1861 года в Черни-

говской губ. (1901). Памяти А. М. Лазаревского (1902). Памяти Евгения Болховитинова (1913).

В Украинском научном Обществе сделаны сообщения: Кріпацтво і реформа 19 лютого на лівобережній Україні. До історії скасування монастирського землеволодіння на Україні. Записка Теплова про непорядки Малороссії і значення її для лівобережної України (з приводу Акцесса і «Суд и расправа в правах малороссийских Я. Чуйкевича»). З приводу «Генерального следствия Стародубского полка». Про скасування Литовського Статута в Лівобережній Україні в XIX ст.

Список печатных трудов Н. П. Василенка прилагается.

Ник. Василенко¹

З оригіналом згідно

СПИСОК (НЕПОЛНЫЙ) НАУЧНЫХ РАБОТ Н. П. ВАСИЛЕНКО ДОДАТОК 2

В журнале «Киевская старина»

1. К истории малорусской историографии и малорусского общественного строя. 1894 г. №№ XI–XII.

2. Первые шаги по введению положений 19 февраля 1861 года в Черниговской губ. 1901 г. кн. III, IV, XI (отдельный оттиск прилагается).

3. И. М. Бодянский и его заслуги по изучению Малороссии. 1903 г. кн. I, III, V, X, XI, XII (отдельный оттиск прилагается).

4. К биографии Котляревского. 1902, IV. Там же помещен в разное время ряд мелких заметок и библиографических отзывов. Из последних наиболее обширны:

5. Рецензии на книги «Чтений в Обществе летописца Нестора» 1891 г., X. 1896 г. V, 1899, III, 1903, III.

6. Рецензия на книгу проф. Загоскина «Наука истории русского права» 1891, III.

7. Рецензия на книгу проф. Загоскина «Очерк смертной казни в России». Казань, 1892 г. IV.

8. Рецензия на книгу В. И. Сергеевича «Русские юридические древности», Т. I и II. 1895, II.

9. Рецензия на «Сборник Русского Исторического Об-ва» (Протоколы Верховного Тайного Совета), 1900, IX. В энциклопедическом словаре Брокгауз – Ефрон (1-е издание), кроме ряда мелких заметок и статей, часто подписанных, помещены статьи:

10. Духовенство пол[утом] XI, [с.] 253–265.

¹ Особистий підпис.

11. Казанское царство п[олутом] XXVI, [с.] 907–910.
12. Калачов Н. В. [Т.] XXVII, [с.] 7–8.
13. Князь, [Т.] XXIX, [с.] 474–478.
14. Комиссии для составления нового уложения [Т.] XXX, [с.] 866–869.
15. Бар[он] Корф [Т.] XXXI, [с.] 355–356.
16. Юрий Крыжанич [Т.] XXXII, [с.] 861–862.
17. Литовско-Русское государство [Т.] XXXIV, [с.] 818–827.
18. Граф Миних [Т.] XXXVII, [с.] 368–369.
19. Митрополиты русские и в юго-западной Руси [Т.] XXXVII, [с.] 464–471.
20. Монастырские вотчины и доходы [Т.] XXXVIII, [с.] 703–708.
21. Московское княжество [Т.] XXXIX, [с.] 6–11.
22. Опричнина [Т.] XLIII, [с.] 45–46.
23. Патриаршество в России, патриаршие приказы и вотчины [Т.] XLV, [с.] 29–36.
24. Подушная подать в России [Т.] XLVII, [с.] 123–128.
25. Поземельная община в Древней Руси и Великороссии [Т.] XLVII [с.] 202–211.
26. Право магдебургское [Т.] XLVIII, [с.] 890–896.
27. Приказы в Москве [Т.] XLXIX, [с.] 186–196.
28. Раскол в России [Т.] L, [с.] 284–303.
29. Малороссия [Т.] LV, [с.] 490–509.
30. Старшина в Малороссии [Т.] LXI, [с.] 476–470.
31. Тарговицкая конференция [Т.] LXIV, [с.] 634–636.
32. Турецкие войны в России [Т.] LXVII, [с.] 122–138.
33. Удельная система [Т.] LXVIII, [с.] 590–594.
34. Уния и униатская церковь в Польше и России [Т.] LXVIII, [с.] 821–831.
35. Ханство крымское [Т.] LXXIII, [с.] 45–52.
36. Хмельницкие Богдан и Юрий [Т.] LXXIII, [с.] 456–464. В новом энциклопедическом словаре Брокгауз – Ефрон:
37. Казаки Т. XX, [с.] 352–356. В сборнике «Великая реформа». Юбилейное издание Сытина (1861–1911 г.):
38. Прикрепление крестьян к Малороссии Т. 1, [с.] 108–127.
39. Крестьянский вопрос в юго-западном и северо-западном крае при Николае I и введение инвентарей Т. 4, [с.] 94–110.
- В сборнике «Отечественная война» Юбилейное издание Сытина (1812–1912):
40. Россия перед столкновением с Францией: Отношения между Россией и Францией до французской революции Т. 1, [с.] 20–26.

41. Рост французского влияния в России до французской революции Т. 1, [с.] 20–26. (Оттиск двух последних статей прилагается). В иллюстрированном роскошном издании Брокгауза – Ефрона, Пфлуг-Гартунга «Всемирная история» (СПб. 1911) под ред. Н. И. Кареева и С. Г. Лозинского заново написаны очерки:

42. Очерк русской истории (главным образом политической, согласно характеру издания) с 1505 по 1650 г. (сюда входит и история Украины за это время) Т. 5, [с.] 227–68.

43. Очерк русской истории с 1650 по 1815 год. Т. 4, [с.] 48–642.

44. Памяти почетного члена Общества Нестора летописца А. М. Лазаревского в «Чтениях Общества» (оттиск прилагается).

45. З історії устрою Гетьманщини. Критичні замітки (по поводу книги Слабченка «Малорусский полк» (Зап. Наукового тов. ім. Шевченка у Львові) Т. CVIII, [с.] 10–105.

46. Критическая заметка о книге Слабченка «Опыты по истории права Малороссии XVII и XVIII в.в.» Одесса, 1911 г. Зап. Наукового тов. ім. Шевченка Т. CXIII Бібліолог. [с.] 193–196.

47. О. М. Бодянський і його поетична творчість. Україна 1914 г. IV, [с.] 25–41.

В последнее время рецензии на книги научного содержания Н. П. Василенко помещал в журналах «Вестник Европы», «Голос минувшего», Україна и в газетах «Киевская мысль».

48. Генеральное следствие о маетностях Гадяцкого полка (1729–1730), издание Полтавского Губернского Статистического комитета. Полтава, 1893.

Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии, издаваемые под редакцией Н. П. Василенка: следующие материалы:

49. Выпуск I. Генеральное следствии о маетностях Нежинского полка 1729–1730. Г. Чернигов 1901.

50. Выпуск II. Экстракт из указов, инструкций и учреждений 1786 г. Чернигов 1902.

51. Выпуск III. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка. Чернигов 1909 г. (прилагается).

Начато печатание: IV выпуск материалов (Издание Київського Українського Наукового Товариства), содержащие в себе Генеральное Следствие Стародубского полка. Благодаря дороговизне, печатание остановилось на 5 листе (4-е отпечатанные листы прилагаются).

52. Отрывки из Генерального Следствия Киевского полка напечатаны Н. П. Василенком в VII книге «Чтений в О[бщест]ве Нестора летописца».

53. Записка Теплова о непорядках Малороссии в IX кн. Записок Укр. Науч[ного] О[бщест]ва (прилагается).

Отдельно вышли следующие книги и брошюры Н. П. Василенка:

54. Исторические сведения о роде дворян Рахманиновых. К. 1893 г.

55. Сервитуты и сервитутный вопрос в юго-западном крае. К. 1895 г.

56. Исторические сведения о кабардинском народе. Издание В. Н. Кудашева (без имени автора, так как издатель захотел приурочить издание к 300-летию дома Романовых). К. 1913 г. (прилагается).

57. Очерки по истории Западной Руси и Украины. К. 1916 года (прилагается).

Под редакцией и с предисловием Н. П. Василенка издано сочинение А. М. Лазаревского «Малороссийские посполитые крестьяне (1648–1783)». К. 1908 стр. X–108.

Исторические статьи и заметки Н. П. Василенко часто помещал в местной киевской прессе в «Жизни и искусстве», «Киевском слове», в «Киевских откликах» с 1903 г., а после их закрытия в 1906 г. в ряде газет их заменявших в последнее время (до начала войны) в «Киевской мысли».

Ник. Василенко

ІР НБУВ, ф. 40, № 1241, арк. 1–2, 2 зв. (Curriculum vitae); арк. 3–7 (Список друкованих праць). Машинопис. Копія.

«В його [М. П. Василенка] науковій, громадській та політичній діяльності в гармонійне ціле об'єдналися щира любов до України, глибоке знання її минулого, розуміння історичного процесу України та її сучасного стану», – так скромно й об'ємно визначила місце М. П. Василенка в історії України Н. Д. Полонська-Василенко.

Міністр народної освіти, міністр закордонних справ Української держави (1918), активний діяч на терені просвіти й організації науки, він доклав багато зусиль до створення Української Академії наук, національної бібліотеки Української держави, українських університетів у Києві й Кам'янці-Подільському тощо. Основоположник української історико-правової науки, дійсний член УАН – ВУАН (1920), третій президент Всеукраїнської Академії наук (17.10.1921 – 27.02.1922), дійсний член Історичного товариства Нестора-літописця, УНТ в Києві, НТШ у Львові та інших громадських, наукових і культурних товариств.

В особовому фонді М. П. Василенка (ф. 40) в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються чотири автобіографії, датовані 14.12.1917 р. (№ 1241), 24.01.1921 р. (№ 1242), 05.03.1922 р. (№ 1243), 1920–1930-ми рр. (№ 1251).

Для публікації ми обрали варіант 1917 р. Цього року М. П. Василенко отримав дозвіл викладати у високих школах Києва, його було обрано

професором по кафедрі історії українського права Київського університету. Ця автобіографія найбільше насичена фактичним матеріалом, містить список друкованих праць (57 позицій).

Наступні автобіографії (1921 і 1922 р.) написані українською. У всіх цих текстах є розбіжності щодо опису і трактування окремих подій. Наприклад, події, пов'язані з редакторством М. П. Василенка в газеті ліберально-демократичного спрямування «Киевские отклики», детальніше викладені в автобіографії 1917 р. Що стояло за цими подіями? М. П. Василенко був заарештований за збір пожертвувальників на користь політичних в'язнів, страйкуючих робітників Києва і Петербурга, учасників повстання в Києві в грудні 1905 р (див. док. №32) і публікацію статей антиурядового змісту. Був засуджений Київською судовою палатою до одного року ув'язнення. Покарання відбував у петербурзьких «Хрестах» 11.10.1908 – 08.07.1909. В наступних за хронологією автобіографіях подано скорочений варіант цих подій і вказано, відповідно, дати: зима 1907–1908 рр.; січень 1906 р.; засуджений у 1905 р.

В автобіографії 1922 р. зазначено рік обрання М. П. Василенка академіком ВУАН («а в 1921 р. Спільне зібрання два рази обрало Василенка на Голову-Президента Всеукраїнської Академії наук»). У ній також зазначається керівництво Постійною комісією для складання Біографічного словника діячів України (25.02.1920 – липень 1923 р.), редакторство у відділі гетьманської доби (25.02.1920 – лютий 1924 р.) та у відділі історії Комісії для складання енциклопедичного словника.

М. М. Могиланський, який добре знав М. П. Василенка в різні періоди, неодноразово згадував його в своєму щоденнику. Наведемо лише один з його висловів: «Наряду с исследовательской работой, Николая Прокофьевича привлекала популяризация знаний и преподавательская деятельность. Он был ученым того типа, для которого научное творчество и исследовательская работа... просто невозможны в той обстановке, в которой знание не проникает в широкие массы, от этих масс не получают идейного импульса к работе. Отсюда его постоянное стремление к популяризации научных знаний в форме ли публичных лекций различного типа, популярных научных статей и т. п. ... Сотни больших и маленьких статей и заметок написал Н. П. для энциклопедических словарей не только для заработка, но и для удовлетворения своей потребности в популяризации научных знаний».

Спогади про визначну особу залишила його дружина – Н. Д. Полонська-Василенко. В Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України у фонді М. П. Василенка зберігається кілька варіантів нарисів його біографії, написаних Наталією Полонською-Василенко.

ЕРНСТ ФЕДІР ЛЮДВІГОВИЧ [28.10(09.11).1891, Київ – 28.10.1941] – мистецтвознавець, історик, музеєзнавець, пам'яткоохоронець.

№ 5

ЖИТТЄПИС І РЕЄСТР НАУКОВИХ ПРАЦЬ Ф. Л. ЕРНСТА

[1919 р.]¹

Федір Людвигович Ернст родився 28-го жовтня ст. ст. 1891 року у Києві, середню освіту одержав у м. Глухові, де у 1909 році скінчив міську гімназію з срібляною медалею. Після короткого перебування у Петербурзі, поступив на філософський факультет Берлінського Університету, де й студіював у 1909–1910 рр. всесвітню історію й історію мистецтв під керівництвом таких відомих вчених, як Едуард Мейер т. и. Тоді ж почав співробітництво в періодичній пресі («Спорь о Флоре Леонардо да Винчи» и. т.). Літом 1910 року об'їхав багато місцевостей Німеччини та Австрії, де цікавився переважно німецьким будівництвом романських, готицьких та ренесансових часів. В осені 1910 року перейшов у Київський університет, де й остаточно присвятив свої студії історії мистецтв. Починаючи з 1912 року більш 2-х років працював над дослідом «Київська архітектура XVII–XVIII в.в.» за яку й одержав у січні 1914-го року від Університету св. Володимира нагороду золотою медалею. Ця праця мусила вийти у 1-му числі «Известій Отдела Старого Кіева при Кіевскомъ Городскомъ Музее», але війна припинила її вихід. У 1913 р. став співробітником журналу «Искусство Южной России», у 1914-ому р. журналу «Україна». З серпня 1914-го р. по квітень 1917 р. був примушений кинути наукову працю, позаяк був сосланий у Сибір як німецький підданий. У 1918–1919 рр. співробітничав в журналах «Шлях», «Наше Минувле», «Куранты», «Книгарь» т. инш.

Виступав з лекціями та рефератами в наукових товариствах – «Историч[еском] О[бщест]ве Нестора Летописца», «Обществе Изследования Искусствъ», «Историко-этнографическомъ кружке», «З'їзді діячів Українського Плястичного мистецтва», серії лекцій «Искусство и древности Кіева», на інструкторських курсах для підготовки керовників екскурсій по Києву і т. и.

В цей час лічиться стіпендіятом Університету св. Володимира по кафедрі історії мистецтв; займає посаду завідуючого Бібліотекою і галереєю Картин Державної Академії Мистецтв. Дійсний член Наукового т-ва імені Шевченка, Центрального Комітету Охорони Пам'ятників Старовини й Мистецтва на Україні, д[ійсний] чл[ен] і член Ради «О[бщест]ва Изслѣдованія Искусствъ», «О[бщест]ва Нестора Летописца», «О[бщест]

¹ Дату встановлено за текстом документа.

ва Охраны Памятниковъ Старины и Искусства», «Т[оварист]ва Діячів Українського Плястичного Мистецтва», «Українського Т[оварист]ва Архітекторів» т. и. 8-го березня ц[ього] 1919 року Спільним Зібранням Української Академії Наук затверджений як редактор Відділу Мистецтв при Постійній Комісії для складання біографічного Словника Українських Діячів.

СПИСОК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Разобранная церковь села Новые Петровцы «Искусство Ю[жной] России». 1913 г. № 9–10.
2. Рецензія на: Культурн[ые] Сокровища России. Вып. II. З. Шамурина – Київ. М. 1912 (Рецензія в ж[урнале] «Україна» 1914 кн. 1).
3. Рецензія на: Горностаев. Дворцы и церкви Юга. М. 1914 (Рецензія в ж[урнале] «Україна» 1914 кн. 1).
4. Рецензія на: Шумицький. Український архітектурний стиль. (Рецензія в ж[урнале] «Искусство» 1914 № 5–6).
5. К раскопкамъ у памятника св. Ирины. Архивныя данныя из исторіи развалинь церкви. «Юбилейный сборник Ист[орико]-этногр[афического] Кружка» К. 1914 і окремо.
6. Рецензія на: Отчет о состояніи коллекцій института кн. Безбородко. Нежин 1917 (Рецензія в ж[урнале] «Шлях», 1918, № 1).
7. Иван Григоровичъ-Барскій, кievскій архитекторъ XVIII века. Ж[урнал] «Куранты», 1918, № 3.
8. Київські архітекти XVIII віку. Журн[ал] «Наше минуле», 1918, № 1.
9. Художественныя сокровища Кіева, пострад[авшие] в 1918 году. Ж[урнал] «Куранты», 1918, № 7, і окремо.
10. Товариство Студіювання Мистецтв у Києві. «Наше Минуле», 1918, № 3.
11. Сучасний стан Звіринецьких печер у Києві. «Наше Минуле», 1918, № 3.
12. До питання про реставрацію св. Софії. «Наше Минуле», 1918, № 3.
13. Лекція проф. Шміта про Український архітектурний стиль. «Наше Минуле» 1918 № 3.
14. Рецензія на: М. Г. Астрябъ. Лубенський, Мгарський Преображ[енский] м[онасты]ри Полт[авы]. 1915. «Наше Минуле» 1918.
15. Рецензія на: А. Л. Иконникова. Кіевъ, мать городовъ русскихъ. Кіевъ 1915. «Наше Минуле», 1918, № 3.
16. Рецензія на: М. А. Крылова. Старый Кіевъ. М. 1916 (там-же).
17. Рецензія на: Е. Нелидова. Кіевъ. Русь в ея столицах. Петрогр[ад]. 1915. (там-же).

18. Рецензія на: В. О-скій. Золотія ворота в г. Києве. К. 1915 (Рецензія).

19. Рецензія на: Українське мистецтво. Серії листівок під ред. К. В. Широцького. (там-же).

20. Рецензія на: Виньола Де Пош. Памятка для артистів-архітекторів. Київ, 1918 «Книгар», 1919, № 21.

Готуються до друку:

«Київська архітектура XVII–XVIII віків».

«Кенісберський богослов і чернигівський архитект Адам Церникау».

«В справі наукової класифікації типів деревляних українських церков».

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5130, арк. 1–1зв. Машинопис. Копія.

Ф. Л. Ернст – один з найбільш глибоких дослідників мистецтва свого часу, людина непереборної творчої енергії. Все своє життя він присвятив «глибинному студіюванню українського мистецтва і культури». Напрями його наукової діяльності були визначені й закріплені науковими посадами в Українській Академії наук, Українській державній академії мистецтв, Київському археологічному інституті, Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка. Україна має завдячувати йому врятуванням сотень культових споруд. Серед пам'яткоохоронних проєктів, розроблених Ф. Л. Ернстом разом з однодумцями наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., одним з найграндіозніших був план створення заповідника «Київський Акрополь», який мав на меті об'єднати охорону визначних пам'яток культової архітектури древньої частини міста.

Життєпис Ф. Л. Ернста (1919) був поданий до Спільного зібрання Української Академії наук з нагоди обрання його 2 березня 1919 р. на посаду редактора відділу діячів мистецтва. Вперше був надрукований у додатках до звіту «Перший піврік існування ...». Під час роботи в Біографічній комісії (1919–1932) ним був складений список джерел, з яких збиралася інформація про діячів мистецтва України (ІР НБУВ, ф. Х, № 46271, арк. 1–1 зв.; або: ІР НБУВ, ф. Х, № 5137–5138), розроблена структура збору матеріалу за напрямками: 1) архітекти, 2) іконописці, мозаїчисти й малярі, 3) скульптори, 4) сніцарі, 5) ювеліри, 6) гравери або штихарі, 7) діячі інших галузей прикладного мистецтва (меблі, порцеляни та ін.), 8) діячі музики, 9) діячі театру й балету і 10) дослідники й історики мистецтва та наук археологічних (ІМФЕ, ф. 13–5, од. зб. 411, арк. 11). На 10 листопада 1928 р. Ф. Л. Ернст занотував біля 4000 імен архітекторів, малярів, скульпторів, графіків, музичних діячів, меценатів тощо. У подальшому він додав ще понад 1000 карток (ІР

НБУВ, ф. Х, № 5157, арк. 1; ІМФЕ, ф. 13–1, од. зб. 2, арк. 8; ІМФЕ, ф. 13–1, од. зб. 2, арк. 19).

Другу автобіографію (ІМФЕ, ф. 13–1, од. зб. 2, арк. 11–13) мистецтвознавець писав під час бурхливих трагічних подій радянського терору в Україні в 1930-х рр. Публікацію, контекстний аналіз, коментарі до документа здійснив С. І. Білокінь.

ЗАЙЦЕВ ПАВЛО ІВАНОВИЧ (23.09.1886, Суми – 02.09.1965, Мюнхен, Німеччина) – громадський і культурний діяч, літературознавець.

№ 6

АВТОБІОГРАФІЯ ПРОФ[ЕСОРА] ПАВЛА ЗАЙЦЕВА

[між 23.03.1959 і 1965 рр.]

Народився я 1886 р. 23-го вересня (за новим стилем) в м. Сумах на Слобожанщині.

Рід тих Зайцевих, до якого я належу, з давніх давен сидів на сіверських і в'ятицьких землях, де князьки й бояри не хотіли визнавати влади великих князів¹ і царів, московських, а воліли служити великим князям литовським. Предок мій боярин Левко Зайцев втік на Донець, бо з наказу царя Івана Грозного «имель быть многими батоги». На пустих тоді, родючих² наддонецьких землях Зайцеви ще перед зколонізуванням³ тих земель українськими переселенцями з західних земель (переважно з Волині⁴, а частково навіть з Галичини й Буковини) зайняли були (звідси слово «заїмка», «заїмочне право») широкі простори, а коли прийшла та колонізація, то внуки Левка поженилися з козачками, а внучки повиходили заміж за козаків, і так рід Зайцевих зукраїнізувався⁵. Дід мій Арсен Зайцев переїхав з Надднісся до Сумського повіту, де оженився з Анастасією Алфьоровою (Оліферинківною). Предки мої по⁶ цій бабі Анастасії⁷ – Алфьорови – це один з найзаможніших Слобідських українських родів. Полковник Петро Алфьоров був осадчим сумського полку (маєток-заїмка – с. Бездрик під Сумами). Прабаба моя Ганна Алфьорова

¹ Наступне слово закреслено і над рядком дописано сполучник «і».

² Слово «родючих» написано замість «багатих».

³ Слово «зколонізуванням» написано замість «колонізацією».

⁴ Замість сполучника «і» додано над рядком «а частково навіть».

⁵ Уточнення додано внизу сторінки: «Ще за часів першої української колонізації 1638 р., проведеної гетьманом Острянницею».

⁶ Далі додано над рядком займенник «цій».

⁷ Закреслено три останні літери і виправлено чорнилом закінчення «-сії».

з роду фон-Читлер¹, була великою приятелькою Івана Котляревського, який з нею листувався і в Бездрику², а перед тим в маєтку її батьків Читлерівці не раз гостював. В нашому архіві зберігались і його листи до прабаби, в яких я в свій час³ не встиг⁴ опублікувати.

Батька мого Івана Арсеновича Зайцева, який рано осиротів, опікуни віддали до Дворянського Сирітського Інституту в Гатчині під Петербургом. В середині 70-х років минулого століття він, щоб не йти до війська, пішов учителювати і деякий час (1877–80) працював у сільських школах сумського повіту разом з Борисом Грінченком. Перенявши народницькими ідеями збирав різні фольклорні матеріали і мав бібліотеку, де було все, що, почавши від «Енеїди» Котляревського, вийшло було у світ українською мовою. Покинувши вчителювання на селі, з початку 80-х рр. викладав каліграфію й рисунки⁵ і був учителем гімнастики в сумській гімназії, а згодом – помічником класних господарів там же. Батько знав дуже добро класичні мови, добре говорив по-французьки і був різносторонньо освіченою людиною. Був він знавцем місцевої старовини і помагав проф. Багалієві і проф. Сумцову збирати різні археологічні предмети на нашій Сумщині.

Мама моя походила (по мамі) з⁶ зубожілого роду князів Бурих (уділ Буринь під Путивлем). До Путивля їздили ми не раз на літнице. Так моя рання юність минала⁷ то на козацьких валах Сумської⁸ козацької фортеці, над Пслем⁹, то на горах над Сеймом¹⁰ у романтичному княжому місті¹¹, де на «Заборолі» (нині Городок) тужила колись за чоловіком, князем Ігорем Ярославна (нині путівельський музей – один з найцікавіших регіональних музеїв України).

Батько прищепив мені любов до поезії і народної творчості¹², зокрема до класичного світу. Ще бувши учнем IV класу Сумської класичної гімназії, де я вчився, почав я не тільки записувати різні фольклорні матеріали з народних уст¹³ по сусідніх селах, але також і вивчати місцеві дія-

¹ Слова «з роду фон-Читлер» додано над рядком.

² Після коми речення дописано: «а перед тим в маєтку її батьків Читлерівці».

³ Слова «в свій час» вставлено над рядком.

⁴ Остання літера «х» в слові виправлена на «г».

⁵ Після слова «рисунки» закреслено кому і вставлено від руки сполучник «і».

⁶ Наступне слово закреслено.

⁷ Далі додано прийменник «то».

⁸ Далі додано слово «козацької».

⁹ Далі закреслено сполучник «що», замість нього вставлено «то».

¹⁰ Прийменник «в» виправлено на «у».

¹¹ В слові «місті» літеру «ц» замінено на літеру «т»..

¹² Далі додано над рядком від руки фразу «зокрема до класичного світу».

¹³ Далі додано над рядком: «по сусідніх селах».

лекти. Діалектичні записки мої батько пересилав до Києва К. Михальчукові, визначному українському діалектологіві.

Вчився я добре і мав з усіх предметів «відмінно» – крім математики, якої не любив. Ще на шкільній лаві почав я літературні вправи. Писав сатири й епіграми на своїх учителів і навіть написав був поему в 12 піснях – «Шкарп'яди», героєм якої був наш учитель грецької мови Н. П. Безсонов.

В 1904-му році скінчив гімназію і вступив до Петербурзького Університету – на факультет права. Мати хотіла, щоб я студював право, хоча я мав нахил до філологічних наук. Я піддався її намовлянням, але в 1909 р., скінчивши право, вступив таки на іст[орико]-філологічний факультет, який скінчив у 1913 році (відділ слов'янської філології).

Ще будучи студентом 2-го курсу я приступив (1910) до праці над конкурсовою дисертацією «Jan Paweł Woronicz. Zysieie obieja», яку закінчив і здав 10-го вересня 1911 р. Цією датою датую я початок своєї наукової діяльності, хоча фактично її розпочав ще в 1909 р., почавши працювати над вивченням творчості Шевченка і його доби. Як лярврат Університету був я залишений при Катедрі слов'янознавства для підготовки до професорської діяльності. Будучи студентом, був я одним із діяльних слухачів і улюблених учнів [О. О.] Шахматова, а також користувався симпатією таких видатних учених, як проф[есор] [І. О.] Бодуен де Куртене і Т. [Ф.] Зелінський. Всі троє відвідували мене ще в моєму скромному студентському помешканні. Вступив я на філологічний факультет будучи добре підготовлений до студій, бо вже перед вступом у¹ (...) опанував багато філологічних дисциплін.

Відразу по вступу до Університету я почав відвідувати Збори Української Студентської Громади, яка в пору т. зв. «революційного академізму» була залегалізована як «Гурток Українознавства», опікуном якого згодився бути О. Шахматов, а заступником його був литвин доц[ент] Вольтерс. В 1904–1905 р. я зустрічався на тих зборах з Ісааком Мазепою і Дм. Донцовим, який тоді належав² до укр. соц[іал]-демократичної партії. Почавши від 1909 р., я став особливо діяльним членом «Гуртка Українознавства», де перед вели я, мовознавець Гр. Голоскевич та історик мистецтва³ К. Широцький. З ними обома мене згодом зв'язали узи нерозривної приязні і братньої любові. Ми часто виступали там з рефератами та й по скінченні університету не

¹ Між прийменником «у» і словом «опанував» залишено місце, ймовірно, для назви закладу.

² Наступна сторінка № 4 (номер зазначено в правому верхньому кутку) розпочинається припискою від руки: «Закінчення того, що я дав перед тим».

³ Слово «мистецтва» додано над рядком від руки.

поривали з цією організацією зв'язків. З гуртка цього вийшли чимало майбутніх наших науковців, як от антропологи¹: Носів, передчасно згаслий Алешо, Єфименко – син, Л. Чикаленко, історик театру² Ол. Кисіль, історик³ Ол. Шульгин, історик літератури Щаля, економіст Вал. Садовський⁴, мовознавці Г. Голоскевич, В. Ярошенко⁵, Вс. Ганцов і багато, багато інших⁶. З видатніших громадських та політичних діячів та діячок наших, що належали тоді до студентських гуртків у різних вищих школах Петербургу, годиться згадати (крім уже згаданих Шульгина і В. Садовського), Дм. Андрієвського, Семена Підгірського, Мих. Корчинського, Павла Балицького, Ганну й Лідію Струтинських.

Архів Українського Вільного університету, ф. 8, спр. 151, арк. 1–4. Машинопис. Копія. Оригінал. Рукопис.

⁷Я вступив до Петербурзького університету в 1904 році на факультет права. Зробив я це не з власної волі, а на наполегливо висловлювані побажання моєї матері. Юридична кар'єра мене не вабила, я хотів вступити до Петербурзького Історико-Філологічного Інституту, де і наука була безплатною і де студенти мали повне безплатне утримання в інтернаті. Але ці матеріальні люменти, як я думав, лише допоможуть мені дістати від батьків⁸ (...) на мій вибір, що його я зробив був згідно з моїми нахилами й зацікавленнями. З самого раннього дитинства я не переставав цікавитися словесними науками, робив у них великі успіхи в школі, а вдома самотужки надолужував те, чого мені не могла дати школа і в чому мені допомагав батько. В старших класах гімназії я знав уже латину і грецьку краще, ніж мої вчителі, а мавши 12 років я вже описав говірку сел Баранівка й Луки під Сумами, де я вродився і вчився. Два мої, на два роки за мене старше товариші В. Липенський і В. Щербаненко, що вчилися в І[сторико]-Ф[ілологічному] Інституті, приїжджаючи додому на вакації, оповідали мені про своїх великих учителів Тадея [Ф.] Зелінського і М. І Ростовцева, привозили їх блискучі наукові твори, які я залюбки

¹ Слово «антропологи» підкреслено.

² Те саме.

³ Те саме.

⁴ Вставлено над рядком «економіст Вал. Садовський».

⁵ Прізвище «В. Ярошенко» додано над рядком від руки.

⁶ Далі машинописний текст змінюється рукописним.

⁷ Наступні дві сторінки (від «Я вступив до Петербурзького...» до «...Морському Міністерстві. Симакин (...)») не мають нумерації і є, очевидно, чернеткою. При формуванні архіву П. І. Зайцева вони були додані до справи 152 і передують сторінкам з основним текстом, які мають номери 1–19.

⁸ Далі закреслено: «у тому згоду на».

читав і якими захоплювався. До того ж В. Щербаненко оповідав мені і про студентську українську громаду Петербурзького Університету, на збори яких (...) і студенти вище названого Інституту, що й містився в університетському подвіррі.

Але несподівано на поміч моїй мамі прийшла тітка Людмила, що жила в Петербурзі. Чоловік її дійсний статський радник М. А. Симакин був директором департаменту в Морському Міністерстві. Симакин (...).

Закінчив¹ університетські студії в 1913 р. 1906–1914 рр. були періодом розквіту науки в університетах, а Петербург[ський] Університет особливо вирізнявся серед інших тим, що в ньому² було дуже багато видатних учених світової слави. Досить ствердити, що в ньому викладали десятки членів Академії Наук. Відрізнявся він ще й тим, що в ньому, як ні в одному з інших університетів, більшість професорів були не росіяни (поляки, німці, українці, жида, естонці, латинці, кавказці).

По скінченні 2-го факультету, я був залишений при університеті для підготовки до професорської діяльності. За спеціальність я вибрав був собі історію польської літератури, але водночас студіював і літературу українську. Своїми працями я звернув на себе увагу кількох своїх професорів і ще в 1912 р. (рік перед закінченням університету) я дістав величезну суму)³ від 1-го відділу Академії Наук на наукову подорож до Львова, Кракова й Праги Чеської, де все літо пропрацював в бібліотеках та архівах. Тоді я мав нагоду познайомитися з Вол. Дорошенком (тоді бібліотекарем НТШ у Львові) і він згодом притягнув мене до співпраці (в 1913 р.) і в 1913 р. мене вибрала своїм членом Бібліограф[ічна] комісія НТШ. Отже тісний зв'язок мій з цією нашою Академією триває вже 48 років. Про тодішні праці мої на полі історичної польськ[ої] літератури є мій автореферат, вдрукований в справозданні Рог(...) Академії Наук за 1913 р.

Ставши професорським стипендіатом, я водночас почав викладати в середніх школах Петербургу. До викладів рос[ійської] мови і літератури мене не допущено з політичних причин («за сепаратизм», як сказав мені куратор Шкільної Округи проф[есор] Кульчицький). Головною причиною (крім нотованої політ[ичною] поліцією участі в укр[аїнських] студ[ентських] організаціях) була ота моя подорож за кордон, що її я відбув у 1912 році. Тоді в Празі відбувся перший з'їзд слов'янських жур-

¹ Сторінка має у правому верхньому кутку цифру 1. З цієї сторінки продовжується опис життєвих подій автора документа після 1913 р. Наступні сторінки справи мають безперервну нумерацію.

² Наступне слово «викладали» закреслено.

³ Запис-коментар в авторському підстроичнику не читається з технічних причин.

налістів, на якому я один репрезентував всю наддніпрянську українську пресу, бо в Києві якось цей з'їзд пере(...), а я мав уже візу і, коли переїздив через Київ, достав від наших редакцій уповноваження їх репрезентувати. Тоді ж відбувався в Празі всеслов'янський сокольський з'їзд. Я сконтактувався з галицькими укр[аїнськими] соколами (провідником їх був Лонгин Цегельський), скрізь виступав (...) демонстративно з жовто-блакитним шарфом через плече під фраком і т. і. На мене напали були тоді соколи-москвофіли, які не були офіц[іальною] групою серед інших груп. Один з них в кав'ярні на вул. Налі(...)сті голосно запитав мене скільки австріяцьких крон дістав я за те, що ношу ж[овто]-блакитний шарф. Обурені молоді словацькі журналісти піднесли стільці і виштовхали москвофілів. На другий день віце-президент м. Праги ранком зробив мені візиту, висловлюючи жаль, що мене спіткала така образа. Все це було занотоване пресою, і рос[ійська] політ[ична] Поліція теж усе це занотувала.

Роблю тут маленьку ди(...) і згадаю, що в пресі я почав працювати в грудні 1905 р. під час другого загального страйку, ставши кореспондентом харківських газет. Суми, звідки я вислав кореспонденції до «Утра» (потім «Волна» і (...) назва «Дев'ятий Вал») були центром селянського революційного руху. За ці кореспонденції мене (...) ¹ – засланих до Вятки, а потім – на Сибір, аж на Єнисей. Вислав мене туди тимчасовий ² сумський ген[ерал]-губернатор ген[ерал]-майор Тодорович (що в 1917 р. став командиром Київської військової округи). З заслання мене невдовзі випущено, але «позиція» ця залишилася в моїй картотеці в петерб[урзькій] Охранці.

Учителюючи в Петербурзі, я водночас віддавався громадський і політичній діяльності. Вже в 1913 р. мене (разом з Голоскевичем і М. Корчинським) вибрано членом старшин петербурзького українського клубу «Громада». Тоді ж в моєму помешканні відбулися перші збори «Молодого Тупу» (К. Широцький ³, Вол. Коваль, Мих. Корчинський, Гр. Голоскевич, Артюх та інші – всіх не пригадаю). (...) клубу ми використовували для наших цілей – для ширення націон[альної] пропаганди серед українців, що жили та вчилися в Петербурзі. Молоді й енергійні, ми так пожвавили наше національне життя, що в стінах клубу було як в уліку і бувало так, що й половина тих, що бажала, не могла в тісних його залах уміститися. Там же знайшла собі притулок і «Наша школа» – перші

¹ Чотири наступні слова не читаються з технічних причин.

² Слово «тимчасовий» написано над рядком.

³ Закреслено прізвище «М. Корчинський», замість нього зверху написано «К. Широцький».

українські таємні¹ університетські курси. Про це я писав у (...)мберзькому «Укр[аїнському] слові» (1949 р.) (...) (...) «Наша школа». Не лише на цих курсах, а й на зборах клубу я виступав з лекціями й рефератами.

В 1915 р. проф. Нечаєв (психолог) передав мені свої виклади на курсах нових мов пані Лохвицької-Скалон, як одному зі своїх найкращих учнів (теорія й історія педагогіки й експеримент[альної] психології).

В травні 1916 р. я здав магістерські іспити². Коли прийшла березнева³ революція 1917 р. мене возили по казармах і на різні мітинги, що їх улаштовувала наша студентська молодь. Був я тоді і членом укр[аїнського] нац[іонального] Комітету в Петербурзі⁴.

В кінці квітня я поїхав до Києва на Всеукр[аїнський] Національний Конгрес як делегат мною заснованої в м. Лебедині на Харківщині «Прогресу», і мене вибрано членом Центр[альної] Ради. Тоді ж відбулися в Києві (...) збори партії ес.-ер[ів], на яких мене вибрано заступником члена ЦК (згодом я став членом, після 1-го з'їзду партії).

Я збирався перенестися до Києва, де мав працювати в 2-й Київській⁵ (...) мене упросили В. Винниченко й Дм. Дорошенко виїхати хоч на короткий час до Галичини, де я став комісаром Київського повіту (Гуцульщина). Пробув я там лише 2 ½ місяці. Моїм ближчим шефом був Ол. Гн. Лотоцький, губ[ернський] комісар Буковини й Покуття. Своєю рішучою поставою супроти всього, що ще було залишком режиму гр[афа] Бобринського – з одного боку, а з другого – супроти польського елементу в утому краю, я придбав собі величезну популярність серед гуцульського населення. Сам ген[ерал] Корнилов обіцяв мені, що мене повісять (по телефону, правда). По евакуації Покуття російським військом, я повернувся до Києва і в серпні т[ого ж] р[оку] став директором Канцелярії Генер[ального] Секретаріату Освіти, а згодом (від кінця жовтня) – Директором Департаменту Загальних справ у Міністерстві⁶ Освіти. Брав участь у сесіях Центр[альної] Ради і Малій Раді. Про працю свою в Міністерстві я чимало оповів у своїх спогадах про Винниченка (Літер[атурна] газета, Мюнхен). Приймав діяльну участь в засіданнях ЦК партії Ес-Ер[ів]. Водночас діяльно співпрацював в періодичній пресі в Києві. Писав у «Вільній Школі», у «Книгарі», «Робітн[ичій] газеті» і т. і. Бувши співвласником видавництва «Друкар» (разом з П. Балицьким,

¹ Слово «таємні» підкреслено двічі.

² Речення дописано вздовж довгої сторони зліва.

³ Слово «березнева» додано над рядком.

⁴ Частина речення «укр[аїнського] нац[іонального] Комітету в Петербурзі» дописано вздовж довгої сторони сторінки справа.

⁵ Наступний рядок не читається з технічних причин.

⁶ Підкреслення автора документа.

Голоскевичем і М. Корчинським), де був гол[овним] редактором, в 1918 р. я почав видавати історичний український кварталник «Наше Минуле», навколо якого пощастило мене об'єднати всіх наших істориків, істориків культури і літератури і т. і. Тоді ж я затіснив свою стару, ще з Петербургу, приязнь з нашим великим мистцем-графіком Юрієм Нарбутом, що з осені 1917 р. став професором, а згодом і ректором Української Академії Мистецтв. В 1917–1920 р. до самої передчасної смерті цього мого друга, я разом з ним, був одним з творців «Грабуздяді», про яку найяскравіші спогади й згадки можна знайти в спогадах про Нарбута Миколи Зерова й у монографії про Нарбута Ф. Ернста. Салон Нарбута став тоді Центром повних гумору й дотепу разом (...) ¹ інтелектуальної ². Не знаю як ми знаходили час для цих розваг, бо ж усі, як воли в ярмі, тяжко працювали. Взяти б за приклад хоч би і мене: був я членом Управи Всеукр[аїнської] Учительської спілки, членом Управи Т[овариств] ва Шкільної Освіти, одним з ³ директорів і редактором Видавництва «Друкар», професором Вищих Жіночих курсів Жекуліної (викладав там укр[аїнську] мову й історію укр[аїнської] літератури), учителем (...) рії, діяльним членом партії, працював у Міністерстві і т. д., я якось знаходив час на те, щоб і розважитися, і інших посмішити. Восени 1918 р. я, на просьбу П. Я. Дорошенка й міністра М. Василенка, став заступником Головноуправляючого (Sic!) Справами Мистецтв і Націон[альної] культури. Коли прийшов Денікін, то ½ урядовців Міністерства Освіти перейшли на Іринінську вулицю, де в домі Учит[ельської] Спілки почало діяти Товариство Шкільної Освіти, яке фактично перебало на себе керування всіма українськими школами.

Мені дісталися Мистецькі школи. Тоді мене Рада Професорів Академій вибрала членом Ради Мистецтв, оцінюючи мої заслуги в підтриманні всіх мистецьких починань в 1917–18 р.

А вже від початку 1919 р. я почав працювати в УАН, як перший редактор видань 1-го (іст[орико]-філ[ологічного]) відділу, як член археогр[афічної] Комісії при Академії, як член Комісії для видання укр[аїнських] класиків, як член Комісії Біографічного Словника діячів України (голова – П. Стебницький) і редактор біографій письменників України. Був я теж протокулянтном засідань I-го Відділу (Голова – С. Єфремов, члени Дм. Багалій, Агат. Кримський і М. Ів. Петров).

За Денікіна я став членом редакції «Нової Ради», яка тоді виходила п. (...) «Промінь» і був її фейлетоністом. Редакція взяла тоді протиросійський курс. Одним з його виявів був мій фейлетон п. н. «Велика Федора,

¹ Слово не читається з технічних причин.

² Наступне слово «розваги» закреслено.

³ Слова «одним з» написано над рядком.

та дура» (...) якого вже в ротаційній машині сплющив молотком денікинський цензор полк[овник] Лебединцев, син Феофана Лебединцева.

(...) 1918–20 рр. в Києві, мушу тут зазначити, що мені і всім тим моїм старшим і молодшим друзям, з якими я тісно співпрацював на полі культурної, громадської й політичної діяльності, доводилося при кожній зміні влади в Києві тікати й ховатися. І я мав тут завжди щастя. Але раз таки попав у гетьмансько-добровольчеську буцегарню і просидів 3 доби в зловонній камері Подільського Участку, арештований за ордером п[ана] Столичного Отамана Акермана, що перед тим був віце-директором чи навіть директором Департаменту Поліції в Петербурзі. М. П. Василенко й В. П. Науменко з тої (...) визволили. А звичайно ми (я, [А. В.] Ніковський, [П. Я.] Стебницький, [Г. К.] Голоскевич, С. [О.] Єфремов) ховалися на далекій Пріорці на хуторі Чорного Мина. Там постав був тоді й український (без будь якого еротизму!) декамерон «Вечори на хуторі Чорного Мина».

Остатній раз мені пощастило уникнути арештування в кінці квітня 1920 р. (...) ¹ попереджений преддомкомом про небезпеку, я пішов ночувати до Дейнара (артиста опери), якому ніщо не загрожувало. Чекісти зробили тоді страшний погром в моєму помешканні, позабиравши сотні цінних манускриптів в тому числі на чисто переписану мою велику дисертацію (до 1000 стор. друку) – «Історія укр[аїнського] романтизму в літературі й побуті» – працю, написану на підставі джерел, з яких уже тоді багато загинуло по родинних архівах. Забрали тоді у мене також і дві тисячі ² карток з прізвищами письменників України (серед них близько 300 розкритих псевдонімів і літучих ³ скорочень). Коли я згодом побачив вчинений мені погром, я ридав, як дитина. Забігаючи вперед, згадаю тут теж що гітлерівці в 1944 р. 13 серпня спалили хату, де я жив у Варшаві, де серед інших рукописів були 10 грубих ⁴ папок з матеріалами для мнотомного видання «Calendarium Шевченкового життя».

Це були дві найбільші трагедії в моєму житті, згадуючи які я донині трачу (...) ⁵.

В травні 1920 р. мене тимчасово призначено Комісаром Мистецтв і Націон[альної] Культури Київської губернії (уряд був у Вінниці). Поховавши Нарбута в 20 числах травня я виїхав із Києва до Вінниці і вже ніколи назад не вернувся.

¹ Наступний рядок не читається з технічних причин.

² Слова «дві тисячі» підкреслено двома рисками.

³ Слово «літучих» написано над рядком.

⁴ Слово «грубих» написано над рядком.

⁵ Наступний рядок не читається з технічних причин.

У Вінниці я обняв становище Головного Управляючого Справами Мистецтв (з правами¹ Товариша Міністра Освіти). З Проскурова ще відбув не одну подорож по фронті разом з Гол[овним] Отаманом Петлюрою, а згодом, на його бажання і за згодою Прем'єра В. К. Прокоповича взяв на себе обов'язки Начальника Культурно-Освітньої Управи Дієвої Армії ДНР. Мав я тоді фронтову друкарню (в вагонах), фронтову театральну трупу, фронтовий² часопис «Україна», що виходив у Станиславові. Працював на цьому становищі до 15 вересня 1920 р., коли мене Рада Міністрів вислала до Варшави для переговорів і підписання договору з Російським Комітетом Бориса Савинкова. Більше двох місяців попрацювала укр[аїнська] делегація в Варшаві, договір був (...) ³ редакції, але коли військо, що ним (...) конував Савінков (армія ген. Перемикіна й козацькі відділи осаула Яковлева) прибула вже на Поділля, сталася Ялтушківська катастрофа.

1921 р. (до серпня) перебув я в Тарнові, виїхавши лише на один місяць (у лютому) до Відня разом з Ніковським і Саліковським.

В серпні 1921 р. на бажання і настирливе наполягання Отамана, я переїхав до Варшави і став там членом редакції щоденника «Укр[аїнська] Трибуна» (вів культ. (...) відділ і був фейлетоністом), а також членом-секретарем Центр[ального] Комітету Укр[аїнської] еміграції в Польщі. Праця на цьому становищі була для мене невимовно тяжкою. Обороняти належно інтереси еміграції в умовах Польської політичної дійсності – не зумів би й найдосвітченіший дипломат. Зв'язків політичних ми майже не мали в Варшаві, а після Різького Трактату становище наше стало трагічним. Усугубляли його безперестанні зміни урядів – (...) ⁴.

Проте дещо мені особисто пощастило все ж таки зробити. Собі завдячував я нав'язати тісних стосунків з дипломатичними представництвами різних держав і я сам⁵ (ніякої УНР) або ІР-а тоді не було) здобув⁶ близько 7.000 віз на виїзд наших емігрантів до різних європ[ейських] і заокеанських держав. Пощастило теж нав'язати⁷ стосунки з деякими високими урядовцями польськ[их] міністерств. З вдячністю тут згадую світлі постаті міністра здоров'я Ходзька і директора департаменту в Міністерстві праць й сусп[ільної] опіки Шубартовича. Алея Руж (наш осідок у Варшаві) буквально голодувала, але праці ми не припиняли.

¹ Слова «з правами» написано над рядком.

² Слово «фронтовий» написано над рядком.

³ Наступні два рядка не читаються з технічних причин.

⁴ Наступний рядок не читається з технічних причин.

⁵ Слово «сам» підкреслено.

⁶ Наступну частину слова «кол» закреслено.

⁷ Наступне слово «добрі» закреслено.

Деякою потіхою¹ і розвагою для мене було те, що мої фейлетони в «Укр[аїнській] Трибуні» тішилися великим успіхом серед нашої міграції й у Галичині. В 1922 р. восени «Укр[аїнська] Трибуна» вмерла. Тоді ми почали видавати місячник «Трибуна України» де я теж діяльно (...) ²

В 1922 р. (десь у листопаді?) перед першими виборами до польськ[ого] Сойму бльок меншин (українці, білоруси, німці, жида й (...) росіяне) почав видавати свою передвиборчу газету «Варшавское Эхо» (рос. мовою, яка тоді була ще всім доступна). На просьбу наших майбутніх послів у Сойми, я³, Саліковський і Садовський (останній жив тоді у Львові) згодилися взяти на себе редагувати цього часопису. Вона відіграла тоді колосальну роль в здобутті величезного успіху, що його здобув тоді Блок. І я, і Саліковський діяли конспіративно, і польська влада аж згодом довідалася, хто то вів цю газету. Всіх чисел «Эха» вийшло щось близько 40. Мало не в кожному був мій віршований фейлетон. Ці фейлетони й донині⁴ – предмет моєї журналістської гордості. Саліковський писав різко й сміливо, підписуючись Ольга Потоцька, а я – Сисой Ясновидящий.

В січні 1924 р. мені довелося покинути становище члена-секретаря ЦК (я пережив тоді несамоовиту просто родинну трагедію). Просидівши невинно 9 місяців у польській тюрмі я «у свинячий голос» реґабілітований, дістав дозвіл на викладання в середніх і вищих школах Польщі і три роки (1925–1927) учителював в провінційних польських гімназіях, викладаючи латину. Восени 1927 р. несподівано для мене Варш[авський] Університет запросив мене викладати укр[аїнську] мову на Відділі Правосл[авної] Теології, а згодом я почав викладати й на філософ[ському] відділі (згадаю тут, що ще в 1921–1922 рр. я був лектором укр[аїнської] мови в цьому ж Університеті). В 1927 р. восени я перенісся до Варшави, де працював в Університеті й як вихователь в Інтернаті для Правосл[авних] Богословів.

В 1934 році Укр[аїнський] Наук[овий] Інститут у Варшаві доручив мені редагування Повного Видання Творів Т. Шевченка, план якого був мною ж тоді опрацьований.

На той час припадає теж моя діяльна участь в органах укр[аїнської] наукової й період[ичної] преси («Назустріч», «Діло», «Жінка», «Життя і Знання», «Сьогочасне й Минуле», «Ми» і т. і.). Писав я також і в польській пресі («Pion», «Biuletyn Polsko- Ukraiński»). При цій нагоді наповною дані про мою журналістську працю ще в Росії, бо на відповідному

¹ Слово «потіхою» дописано над рядком.

² Наступний рядок не читається з технічних причин.

³ Займенник «я» підкреслено.

⁴ Наступне слово «становлять» закреслено.

місці я про це забув згадати. В 1912–1914 рр. я дуже діяльно працював в органах петерб[узької] і московської преси. Писав на літерат[урні] теми в газетах «Речь», «Современное Слово», «День», «Биржевые Ведомости», в журналах «Нива», «Вестник Европы», «Русский Библиофил» і в великій газеті, що почала виходить в Петербурзі про революцію (ніби то під ферулою М. Горького), назву якої я забув. В березні – квітні 1917 р. умістив в фінляндських шведомовних часописах багато статей на укр[аїнські] теми.

Війна, що почалася 1 вересня 1939 р. перервала мою літературну й наукову діяльність. В серпні 1941 р. я опинився в Берліні, де пережив усі жахіття безконечних бомбардувань. В тих укр[аїнських] часописах, що виходили в Німеччині, я писав теж («На дозвілля», «Голос» тощо) – писав на літературні і культ[урно]-національні теми.

Втікши з Берліна на захід, я пройшов аж через 13 таборів для ДП!!! Останнім був табір під Ганновером (Бухгольц). 1945–1957 роки – це для мене пропащий час. Найменшої змоги науково¹ працювати я не міг і жив в умовах крайньої нужди. 13 років пропащих!

Як видно з того, що я хаотично й нашвидку написав, політичні події кидали у вир політичного життя, або просто унеможливлювали будь-яку продукційну діяльність.

Останні 4 роки (1957–1961) живу в Мюнхені в більш людських умовах, але фізичні сили мої вже ослабли та й енергія інтелектуальна теж уже мене зраджує, покидає. Охоче пишу лише спогади зі свого бурхливого життя.

Додам, що я тепер – професор УВУ, дійсний член НТШ, дійсний член УВАН, дійсн[ий] член Міжнародної Академії Наук у Парижі.

Був я членом Бібліолог[ічного] Т[оварист]ва в Петербурзі, членом нео-філол[огічного] Т[оварист]ва при Петерб[урзькому] Університеті, членом-кореспондентом Рос[ійського] Геогр[афічного] Т[оварист]ва, членом і членом Ради Укр[аїнського] Наук[ового] Т[оварист]ва в Києві і т. і.

Архів Українського Вільного університету, ф. 8, спр., арк. 1–19. Автограф.

Автобіографія П. І. Зайцева була написана у Мюнхені після 1961 р., за кілька років до смерті. Історик української літератури, художньо обдарована людина, тонкий цінитель мистецтва у всіх його проявах. П. І. Зайцев входив до першого складу Біографічної комісії, де очолював

¹ Слово «науково» дописано над рядком.

історико-літературний відділ (1919–1920). Це був період найбільш активного творчого життя, що проходило у високому науковому, духовному, моральному, ідейному оточенні (М. Ф. Біляшівський, Д. М. Щербаківський, О. Я. Шульгин, В. М. Ганцов, Л. Є. і Є. Х. Чикаленки, Д. І. Дорошенко, П. Я. Стебницький, О. Г. Лотоцький, Г. К. Голоскевич та ін.). В 1909 р. П. І. Зайцев блискуче започаткував нову епоху в шевченкознавстві у двох синтетичних напрямках – монографічного розкриття феномену Шевченка як поета і як людини. Шевченкознавчі розвідки проходилися П. І. Зайцевим на дуже яскравому суспільному тлі діяльності української громади в Петербурзі та наукового і культурного життя в Києві. Перебування в еміграції вимагало постійної боротьби за власне виживання. Він зумів на чужині не лише творчо працювати, а й продовжувати справу всього життя – духовне сходження до Т. Г. Шевченка. Автобіографія пронизана трагізмом долі.

МІРЗА-АВАК'ЯНЦ НАТАЛІЯ ЮСТІВНА (11.10.1888, м. Бориспіль Полтавської губ., нині Київської обл. – 1940?) – історик, педагог.

№ 7

ЖИТТЄПИС І РЕЄСТР НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Н. І. МІРЗИ-АВАК'ЯНЦ¹

[не раніше 1919 р.]

Мірза-Авак'янц Наталія Іустівна (по батькові Дворянська) народилася 11 жовтня 1889 р. В 1907 р. скінчила київську гімназію Св. Ольги та вступила до Київських Вищих Жіночих Курсів на історичний відділ історично-філологічного факультету. В 1913 р. склала державні іспити при Московському Державному Університеті та вступила до Московських одnorічних педагогічних курсів. З осені 1913 р. була учителькою середніх шкіл; раніше в Москві в гімназії (Останкіно-Мар'їнського т[оварист]ва середньої школи), потім у Києві (в Комерційній жіночій школі т[оварист]ва учителів та зразковій школі при педагогічних курсах А. Жекуліної). З літку 1917 р. працювала на курсах для учителів, як лектор по історії України та методиці історії: в Києві, Полтаві, Кременчуці, Ромнах та ін. В осені 1918 р. була обрана лектором історії України в Полтавському Учительському Інституті та історіографії України – на історично-філологічному факультеті Полтавського університету.

¹ Життєпис і реєстр наукових праць Н. І. Мірзи-Авак'янц // Перший піврік існування Української Академії Наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. Київ, 1919. С. 93–94.

Науково-літературну працю почала з 1914 р. в журналі «Украинская жизнь».

СПИСОК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ

I. Статті

Москвофильская утопия и объективная действительность («Укр. Жизнь», 1916, № 1; за підписом: Н. Ядій).

Поетичний елемент при навчанні історії («Вільна Укр. Школа»), 1917, № III–IV.

Твори Шевченка як матеріал при навчанні історії (там-же, 1918, № VII).

Історичні екскурсії (там-же, 1918–19, № III).

Побутовий елемент в історії («Нова школа», Полтава, 1916 р., № IX–X).

З побуту української старшини кін. XVII в. (Збірник Полтавськ. т-ва студ. та мистецтва).

Хрестоматія по історії України (друкується).

II. Рецензії

Л. Бурчакъ – ея прошлое и настоящее; В. Дружковскій, Современная Галиція; И. Муриновъ, Прошлое и настоящее Галиц. княжества («Укр. Жизнь», 1914, XI–XII).

Н. Лаговъ, Галичина, ея історія, природа, населеніє; А. Белгородській, Галиція – исконное достояніе Россіи; В. Зубковскій, Галиція; Л. Куснищскій, Червоня Русь («Укр. Жизнь», 1915, I).

В. Уланов, Галиція; Его-же. Галиція въ ея прошломъ и настоящемъ («Укр. Жизнь», 1915, V–VI).

А. Яриновичъ, Галичина въ ея прошломъ и настоящемъ («Укр. Жизнь», 1915, VII).

І. Лысогорскій, Галицкая Русь («Укр. Жизнь», 1915, VIII–IX).

Н. Ю. Мірза-Авакянц входила до першого складу Біографічної комісії. На початку роботи Комісії вона працювала на історико-філологічному факультеті Харківського університету, який постав у Полтаві восени 1918 р. і в якому вона, за висловлюванням Д. І. Багалія, була «душею факультету». Сфера наукових зацікавлень Наталії Мірзи-Авакянц була різноманітна і широка, але неодмінно пов'язана з історією України: соціально-економічна історія, історія селян, соціальна історія, історія повсякденності, краєзнавство, історія права, історія жінок, методика викладання історії тощо. В другій половині 1919 р. вона повернулася з Києва до Полтави.

Як історик, педагог, методист у 1920–1930-х рр. Н. Ю. Мірза-Авакянц успішно працювала в Полтавському, Харківському, Донецькому (в Луганську) Інститутах народної освіти. Стрімкий зліт наукової активності історика був перерваний із утвердженням радянської ідеології і протягом тривалого часу ім'я Н. Ю. Мірзи-Авакянц було викресленим із українського історичного дискурсу.

МІЯКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ВАРЛАМОВИЧ [06(18).07.1888, м. Ковель, нині Волинської обл. – 22.03.1972, Нью-Йорк, США] – архівознавець, літературознавець, історіограф, джерелознавець.

№ 8

7 травня 1965 р. Нью-Йорк

Дорогий Павле Івановичу!¹

Дякую сердешно за листа з дня 27 квітня. Я дуже зрадив, коли мене його передали, бо то був перший лист від Тебе, після довгої перерви. Пропозиція Володимира Михайловича К. мене теж зворушила і тому не відкладаючи на довший час, подаю Тобі потрібні відомості.

Отже, народився я 6/18 липня 1888 р., а це значить, що моє 75-ти річчя минуло в 1963 році. На цей самий рік припало і 50-річчя моєї діяльності (перша публікація про Радіщева і кінець університетських студій). Народився я в Ковлі на Волині, в родині мирового посередника, начальником якого був Петро Антонович Косач, звідки у нас пішла близість до цієї родини, що збереглася і до сьогодні в особі наймолодшої представниці її Ізідори, мого однолітка.

Мої університетські студії Тобі відомі. Починав я в Києві на юридичному факультеті, по закінченні 1-ї Київської гімназії в 1906 році. В 1907 році перейшов на юридичний же факультет Петербурзького університету, а в 1908 знов перейшов на історико-філологічний факультет того ж університету. На юридичному слухав М. Туган-Барановського і брав участь в його семінарі, Л. Петражицького, який дав мені багато для загального розвитку так само як багато дав мені вже на істор[ико]-філол[огічному] факультеті Ол. Ів. Введенський своїми курсами філософських дисциплін. Почав спеціально працювати над історією російської літератури 18 віку, інтерес до якої прищепив мені ще мій учитель 1-ї гімназії Лаврентій Федорович Батуєв, який в останньому класі підготовляв нас до наукової праці. Один раз, прийшовши до класу він приніс с десяток відбиток спеціальних літературних студій і роздав нам

¹ Лист до П. І. Зайцева.

для зреферування. Мені дісталася праця про Ф. Єміна, що належала перу А. Ляценка, пізнішого директора слов'янського відділу бібліотеки Ак[адемії] Наук в Петербурзі, з яким я познайомився уже в студентські роки. Перебуваючи на іст[орико]-філ[ологічному] факультеті, я захоплювався природознавством, слухав лекції з ентомології у Римського-Корсакова, постійно одвідував зоологічний музей, але виключення з університету після Толстовської демонстрації в січні 1911 р. примусило мене повернутися до філологічних наук, до підготовки до державних іспитів, які я здав разом з Тобою в 1913 році. Перебування цілий рік поза університетом використано було мною для написання першої друкованої праці: «Песнь историческая» Радищева і «*Considérations*¹» Монтеск'є. Цей рік я перебував почасти в Полтаві, де на сільськогосподарській станції під керівництвом Мих. Вас. Курдюмова досліджував шкідника пшениці (*isosoma tritici* L.²), а весною 1911 р. зробив з ним експедицію до Криму для збирання зараженою паразитами гусені непарного шовкопряду, який пересилався до Америки з метою підсилення боротьби з цим шкідником плодівих дерев. Літо перевів на кондиціях в одній інтелігентній поміщицькій родині на Полтавщині, де знайшов старе видання творів Монтеск'є, яке дало мені матеріал для порівняльної студії. (Надрукована була Є. Радловим в Жур[налі] Мин[істерства] Нар[одно́ї] Освіти в 1914 р.). Моя дипломова праця «Годы учения А. Радищева», в якій я використав новий матеріал, була надрукована В. Ів. Семевським в «Голосі Минувшого». Мої статті про Радіщева в «Научном Историческом Журнале» Н. Карєєва и «Русском Библиофиле» Н. Соловійова, нарешті видання Е. А. Ляцкой, книжки моєї про Радіщева (1918 р.) – закріпили мій інтерес до цього письменника і я готував про нього монографію, яка лишилася не скінченою, бо мої заняття в «Государственном Архиве» над справою Радіщева були перервані історичними подіями. Ліквідація міністерства привела мене до праці над прийманням і описом цензурного архіву Управління по делам печати. Цю роботу провадив я в товаристві³ В. Є. Максимова-Євгенєєва, Ю. Г. Оксмана, Переселенкова⁴ і Бонді. Вона дала мені знайомство з літературними українськими матеріалами, які я потім використав у Твоєму «Нашому минулому». В цей період (1913–1918) у мене появилася ще одна ділянка моїх спеціальних інтересів – це російська література 60-х років і спеціально – поет Мих. Л. Михайлов. В «Голосі Минувшого» я дав кілька публікацій про нього

¹ Назву праці написано від руки.

² Назву комахи подано латиницею від руки.

³ Далі закреслена літера «з».

⁴ У прізвищі «Переселенкова» літеру «к» було пропущено й додано від руки.

(на підставі арх[івних] матеріалів з Горного Департаменту), про минуле М. В. Шелгунова. Мені приємно згадати ще мою полеміку з В. Семенніковим з приводу початків літературної діяльності Радіщева, Семенніков рішуче приписував Р[адіще]ву участь в Новиковському «Живописці», що я в своїх рецензіях на публікації Семеннікова заперечував. Приємно це згадати, бо ця полеміка мала далеко йдучий резонанс, аж до останніх років. В літературі про Радіщева хвилями йшло то признание слушності Семеннікову, то підтримка моїх заперечень, при чим цитувалися мої статті і називалося моє імення (в советських журналах 50-х років), а Гуковський в своїй історії літератури XVIII в. присвятив цій полеміці не одну сторінку дуже рішуче заявивши, що «советське радіщезнавство» визнає Радіщева автором статті «Путешествіє в И**Т**»¹ в «Живописці». Потім в інших статтях це знову заперечувалося і мені признавалась слушність.

В цей час (1913–1918) я широко працював, крім педагогічної праці, – в періодичній пресі. Крім «Голоса Минувшого», де після смерті В. І. Семеvського разом з Тобою став членом петербурзької редакції цього журналу (а може мені тепер зраджує пам'ять і з Тобою я працював в редакції петербурзької «Задруги» – ще В. Каррік, В. Є. Максимов і К. Тіандер. А в «Гол[осе] Минувшого» були В. Є. Максимов, Осман, Переселенков і я, – здається так).

Рецензію на «Вишневий цвіт» Хр. О. Алчевської надрукував С. В. Петлюра в «Украинской Жизни» (1913).

Отже крім «Голоса Минувшого» і названих вже Р[усского] Бібліофіла та «научно-исторического журнала» (куди мене ввів Сергій Мик. Чернов) я давав рецензії на літературні книжки в понеділковому числі газети «День» (ред. М. Глаголев), Педагогічному журналі – «Летопись средней школы» (забув ім'я редактора) і в Бібліографічному журналі «Что и как читать детям» (ред. Євг. Єлчич); активно працював в «Істор[ико]-літературному товаристві» при Петербурзькому Університеті, в Комісії для рецензування дитячих книжок при «Обществе распространения технических знаний» в Соляном городке (був секретарем комісії – головою був Ник. Піксанов). Щодо діяльності в петербурзькому періоді хочу відмітити мою працю в студентському гуртку, організованому М. С. Грушевським для копіювання (для нього) польських актів у рукописному відділі Публічної Бібліотеки (1912–13 р.) – керівником був сибіряк-поляк Гінтовт, з яким я познайомився в Бібліографічному гуртку при університеті, що працював під проводом Э. Вольтера. Крім того – увесь час я був бібліотекарем в Кабінеті для читання при іст[орико]-

¹ Після літер «И» і «Т» зверху проставлено по дві зірочки.

філол[огічному] фак[ультеті] в Jen de Po(...)¹. Там зблизився з П. О. Галицьким – бібліотекарем Історичного товариства і Г. К. Голоскевичем, А. Л. Бемом і С. Н. Валком, що стали моїми близькими друзями. Бем по закінченні університета (теж в 1913 р.) організував іст[оричний] літературний студійний гурток (А. Долинин², А. Н. Краснов, Валк, я), де прочитав свої глибокі студії о повторах³ у Лермонтова, про одну казку Л. Толстого, тощо.

Ну годі про цей період, – так розворушилися спогади про часи, що багато обіцяли і несподівано урвалися.

Київ⁴. Я з Іною Леонтієвною виїхав до Києва на різдвяні канікули в грудні 1917 р., і події захопили нас і залишили там на постійно. Знову таки моя праця йде близько з твоєю в Академії Наук, в Друкарні, «Книгарі», в «Нашому Минулому». Милі серцю постаті В. Л. Модзалевського, Г. Нарбута, петербурзьких знайомих і друзів, що теж опинилися в Києві, як це недавно було і як безповоротно зникло. Хочу тут без зайвих сантиментів перерахувати етапи своєї праці. Ти пам'ятаєш, як я опинившись у Києві в травні 1918 р. першим чином прийшов до Тебе шукати праці. Ти був директором Департаменту Мін[істерства] Освіти і спрямував мене до Вадима Львовича [Модзалевського]. Так почалася моя праця в Архівно-бібліотечному відділі на посаді роз'їздного інструктора, потім в 1919 р. помішника В. Л. [Модзалевського] і керівника описового Відділу, а ще потім, по смерті В. Л. [Модзалевського] (1920) довелося мені прийняти від нього архівну булаву, яку я тримав до 1929 р. як керівник архівного управління і Директор Київського Центрального істор[ичного] Архіву імені В. Б. Антоновича. До праці в Академії мене запросив Д. І. Багалій (думаю за рекомендацією Вад. Л. [Модзалевського]) в 1919 р., надавши мені спеціального доручення по розшуку матеріалів до історії громадських течій 40–60 років XIX віку. Це доручення перетворилося згодом в Комісію для дослідів над іст[орією] гром[адських] течій ВУАН під головуванням С. О. Єфремова (ще П. Я. Стебницький, О. Ю. Гермайзе, О. О. Тулуб, С. Буда, я – секретарем). Приміщення Комісії було в тій самій кімнаті, де працювала Комісія біограф[ічного] Словника (В. Модзалевський, а потім П. Я. Стебницький, а ще пізніше Мик. Василенко) тому вийшло природно, що по тобі я став редактором іст[орико]-літ[ературної] частини Біограф[ічного] Словника. В Академії я був дуже активний: був членом Комісії Новітнього письменства (голо-

¹ Назву написано від руки, остання літера нерозбірлива.

² Останню літеру «н» додано від руки.

³ Слово «поворотах» виправлено на слово «повторах».

⁴ Підкреслено автором документа.

ва С. О. Єфремов). Першою наміченою працею було видання Котляревського: С. О. [Єфремов] мав готувати текст, Ти – вступну статтю, я – бібліографію. Це не здійснилося. Здійснилося видання III і IV томів повної збірки творів Шевченка (листування і щоденник) мені припала участь в коментарях спеціально на польські теми. Пригадую собі таки еляборати там: в III т. І. Д. Красовський, Марко Андрієвський, Опанас Маркович, в IV т. Броніслав Залеський, Кароль Лібельт, Міхал Грабовський, Зигм. Сераковський¹, Е. Желіговський. У мене була чудово підібрана польська бібліотека (історія, історія літератури, мемуари), тому міг на ті теми писати «не виходячи з хати».

Інші академічні комісії, в яких я брав участь такі: Археографічна комісія, був дійсн[им] членом; Археологічний Комітет – був дійсн[им] Членом, Книгознавча комісія – просто членом. Брав участь у Науково-Дослідчому Інституті Книгознавства (у Меженка Юр. Ол.). Був дійсним членом Інституту Шевченкознавства в Києві (відав там Кабінетом біографії і рукописним відділом, а потім (з 1926 р.) Музеєм-Будинком Шевченка на Козиному Болоті). Для Музея повизбирував з усіх усюд матеріяли з експозиції в 5-х кімнатах будинку. В цей період був співробітником «Літерат[урно]-Наукового Вістника», «Нашого Минулого», «Книгаря», «України» Грушевського, збірників «Шевченко», «За сто літ», «Бібліологічних Вістей»² ([Ю. О.] Меженка), «Голосу Друку» (Харків), «Червоного Шляху», «Життя і Революції» (О. [К.] Дорошкевича), «Мистецтва» (Харків), «Вільної Української Школи» ([О. К.] Дорошкевич), «Архівної Справи» (Харків). Видав окремою брошурою «Революційні відозви до українського народу» (1920). Окремими відбитками вийшли «Декабристи на Україні», зі збірника праць, що видав Багалій в Наукових Записках Харківської Катедри та інші статті з України і Бібліологічних Вістей. Разом з С. [О.] Єфремовим зредагував два томи публікацій і «Декабристи на Україні» як видання комісії для дослідів гром[адських] течій. Перший том вийшов з нашими іменами, як редакторів, а другий, що був уже в друку під час арешту Єфремова і мого – вийшов під іменем Д. Багалія як редактора. Останньою моєю публікацією було видання з рамени Інституту Шевченкознавства – «Москалева криниця» – обидві редакції з моєю вступною статтею.

Під час німецької окупації Києва (1941–1943) пробував разом з іншим і співробітниками Академії відновити діяльність її: старий Марковський взяв на себе організацію літературної секції, а я – секції Шевченкознав-

¹ У прізвищі «Сераковський» другу літеру «і» було виправлено на літеру «є».

² Тут і далі в назвах часописів закінчення називного відмінника було виправлено від руки на закінчення родового відмінника.

ства – збиралися по четвергах – читали доповіді, плянували видати коментований Кобзар. Це тривало не довго. Далі робота моя йшла в Науковому осередку (П. Ковалів – голова) при Будинку Науків Робітників. Період 1929–1933 я перебував на засланні в Карелії, а повертаючись я відновив свої зв'язки з Петербургом (Н. С. Державин, Вл. Є. Максимов, Н. К. Піксанов, Ю. Г. Оксман). Від Оксмана дістав доручення на письмі від Інституту Літератури (Пушкінський дім) – дати коментарі до IV тому творів Добролюбова. Це допомогло мені затриматись у Києві. Коментарі ці я поробив і вони таки надруковані в IV томі під літерами В. М. Крім того для видання, що його редагував Оксман, а видавало Т[оварист]во Політкаторжан в Москві, я подав великі уступи з ще недрукованого Щоденника Пелагії Росцішевської про її знайомство з декабристами (С. Муравйов-Апостол і М. Бестужев-Рюмін), але Оксман попав теж під репресію і праця моя (вступна стаття і обширний коментар тоді надрукована не була, а появилася в значно скороченому вигляді в I томі «Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences» (New York 1951)¹.

Еміграція²: у Львові співробітничав у наших днях (1943) – статті про руйнацію Михайлівського монастиря у Києві, про Драй-Хмару, про Ю. С. Михайлова, про О. М. Сімзена-Сичевського, дрібні замітки про Шевченка (1943–1944). Мав договір с Краківським В[идавницт]вом на складання «Провідника по новій укр[аїнській] літературі», для якого за короткий час цілком виготовив і здав частину на літеру «А».

В Авсбургу – видав на підставі власних копій з трьох оригіналів «Книги Битія Укр[аїнського] Народу» (1947) «Автограф Т. Шевченка 1857 р.» з вступною статтею (1948). Подав ідею організації Вільної Академії Наук і був одним з її організаторів, секретарем Президії, редактором Бюлетеней УВАН, літопису УВАН та інш. В журналі «Сьогочасне і Минуле» надрукував статтю про УВАН (1948). Був обраний на дійсного члена НТШ в червні 1947 р., на дійсного члена УВАН – в лютому 1948 р. Організував і провадив Музей-Архів ВУАН.

Америка³: з 1950 р. керівник Музею-Архіву ВУАН, секретар ВУАН (1950–1952), член історичної, літературознавчої, книгознавчої секцій, комісій по історії еміграції до США, жидівсько-укр[аїнських] стосунків. В Анналах ВУАН вмістив статтю про Декабристів у щоденнику Росцішевської і кілька рецензій. Заініціював видання річників «Шевченко», які редагував разом з В. [В.] Дорошенком, Д. [А.] Горняткевичем Д. [І.] Чижевським. Останнє видання – англомовний збірник Т. Шевченко за

¹ Назву праці написано від руки.

² Підкреслено автором документа.

³ Те саме.

редакцією Ю. В. Тевельова і моєю, де вміщено мою статтю про Шевченка в колі кирило-методіївців. Для наукового видавництва «Research Programm of the USSR» (New York)¹ написав кілька більших критичних розвідок історіографічного характеру «Радіщев і Новиков у советській інтерпретації», «Советська література про декабристів», «Бакунін і якобінці в советському освітленні», «Народництво в советській історичній літературі». Всі праці були перекладені на анг[лійську] мову, але надрукована лише про Бакуніна в збірнику під ред[акцією] проф[есора] Е. Black².

Це покищо все. Посилаю Тобі, як відповідь на Твого листа і орієнтування³. Близькими днями пришлю Тобі список важливіших праць й короткий життєпис. Згадуючи давнє минуле, Інна Леонт'євна і Оксана разом з моїми трьома внуками, відомим Тобі Богданом – тепер студентом й невідомими Тобі Володимиром і Ігорем – шлють Тобі найсердечніше привіти. Будь здоровий. Твій Волод[имир].

Архів Українського Вільного університету, ф. 8, спр. 495 (лист до Зайцева П. І.), арк. 1–4.

В. В. Міяковський належить до вчених, які все своє професійне життя присвятили українській науці. Він працював в установах Української Академії наук (Комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства, Археографічній комісії, Постійній комісії для складання Біографічного словника діячів України), був активним членом Комітету для заснування Всенародної (національної) бібліотеки України. В українському архівному світі 1920-х рр. немає постаті, більшої за В. В. Міяковського. Він брав участь у розбудові українських архівних інституцій, очолював Київський центральний історичний архів ім. В. Антоновича (1922–1929). Йому належить помітний внесок у роботу Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМИС), Книгознавчої комісії, Науково-дослідного інституту книгознавства та ін. Організатор і директор першого в Україні державного літературного меморіального музею Т. Шевченка (нині Музей-будинок Т. Г. Шевченка в Києві на пров. Шевченка).

Після 1944 р. жив в еміграції. У 1940–1980-ті рр. постать В. В. Міяковського поєднувала два українознавчі осередки ВУАН і закордонні українські інституції. Він створив перше архівосховище повоєнної еміграції – Музей-Архів при ВУАН (Аугсбург, Баварія, згодом – Архів-Музей

¹ Назву видавництва і місце видання написано від руки.

² Прізвище написано від руки.

³ Наступні речення дописано від руки.

УВАН у США ім. Д. Антоновича). Завдяки його турботам були зібрані документи установ, організацій, особисті архіви письменників, композиторів, учених, політичних і громадських діячів (В. Барки, Д. К. Гуменної, Є. Ф. Маланюка, В. В. Дорошенка, Н. Д. Полонської-Василенко, В. К. Винниченка та ін.).

В. В. Міяковський заступив на посаду редактора історико-літературного відділу Біографічної комісії з 20.09.1920 замість П. І. Зайцева і працював на цій посаді до 1929 р.

Автобіографія написана в 1965 р. на прохання П. І. Зайцева, з яким його звела доля в Петербурзькому університеті в 1908 р. Теплі стосунки вони пронесли крізь вир часу. У своїх спогадах про П. І. Зайцева В. В. Міяковський пише так:

«Якими близькими не були б мої відносини з Павлом Івановичем Зайцевим у студентські й поуніверситетські роки початків нашої з ним наукової і педагогічної роботи, безпосередні стосунки наші займають з цілого протягу часу понад півсторіччя – лише якихось десять років, поділених до того ж певними павзами: один раз – Першою світовою війною, а вдруге еміграцією Павла Івановича в 1920 році з Києва.

Поза тим десятком років близькості решту часу, особливо ж 25-річчя 1920–1945, часи найбільш активного і творчого життя, кожний з нас пробув у цілком відмінному духовному, моральному та ідейному оточенні, зберігаючи все ж недоторканою світлу пам'ять про ті давні дні. В листі до мене 26-го квітня 1947 року Павло Іванович писав: „Наша спайка 1909–1917 і 1917–1920 років – така міцна, що її ніякі сили диявольські не зламують. В нашій добі приязнь щира, правдива – за золото дорожча”».

МОГИЛЯНСЬКИЙ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ [22.11(04.12).1873, Чернігів – 22.03.1942, с. Велика Мурта Красноярського краю, РФ] – юрист, критик, публіцист, літературознавець, письменник.

№ 9

**ВІДПОВІДЬ НА АНКЕТУ [ВИДАВНИЦТВА «ЧАС»]
МОГИЛЯНСЬКОГО МИХАЙЛА МИХАЙЛОВИЧА.**

6 серпня 1918 р. Чернігів¹

1) Народився в Чернігові 22 листопаду 1873 року.

2) Батько був членом, потім товаришем председателя Чернігівськ[ого] Окружного Суду.

¹ Дату встановлено за записом на конверті. Відповідь на анкету видавництва «Час» надіслано з Чернігова на адресу: Київ, вул. Володимирська, 42.

3) Скінчив Чернігівську гімназію та правничий факультет Петроградського університету.

4) Українською мовою вперше почав писати під псевдонімом «Мих. Андрійко» у галицьких часописах «Народ» (здається, у 1895 р.) та «Житє і слово» (здається у 1896).

5) З 1912 р. друкувався під власним прізвищем¹ у «Раді», «Літературно-науковому Вістнику», «Українській хаті», «Проміні»² («Новій Раді», «Чернігівськ[ій] Земськ[ій] газеті»), російською мовою по українському питанню: «Украинская жизнь», «Речь», «День».

6) Окремо вийшли книжки: 1) «Художник Слова» (Пам'яті Коцюбинського), Петроград, 1915 р., 2) «Оповідання», Петрогр[ад], 1916 р., 3) «О культурном творчестве» (Украинская проблема), Петроград, 1916, 4) «Шевченкові роковини 1916 року», Чернігів, 1916 р.

Готується до друку друге доповнене видання «Оповідання» в[идавни]цтвом «Криниця».

7) На життя заробляв російською журналістикою, працею присяжного повіреного, потім службою.

8) До травня 1917 р. був у загальноросійській партії к[а]д[етів]. Вийшов з партії після з'їзду партії (у Петрограді – травень 1917 р.) через незгоду в українськ[им] питанні.

9) Брав участь у загальноросійському визвольному русі, кілька разів сидів у тюрмі. В роках 1915–1916 кілька разів виступав з відчитами у «Петроградській Громаді».

Додаток³

З 1904 р. Гласний Городнянського (Черніг[івського]) земства, у листопаді 1913 р. обраний земськ[ими]борами на посаду Мирowego судді. В червні 1914 р. засуджений Петроградським окружним судом на 6 міс[яців] тюрми (Справа петроградських адвокатів з приводу діла Бейлиса). Як осудженого до тюрми Сенатом скинуто з посади Мирowego судді у Городні. В червні 1917 р. повернувся до Городні на посаду судді, в серпні того-ж року призначений на товариша председателя Чернігівськ[ого] окр[ужного] Суду (Адміністрац[ійного] Відділу).

В травні 1918 р. обраний на голову Чернігівського українського видавництва «Сіверянська Думка».

Мих. Могилянський.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5807, арк. 1–3. Автограф.

¹ Слова «під власним прізвищем» додано над рядком.

² Над рядком додано: «Проміні» («Новій Раді», «Чернігівськ[ій] Земськ[ій] газеті»).

³ Підкреслено автором документа.

№ 10

ЧЕРНЕТКА АВТОБІОГРАФІЧНОГО НАРИСУ, НАДІСЛАНОВОГО ДО ІНСТИТУТУ ЛЕНІНА В МОСКВІ¹

21 февраля 1929 г. Киев

Могилянський², Михайл Михайлович родился 22 ноября (4 дек[абря]) 1873 г. в Чернигове, где в 1892 окончил классическую гимназию, после чего поступил на юридический факультет Петербургского ун-та.

Литературную работу начал корреспонденциями из Чернигова в «Русские ведомости» в начале [18]93 г. и публицистическими статьями в галицких радикальных изданиях «Народ», «Життя і слово» (псевдоним Мих. Андрійко); также инициалы М. А. Больше всего в жизни написал «корреспонденций» (несколько тысяч) и «рецензий» (много сотен). От «драгомановства», усвоенного еще на гимназической скамье, в студенческие годы перешел к марксизму, принимая близкое участие в марксистских кружках, а в 1897–99 гг. и в делах Петербургского «Союза за освобождение рабочего класса». В конце 90-х годов принимал также ближайшее участие в делах политического «Красного креста». Арестованный в марте 1899 г., выслан после 3½ месячного заключения на родину, где потом отбыл трехлетний гласный надзор полиции. О студенческих годах написал воспоминания «В 90-е годы» («Былое», №№ 23, 24). В 90-х же годах издал (под инициалами М. М.) несколько брошюр³, бывших одними из первых ласточек так называемого «легального марксизма» (в том числе «три стихотворения в прозе», [18]95; «Поэзия Надсона», 18[97]; «Критические наброски», [18]98 г.).

В начале 1900-х г. получил разрешение Д[епартамен]та полиции приехать в Петербург для сдачи экзамена по богословию, которого не хватало для зачетного свидетельства о прослушании 8 семестров...

Проездом в Петербург по «проходному свидетельству» в Пскове навестил приятеля Н. Н. Лохова (Ольхина) и там близко познакомился с

¹ Заголовок документа встановлено за припискою М. М. Могилянського вгорі сторінки над текстом: «Чернетка автобіографічного нарису, надісланого до Інституту Леніна в Москві на його прохання. Використано для 17 та 16 тт. «Полного собрания сочинений», 2-ге вид.». Інститут Леніна був створений 31.03.1923 р. і 02.09.1923 р. підпорядкований ЦК РКП(б) на правах відділу. 31.05.1924 р. XIII з'їзд РКП(б) оголосив про відкриття Інституту Леніна. 20.08.1928 р. постановою ЦК ВКП(б) Інститут Леніна було злито з Істпартом і у листопаді 1931 р. об'єднано з Інститутом К. Маркса і Ф. Енгельса в Інститут Маркса – Енгельса – Леніна при ЦК ВКП(б).

² Тут і далі підкреслено автором документа.

³ Закреслено: «на литературные темы, в которых впервые в легальной литературе».

В. И. Лениным. На обратном пути уклонился от маршрута «проходного свидетельства» и заехал в Полтаву с письмами и словесными поручениями В[ладимира] И[льи]ча к проживавшим тогда в Полтаве В. П. Ногину и Ю. Мартову. Уклонение от «маршрута» повлекло за собой новый арест (в Чернигове) и привлечение к новому «делу»...

Весной 1903 г. сдал государственные экзамены при Одесском ун[и-версите]те и поступил в пом[ощники] прис[яжного] пов[еренного] при Черниговском окружном суде, но вскоре под давлением администрации вынужден был переехать в Киев. Весной 1906 г. переехал в Петербург, где с 1906-го по 1909 состоял редактором книгоиздательства М. В. Пирожкова. Как адвокат выступал на крупных процессах аграрных (в Киеве, Виннице, Глухове, Чернигове) и политических (Чернигов, Киев, Петербург) защитником обвиняемых и защитником интересов потерпевших в процессах погромных (Кишинев)¹.

Перед выборами в первую государственную Думу вступил в Конст[итуционно]-демократическую (к-д) партию, из состава которой вышел вскоре после февральской революции, о чем тогда же опубликовал в наиболее распространенных газетах.

В 1904–1917 гг. работал, как гласный в Городнянском земстве (Черниговск[ая] губ[ерния]). В конце 1913 г. избран там мировым судьей² и с 1914 г. вступил в должность, но вскоре устранен Дисциплинарным присутствием Сената, как привлеченный к суду по 279 ст[атье] улож[ения] о нак[азаниях], за участие в протесте Петербургских присяж[ных] по делу Бейлиса. В июне 1914 г. осужден Петербургским окружным судом на ½ года тюремного заключения. На приговор принесена была апелляционная жалоба, вследствие начавшейся войны отложенная рассмотрением до истечения 3-х месяцев по приведению армии на мирное положение... 27 февраля [19]17 г. все делопроизводство по делу сторело в Петербургской судебной палате...

Отдельными книгами издал: 1) «Мираж». Драма. Петербург, 1902 г.; 2) «Усталые». Драма. Изд-во Пирожкова, П[етербург], 1906 г.; 3) «Первая Госуд[арственная] Дума». Изд-во Пирожкова, П[етербург], 1907 г.; 4) «Историческое освещение финляндского вопроса» (псевдоним М. Руссобтовский). П[етербург], 1910 г.; 2-ое изд[ание] (Т-во О. П. Поповой). П[етербург], 1912 г.; 5) «О культурном творчестве (украинская проблема)», Петроград, 1916 г. На украинском языке: 1) «Художник слова» (М. М. Коцюбинский), Петроград, 1915 г.; 2) «Шевченкові роковини 1916 р.». Чернігів, 1916 р.; 3) «Оповідання». Петроград, 1916 г.;

¹ Речення додано внизу сторінки під текстом.

² Далі додано: «и с 1914 г. вступил в должность».

4) «І. Франко». Чернігів, 1919 г.; 5) «М. Коцюбинський». Черн[игов], 1919 г. Псевдонимы, кроме названных, – А. Лебединский, Валер'ян Чубинський, Петро Чубський, Т. Максимович.

После революции 1917 г. вернулся в июне на должность Городнянского мирового судьи, а в августе назначен тов[арищем] Председателя Черниг[овского] окружного суда (по административному отделению). В 1919 состоял секретарем кооперативного отдела Черниговского Совнархоза и председателем литературного к[омите]та Черниговского отдела народного образования. В 1920 работал в Киеве в сельскохозяйственной кооперации. В [19]21 г. переехал в Петроград, сотрудничал в изданиях Гиза, потом служил в разных отделах Петроградского Гиза, а с лета 1923 года переехал в Киев – на должность заведующего работами Постоянной комиссии по составлению Биографического словаря деятелей Украины при Всеукр[аинской] Академии наук.

Эпизод резкой полемики В. И. Ленина¹ по поводу одной из моих корреспонденций из Львова 1913 г. связан с некоторым недоразумением. В корреспонденции, вызвавшей полемическое нападение В. И. Ленина, я не касался вовсе общей принципиальной постановки национального вопроса вообще и украинского в частности, для чего «Речь» и не дала бы мне места, так как я, и состоя членом К[онституционно]-Д[емократической] партии никогда не отказывался от федерализма, усвоенного от Драгоманова. Я только критиковал шовинистическое выступление Донцова с лозунгом «самостийной» Украины, причем² критиковал с точки зрения федерализма, но не мог этого сказать вполне ясно, а это вызвало недоразумение. Я никогда не отрицал права наций на самоопределение³, права на отделение, но это не лишало меня права на критику шовинистических лозунгов «отделения». Ленин в позднейших статьях подчеркнул, между прочим: «г. Могилянский троекратно заявляет, что «критика рецептов г. Донцова ничего общего не имеет с отрицанием права наций на самоопределение», но считал это «либеральной уверткой» от ответа на вопрос, признаю ли я право на политическое самоопределение, т. е. на отделение?

На страницах «Речи» мне просто не дали бы места для ответа на этот вопрос, т. к. я мог отвечать на него только положительно, что и делал неоднократно в статьях по национальному вопросу, к которому в своей публицистической работе обращался не раз и раньше того и позже. В конкретном случае полемики с Донцовым меня, действительно, не

¹ Далі закреслено: «против меня».

² Далі закреслено: «моя критика исходила».

³ Далі закреслено: «хотя это и не налагало на меня».

интересовал общий принципиальный вопрос о праве на самоопределение, т. е. и на отделение, а лишь вопрос о целесообразном (с моей точки зрения, как украинца-демократа) решении украинского вопроса. А так как Ленин признавал «азбукой» положение, что «право на самоопределение – одно дело, а целесообразность самоопределения, отделения той или иной нации в том или ином случае – другое дело», то мне и не о чем было с ним спорить: мне было ясно, что по существу у нас разногласий нет. Оттого-то я отвечал Донцову и не отвечал ему, что он тоже отметил во 2-й статье. Я ни на минуту не отрицал права на отделение, но в полемике с Донцовым у меня была иная задача – не проповедь этого права, особенно, по мнению Ленина, обязательная для «великорусского» демократа, но я никогда не был демократом великорусским, – а критика целесообразности шовинистических лозунгов Донцова. Ленин заклеил мою критику, как неприлично бранчивую. Но если вспомнить, мои квалификации («политический бред», «авантюризм») направлялись не на принцип права на политическое самоопределение, а на конкретную нецелесообразность выводов, сделанных во имя этого права Донцовым, то в моих квалификациях можно найти не сколько брань, сколько элементы прогноза.

По-существу, в тогдашних лозунгах Донцова были уже все элементы его теперешних фашистских позиций. И мне было ясно, что по-существу, Ленин к содержанию этих лозунгов не может отнестись иначе, как и я... Кстати сказать, и к Донцовской критике Драгомановского федерализма, главным аргументом в которой была ссылка на фразу доктора Штокмана, что всякая идея, которой исполнилось уже 20 лет, тем самым негодна, трудно было отнестись, иначе, как к бреду...

Я не отвечал на полемические нападки Ленина, потому что принципиальных разногласий у нас, по моему глубокому убеждению, не было, а личные вопросы в полемике для меня никогда не существовали. Распутать «недоразумение» я представил времени и знакомству с моими действительными взглядами на национальный вопрос, развивать которые и после того не упускал случая. Для полной ясности скажу, что государственный строй Союза Советских республик решил национальный вопрос вообще и украинскую проблему в частности в аспекте тех федералистических идей, которых я придерживаюсь от дней моей юности.

Мих. Могилянський

ІР НБУВ, ф. І, д. 2399, арк. 1–8. Автограф.

№ 11

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ НАРИС¹
МОГИЛЯНСЬКОГО МИХАЙЛА МИХАЙЛОВИЧА

25 січня 1930 р. Київ

Могилянський², Михайло Михайлович – народ[ився] 22 листопаду (4 грудня) 1873 (Батько член, потім товариш голови Черніг[івського] окружного суду – карного відділу) у Чернігові, де року 1892 скінчив класичну гімназію, після чого поступив на юридичний факультет Петербурзького ун-ту. Від драгоманивства, засвоєного ще під час навчання у гімназії, за студентських років перейшов до марксизму, приймаючи близьку участь у марксистських гуртках 90-х років та в справах Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робочої кляси». Наприкінці років 90-х брав також найближчу участь у «Червоному хресті» (т-во допомоги політичним в'язням та засланцям). Арештований р. 1899 до 3½ місяця ув'язнення висланий був до Чернігова, де потім відбув 3-хрічний догляд поліції. Про студентські роки написав спомини «В девяностые годы» («Былое», №№ 23, 24).

В початку 1900 р. дістав дозвіл Д[епортамен]та Поліції прибути до Петербургу – скласти іспит з богослов'я, що його бракувало для одержання посвідчення про прослухання 8 семестрів правничого факультету. Ідучи до Петербургу з «проходным свидетельством» у Пскові одвідав приятеля М. М. Лохова (Ольхина) і там близько познайомився з В. І. Леніним. Вертаючись до Чернігова, відхилився від маршруту «проходного свидетельства» та заїхав до Полтави з листами та дорученнями на словах від Леніна – Ю. Мартову та В. П. Ногину, що тоді проживали в Полтаві. Відхилення від «маршруту» скінчилось новим арештом (у Чернігові) та притягненням до нової жандармської справи.

На весні 1903 р. склав державні іспити в Одеському ун[іверсите]ті й поступив у помішники прис[яжного] повіреного при Чернігівському окружному суді³, але під тиском адміністративних переслідувань вимушений був приїхати до Петербургу, де з 1906 до 1909 р. був за редактора у видавництві М. В. Пирожкова.

¹ Заголовок «Автобіографічний нарис» належить автору документа. Написано у верхньому лівому кутку першої сторінки. В верхньому правому кутку вказана адреса, де на той час проживав М. М. Могилянський : «Київ, вул. Ворошилова, 36, п[омешкання] 8».

² Тут і далі підкреслено автором документа.

³ Дописано над рядком.

¹ Як адвокат виступав оборонцем на аграрних² (Київ, Глухів, Чернігів, Вінниця) та політичних (Київ, Чернігів, Петербург) процесах та оборонцем інтересів покривджених в процесах погромних (Кишинів).

Перед виборами до Першої Державної Думи вступив до к[онституційно]-д[емократичної] партії, з якої вийшов скоро по лютневій революції 1917 р.; про що тоді-ж опублікував у поширених часописах. З того часу позапартійний. За років 1904–1917 працював, як гласний у Городянському (Черніг[івська] губ.) земстві. Наприкінці р[оку] 1913 обраний там за мирового суддю, але швидко усунений був з посади мирового судді – Дисциплінарною Установою Сенату, як притягнений до права за ст[атею] 279 карного кодексу за участь в протесті Петербурзьких адвокатів в справі Бейліса. В червні 1914 р. вироком Петербурзького суду засуджений до ½ року ув'язнення. Вирок був оскаржений в апеляційному порядку, але з початком війни справу було припинено до часу переведення армії до мирного стану. 27 лютого 1917 р. «справа» згоріла в будинку Петроградських судових установ. По революції повернувся на посаду Городянського мирового суді, а в серпні 1917 р. був призначений на товариша Голови Черн[ігівського] окр[ужного] суду (адміністративного відділу). Р[оку] 1919-го був за секретаря кооперативного відділу Черніг[івського] Совнархозу, потім за голову літературного комітету при Черніг[івській] наросвіті.

Р[оку] [19]20-го працював в Києві в сільськогосп[одарській] кооперації. Р[оку] [19]21 переїхав до Петрограду, де співробітничав³ у виданнях Державного Вид[авницт]ва й працював в різних відділах того В[идавницт]ва, а влітку р[оку] 1923 повернувся до Києва на посаду Керівничого над працями Комісії ВУАН для складання Біографічного Словника діячів України.

Літературну працю почав дописами (кореспонденціями) з Чернігова до Московської газети «Русские ведомости» р[оку] 1893-го, некрологом Л. І. Глібова в газеті «Русская жизнь» (Петербург) та публіцистично-критичними статтями в галицьких радикальних виданнях – «Народ», «Життя і слово» (псевдонім Мих. Андрійко та ініціали М. А.). Р[оку] 1895 видав (у Берні чи Парижі) оповідання «Анархіст» (російською мовою) на користь фонду допомоги⁴ жертвам політичної боротьби

¹ Текст абзаца винесено на попередню зворотню сторінку (арк. 1) з приміткою: NB! до стор. 2.

² Наступне слово «процесах» закреслено.

³ Слово «співробітничав» написано замість слова «працював», яке було закреслено.

⁴ Наступне слово «політичним» закреслено.

(Тих. Андрійко). Найбільше написав за життя¹ кореспонденцій² (кілька тисяч) та рецензій (кілька сотень). Співробітничав у багатьох періодичних (щомісячних, щотижневих та щоденних) виданнях. Спис тих видань можу подати мабуть, близький до вичерпуючої повноти³: «Русские ведомости» (Москва), с 1893 р., «Русская жизнь» (Петербург), «Жизнь и искусство» (Київ), «Народ» (Галичина), «Життя і слово» (Галичина), «Северный курьер» (Петербург), «Новости» (Петерб[ург]), «Киевская газета», «Киевские отклики», «Южные записки» (Одесса), «Земский сборник Черниг[овской] губ[ернии]», «Свобода и право» (Киев, 1906), «Десна» (Чернігів, 1906), «Утренняя заря» (Черніг[ів], 1906), «Волинь» (Житомир), «Речь» (Петербург, Петроград), «Дума» (Петерб[ург]), «Южное слово» (Кременчуг, 1905), «Свобода и культура» (Петербург), «Украинский вестник» (Петербург), «Вестник партии народной свободы» (Петерб[ург]), «Новь» (Москва, 1907), «Думские известия» (Петерб[ург]), «Право» (Петерб[ург]), «Слово» (Петерб[ург]), «Литературно-научный вестник» (Київ), «Рада» (Київ), «Финляндия» (Петербург), «Городское дело» (Петерб[ург]), «Земское дело» (Петерб[ург]), «Русская мысль» (Москва), «Известия Волынского земства», «Запросы жизни» (Петерб[ург]), «День» (Петерб[ург]), «Современник» (Петерб[ург]), «Заветы» (Петерб[ург]), «Черниговская земская неделя» (Черн[игов]), «Крестьянское земледелие» (Петроград), «Жизнь для всех» (Петерб[ург]), «В мире искусств» (Київ), «Петербургская новая газета» (Петерб[ург], 1913), «Петроградский курьер» (Петр[оград]), «Промінь» (Москва), «Украинская жизнь» (Москва), «Оборона» (Екатеринослав, Петроград), «Биржевые ведомости» (Петроград), «Известия Городнянского Исполнительного к[омите]та» (Городня, Черниг[овской] губ.), «Черниговский край», «Чернігівщина» (Чернігів), «Боротьба» (Чернігів), «Просвещение» (Чернігів), «Книгарь» (Київ), «Летопись Дома Литераторов» (Петроград), «Новая книга» (Петроград), «Ежемесячный журнал» (Петроград, 1917), «Северные записки» (Петроград), «Литературные записки» (Петроград), «Книга и революция» (Петроград), «Нова громада» (Київ), «Былое» (Петроград), «Червоний шлях» (Харків), «Селянське життя» (Чернігів), «Життя і революція» (Київ), «Записки Історично-філол[огічного] Відділу ВУАН» (Київ).

В 90-х роках 19 в. видав⁴ за ініціалами М. М. у Петербурзі кілька брошур («Поэзия Надсона», «Критические наброски», «Три стихотво-

¹ Слова «за життя» дописано над рядком.

² Попереднє слово «рецензій» закреслено.

³ Далі в тексті всі назви видань підкреслено автором. Нами підкреслення знято.

⁴ Над словом «видав» додано: «за ініціалами М. М.»

рення в прозе)), що були одним з перших ластівок так званого «легального марксизму». Окремими книжками вийшли також: «Мираж»¹ – драма (Петерб[ург], 1902), «Усталые», драма (Петерб[ург], 1906), «Первая Гос[ударственная] Дума» (Петерб[ург], 1907), «Историческое освещение финляндского вопроса» (псевдонім – М. Руссобтовский), Петербург, 1910 г. (2-е видання, Петербург, 1912), «О культурном творчестве» (Петроград, 1916).

Українською мовою: «Художник слова» (Пам'яті М. М. Коцюбинського)², Петрогр[ад], 1915, «Оповідання», Петр[оград], 1916, «Шевченкові роковини 1916 р.», Черн[ігів], 1916, «М. Коцюбинський», Черніг[ів], [19]19 р., «І. Франко», Черніг[ів], 1919 р.

Псевдоніми: Мих. Андрійко³, М. Руссобтовський, А. Лебединський, Валер'ян Чубинський, Петро Чубський, Т. Максимович, М. Гуща, Б. Грищенко. Багато писав під ініціалами: М., М. М., М. А.

Повної бібліографії своїх писань подати не можу, бо ніколи не займався реєструванням своїх праць та збиранням їх, більшості своїх писань і не маю в себе.

Ще менш можу подати бібліографію писань про себе, бо завжди мало цікавився тим, що про мене пишуть, а тому й не мав побуду реєструвати писання про мене, або з приводу моїх писань.

Полемізував часто, але часто й утримувався від полеміки, головним чином згадуючи пораду: «не оспаривай глупця». Проте часто утримувався від полеміки й з інших причин: напр[иклад], коли в основі полеміки лежало ясне непорозуміння, або коли вона позбавлена була принципових моментів, врешті, коли згоджувався з полемістом хоч би в головному. Ніколи не реєстрував полемічних випадів проти себе, в цілому й тут дотримуючись поетичної поради – огиду й наклеп приймати байдуже... До похвал-же був завжди ще більш (коли це можливо) байдужий...

Мих. Могилянський

ІР НБУВ, ф. XXVII, спр. 983, арк. 1–7. Автограф.

Михайло Михайлович Могилянський – знакова постать в організації діяльності Біографічної комісії в 1923–1933 рр. В липні 1923 р. після смерті П. Я. Стебницького він був запрошений на посаду керівничого Комісії, але роль М. М. Могилянського у ній була набагато більшою. Він

¹ Тут і далі всі назви праць підкреслено автором. Нами підкреслення знято.

² Те саме.

³ Усі псевдоніми підкреслено.

був душею біографічної справи. Н. Д. Полонська-Василенко, згадуючи період спільної праці в Академії, писала: «Жити спокійно Могилянський не міг. Він завжди хвилювався, «горів» і вносив у дискусії свій палкий темперамент. Ставши керівничим комісії, він переніс до ВУАН всю свою душу». Завдяки працездатності, авторитету, ерудиції, особистій відповідальності, мужності М. М. Могилянського Біографічна комісія плідно працювала в найтяжчі роки існування Академії наук. «У комісії «Миха» (М. М. Могилянський підписував свої статті «Мих». – С. Л.) завжди бився живчик життя ВУАН. Академія стала його родиною... Його кабінет став тим місцем, де сходилися щодня десятки співробітників; одні були зв'язані з працею комісії, а інші приходили, щоб довідатися про останні події літературного, громадського та політичного життя. Там можна було зустріти не тільки всіх співробітників ВУАН, але й професорів київських високих шкіл, літераторів, співробітників газет, приїжджих з інших міст...» (Н. Д. Полонська-Василенко).

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються три автобіографічні документи, написані М. М. Могилянським з різних приводів в різні періоди життя. Ці автобіографічні тексти створені, так би мовити, «на замовлення», в конкретних історичних ситуаціях. Перший і третій документи є відповідями на запитання анкет, тому значною мірою мають формалізований характер, розкривають «зовнішні» аспекти біографії. В них відсутні автобіографічний наратив, рефлексія, роздуми, відомості щодо родинного, дружнього, академічного оточення. В текстах переважають описи окремих, зумовлених характером анкети сторін діяльності автора та його участі в тих чи інших подіях.

Перший документ, датований 6 серпня 1918 р., є відповіддю на анкету видавництва «Час». Як свідчать анкетні відомості, в дожовтневий період (1904 р. – листопад 1917 р.) М. М. Могилянський був гласним Городянського повітового земського зібрання, мировим суддею у Городні, присяжним повіреним, товаришем голови Чернігівського окружного суду. В 1918–1920 рр. жив і працював у Чернігові, обіймав посади секретаря кооперативного відділу раднаргоспу, голови літературного комітету відділу народної освіти та голови Чернігівського українського видавництва «Сіверянська думка». Брав участь у роботі Чернігівської губерньської вченої архівної комісії.

Привертає увагу час розміщення анкети на сторінках журналу (серпневий номер) і дата відповіді на анкету (6 серпня 1918 р.). Вірогідно, заповнена анкета була надіслана до редакції раніше, ніж вийшов номер журналу (або одночасно з його виходом). Цей факт можна пояснити обізнаністю М. М. Могилянського з планами редколегії, до якої

він надсилав критично-біографічні матеріали, рецензії, інформацію про культурне і літературне життя Чернігівщини, підтримував тісні стосунки з її співробітниками (В. К. Королівом-Старим, М. К. Зеровим, Д. І. Дорошенком, А. М. Лободою, В. Л. Модзалевським та ін.).

Другим документом за датою написання (21 лютого 1929 р.) є чернетка автобіографічного нарису, надісланого М. М. Могілянським на прохання Інституту В. І. Леніна в Москві у зв'язку з підготовкою довідкових томів (зокрема, «Покажчика імен») другого видання повного зібрання творів В. І. Леніна. Текст в оригіналі подано російською мовою.

На той час М. М. Могілянський шостий рік керував у ВУАН Постійною комісією для складання Біографічного словника діячів України. Політичні процеси в країні суттєво впливали на роботу установ ВУАН та долі їх співробітників. Не оминула політичної критики й Біографічна комісія. Партиїно-політичні звинувачення її діяльності були спрямовані проти М. М. Могілянського як «колишнього кадета», «прихильника неокласиків», «ідеологічного ворога радянської влади», «буржуазного націоналіста». Підставою для критики, в основному, було колишнє членство М. М. Могілянського у загальноросійській партії кадетів та її платформа з національного питання. Свого часу В. І. Ленін засуджував М. М. Могілянського за погляди щодо національного питання, висловлені ним у статті «Всеукраинский съезд студенчества» (газета «Речь», № 174 від 29.06.1913). У статті «Кадеты об украинском вопросе» В. І. Ленін піддав критиці антисепаратистський, на його погляд, виступ «кадетського публіциста Могілянського». В ній він писав: «...г. Могілянський указывает на факт выступления некоторых украинских социал-демократов против лозунга политически независимой Украины на всеукраинском съезде студенчества во Львове летом 1913 г.». Цей епізод зі свого політичного життя М. М. Могілянський докладно виклав у автобіографічному нарисі. За обсягом відповідний фрагмент тексту займає більш ніж половину нарису.

Другий автобіографічний нарис, підготовлений М. М. Могілянським майже через рік від попереднього (25 січня 1930 р.), був призначений для першого національного біобібліографічного «Словника українських письменників», що готував М. А. Плевако. Словник, за задумом укладача, мав відтворити реальну картину історичного розвитку української літератури, дати по змозі «всі характерні для даної епохи й для даної групи письменників» твори. Кожен письменник мав постати перед читачем «з усіма своїми особливостями й класово-ідеологічними рисами», незалежно від того, хто він за своїм соціальним становищем та ідейними переконаннями. В основу майбутнього «Словника» були покладені біобібліографічні матеріали і картотека, підготовлені М. А. Плеваком

для двох випусків «Хрестоматії нової української літератури». Для збору матеріалу було розіслано близько 3000 анкет і одержано велику кількість власноручних відповідей від літераторів.

Нарис був підготовлений М. М. Могилянським відповідно до пунктів анкети. У ньому він акцентував (переліком назв творів) на літературній, літературознавчій, публіцистичній, критичній та бібліографічній діяльності. Саме в цьому документі М. М. Могилянський подає найбільш повний перелік своїх творів, вказує близько 70 видань, де друкувалися його статті, кореспонденції, рецензії тощо («Спис тих видань можу подати мабуть, близький до вичерпуючої повноти», – пише він), та їх приблизний обсяг («Найбільше написав кореспонденцій (кілька тисяч) та рецензій (кілька сотень»)). Окремими абзацами подано списки праць, що вийшли російською та українською мовами, список псевдонімів та криптонімів. Нарис завершується абзацом, в якому М. М. Могилянський в загальних рисах, обережно висловлює ставлення до своєї участі в політичній полеміці 1913–1914 рр.

МОДЗАЛЕВСЬКИЙ ВАДИМ ЛЬВОВИЧ (28.03.1882, Тифліс, нині Тбілісі – 03.09.1920, Київ) – історик, археограф, архівіст, генеалог.

№ 12

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС ¹

МОДЗАЛЕВСЬКОГО ВАДИМА ЛЬВОВИЧА

26 января 1911 г. [Чернигов]

Родился² 28 марта 1882 року. Потомственный дворянин Петербургской губернии. Образование получил в Первом Кадетском корпусе и в Николаевском Инженерном училище, оттуда вышел в 1902 г.³ на службу в 14 Саперный батальон. Занимал должность батальонного казначея в течение трех лет. С конца 1906 г. состою офицером-воспитателем⁴ и помощником (...) Музеем корпуса в чине капитана.

С ранней юности занимаюсь⁵ историей Малороссии;⁶ и напечатано следующие исторические⁷ работы:

¹ Заголовок документа подано В. Л. Модзалевським.

² Закреслено прийменник «в». Замість нього над рядком додано «28 марта».

³ Дату дописано над рядком.

⁴ Далі закреслено «в настоящее время имею».

⁵ В слові «занималось» закреслено «-лось» і замість нього вставлено закінчення «-юсь»..

⁶ Далі закреслено «до настоящего момента мною здано».

⁷ Слово «исторические» написано на полях документа.

1) Павел Леонтьевич Полуботок. Биографический очерк (из «Русского Биографического Словаря»). С.-Пб. 1903.

2) Генеральный судья Иван Черныш и его род. Оттиск издания журнала «Киевская Старина» 1904 г.

3) Слухи о назначении Кантакузина гетьманом Малороссии (1718), Оттиск оттуда же за 1904 г.

4) Матерьялы для истории Покровского полка, вып. I, Оттиск из Трудов Пол[тавской] Ученой Ахивной Комиссии, вып. I, 1905 г.

5) Лукьян Свечка в роли похитителя церковных денег в Пирятинской церкви (нач. XVIII в.). Оттиск из «Киевской Старины» 1905 г.

6) Митерьялы для истории Покровского полка, вып. 2, Оттиск из Трудов Пол[тавской] Уч[еной] Арх[ивной] Комиссии, вып. 2-й, 1905 г.

7) Полтавская интрига 1714 года. Оттиск из «Киевской Старины». 1906.

8) К истории «Современника» (письма В. А. Жуковского к С. С. Уварову). Оттиск из издания Императорской Академии (...) «Пушкин и его современники», вып. IV, 1906.

9) Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чорнуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда. Оттиск из «Лохвицкого исторического сборника», 1906.

10) Опись лесов и пушъ, находившихся в Черниговском полку в 1752 году. Оттиск из «Чтений в Истор[ическом] Общ[естве] Нестора-Летописца».

11) «Малороссийский родословник», т. I. Киев, 1908. т. II, Киев, 1910; т. III – готовится к печати.

12) Кроме того¹ много биографий боярей Малороссии помещено в Русском Биографическом Словаре, издающемся Импер[аторским] Русск[им] Историч[еским] обществом.

В VIII выпуске Трудов Черниг[овской] Уч[еной] Арх[ивной] Комиссии вскоре² появятся³ «Отрывки из Стародубской ратушной книги за 1660-е годы».

ІР НБУВ, ф. 12, № 640. Чернетка. Рукопис.

В. Л. Модзалевський прожив коротке й блискуче життя. Життєпис був написаний ним в чернігівський період у зв'язку з поданням

¹ Слово «много» додано над рядком. Викреслено «мелких статей, представляющих собой».

² Слово «вскоре» додано над рядком.

³ Далі закреслено «приготовленные мною к печати».

заяви до Чернігівської земської управи про призначення його на посаду директора Музею українських старожитностей В. В. Тарновського (1911–1912 рр. – директор музею). Саме в Чернігові В. Л. Модзалевський пройшов шлях від аматора до професійного науковця. У 1903 р. він став членом Чернігівської губернської вченої архівної комісії, у 1911–1918 рр. був керуючим її справами, секретарем Чернігівського дворянського зібрання. У Чернігові В. Л. Модзалевський підготував до друку 3-й і 4-й томи «Малороссийского родословника», які були видані в Києві у 1912 та 1914 рр.

У 1918 р. В. Л. Модзалевський переїхав до Києва, де розгорнув надзвичайно активну громадську та наукову діяльність, зокрема щодо масштабних проектів українських архівних, музейних, бібліотечних, наукових установ, у тому числі Академії наук. В. Л. Модзалевський став першим керівником Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України та редактором відділу діячів гетьманської доби (до середини XVIII ст.). Він є автором перших методичних і організаційних документів Біографічної комісії, які стали дороговказом для дій комісії на роки вперед, зокрема «Докладної записки про програм та порядок видання Біографічного словника Українських діячів науки, літератури, історії, мистецтва та громадського Руху» (10.12.1918), «Інструкції для співробітників Постійної Комісії для складання Біографічного словника українських діячів при Українській Академії Наук». При створенні документів В. Л. Модзалевський спирався на власну ерудицію та організаційний досвід у підготовці реформування архівної справи (затвердження державної власності на архівні документи, створення Національного архіву Української держави), розпочатого урядом Української держави Павла Скоропадського. Але В. Л. Модзалевському не судилося взяти участь у втіленні цих планів у життя.

РОМАНОВСЬКИЙ ВІКТОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ [04(18).01.1890, м. Глухів, нині Сумської обл. – 16.02.1971, м. Караганда, Казахстан] – історик, архівіст, археограф, джерелознавець, історіограф, педагог.

№ 13

АВТОБІОГРАФІЯ

РОМАНОВСЬКОГО ВІКТОРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА

[не раніше 1918 р. Київ]¹

Я, Віктор Олександрович Романовський, народився в м. Глухові на Чернігівщині в 1890 році 4 січня. Скінчив середню освіту в Глуховській

¹ Дату встановлено за текстом документа.

гімназії в 1909 році і тоді ж вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. Під час перебування в Університеті почав працювати над історією України. Результатом цих праць була робота над економічним становищем Чернігівщини в XVII–XVIII віках, за котру історично-філологічний факультет присудив мені золоту медаль, а працю постановлено було видрукувати в Університетських Ізвестіях. Тоді ж мною було уміщено розвідку над економічним станом монастирських посполітих в Любецькій сотні Чернігівського полку (див. Сборникъ исторично-этнографич[еского] Кружка при Университете св. Володимира. Київ 1914).

По скінченню історико-філологічного факультету в 1914 році, мене було залишено при кафедрі руської історії для підготовки до професорської діяльності.

В 1915 році я віддав до редакції «Чтеній въ историческомъ Обществе Нестора літописца» дві статті, для вміщення в 25 книзі згаданих «Чтеній». Статті під такими тітлами: «Любеч і его Округ въ XVII–XVIII в.в.» і «Къ вопросу объ административномъ деленіи Украины після повстання Б. Хмельницького».

25-та книжка «Чтеній» друкується.

Крім згаданих праць я вміщав в різних періодичних виданнях наукові рецензії.

Згадаю книжки «України» за 1914 р. кн.2, «Наше Минувле» за 1918 р. кн. 2 и 3 й інші.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6349, арк. 1. Копія. Машинопис.

В. О. Романовський, за визначенням І. Б. Матяш, класик українського архівознавства. Автор першого національного підручника з архівознавства («Нариси з архівознавства: Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах», Харків, 1927). У 1921–1931 рр – директор Центрального архіву давніх актів у м. Києві. Він доклав чимало зусиль до формування централізованої системи архівних установ України та оформлення архівознавства в самостійну галузь знань. У ці ж роки (02.03.1919 – 1930) працював редактором відділу польсько-литовської доби у Біографічній комісії.

За часів незалежності України ім'я Віктора Олександровича Романовського було повернуто українській науці й по праву посіло чільне місце в історії вітчизняної архівістики.

СТЕБНИЦЬКИЙ ПЕТРО ЯНУАРІЙОВИЧ (25.11.1862, с. Гореничі Київської губ., нині Києво-Святошинського р-ну Київської обл. – 14.03.1923, Київ) – громадський, політичний, культурний діяч, публіцист, письменник, журналіст, перекладач, видавець, редактор.

№ 14

**CURRICULUM VITAE РЕДАКТОРА ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ДЛЯ СКЛАДАННЯ
БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ
П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО ¹**

30 травня 1919 р.

Стебницький Петро Януарович народився 25 листопада 1862 р. в с. Гореничах Київського повіту, де його батько був священником.

Вчився з 1872 по 1881 р. в 1-й Київській гімназії, яку скінчив з срібною медаллю. Вищу освіту одержав на фізико-математичнім факультеті університету св. Володимира, який скінчив в 1888 р. кандидатом математичних наук. Того-ж року переїхав до Петербургу, де спочатку давав приватні лекції, а потім вступив на державну службу.

Служив попереду, з березоля 1889 р., в головнім управлінні пошт і телеграфів. Під час цієї служби студіював телеграфну техніку та містив в «Почтово-телеграфном журнале» переклади з закордонної спеціальної преси по питанням телеграфної справи. Поруч з цим цікавився економічними питаннями і з 1893 р. почав працювати в редакції «Вестника Финансов, Промышленности и Торговли».

В квітні 1894 р. зовсім перейшов на службу до цієї редакції, де був управителем канцелярії і співробітником, а тимчасово виконував обов'язки редактора. Кілька разів був у службових командировках: в східних губерніях з приводу заведення там горілчаної монополії та попечительств народної тверезости; в Нижньому-Новгороді під час торгово-промислової і художньої виставки 1896 р. Писав статті і обробляв редакційний матеріал по різним питанням економічного життя – для «Вестника Финансов, Промышленности и Торговли», «Торгово-промышленной Газеты» і «Русского Экономического Обозрения». Спеціально завідував довший час відділами робітничого ринку, хлібного торгу, горілчаної реформи, але поруч з тим інтересувався іншими відділами і студіював фінансові питання. 13 липня 1901 р., за підпис під протестом «Союза писателей» проти насильств над маніфестантами 4 березоля був увільнений з дер-

¹ Перша сторінка документа-рукопису (ф. Х, спр. 6424) має допис: «На запитання від 14 сього місяця № 918/136 маю за честь представити при сім на увагу Постійної Комісії для складання біографічного словника українських діячів моє curriculum vitae і список моїх літературних праць. Редактор Постійної Комісії. 30 травня 1919 р. П. Стебницький».

жавної служби, але фактично зостався при тих самих обов'язках – по вільному найму.

З 1904 р. був призначений за керовничого в Комерційнім Відділі «Торгово-телеграфного агентства», що потім було переіменоване в «Петербургське» та «Петроградське» телеграфне агенство. Тут служив до 31 серпня 1917 р., – коли, по представленню Української Центральної Ради був призначений за комісара по справах України при Тимчасовім Російським Уряді. По жовтневій революції 1917 р. склав з себе обов'язки Комісара, в зв'язку з скасуванням цієї посади генеральним секретаріатом України.

Весь час перебування в Петербурзі, поруч з службовими обов'язками, брав участь в громадських справах, як член Вільного Економічного Товариства, «Кассы взаимопомощи литераторов и ученых», «Союза писателей», «Общества имени Т. Г. Шевченка для вспомоществования недостаточным уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях Санкт-Петербурга», «Благотворительного Общества издания общепользовных и дешевых книг», «Українського політичного клубу», клубу «Громада» і інших. З українських товариств особливо близьку участь брав в «Благотворительном обществе издания общепользовных и дешевых книг» («Благодійнім видавничім товаристві»), від самого його заснування і майже до від'їзду з Петрограду, виконуючи обов'язки секретаря, скарбника і нарешті голови товариства.

Працював по питанням, зв'язаним з біжучими українськими справами, при 2-м відділі Академії Наук а саме – в комісіях по складанню записки про знесення цензурних заборон 1876 р., по обміркуванню основ українського правопису і перекладу св. Письма на українську мову.

Був членом петербурзької Української громади, а по революції 1917 р. членом президії українського національного комітету в Петербурзі. Виступав як публіцист, по питанням українського національного життя, в російській і українській пресі, друкував також в українських виданнях беллетристичні твори.

В червні 1918 р. повернувся до Києва. З 16 липня того-ж року був призначений сенатором адміністраційного генерального суду Державного Сенату. З 9 серпня по 7 жовтня був заступником Голови української Мирової Делегації в справі Мирових переговорів з Росією. З 24 жовтня по 14 листопада був Міністром народної освіти та мистецтва Української Держави. З 11 січня [19]19 р. був призначений надвищим суддею Української Народної Республіки і виконував ці обов'язки до скасування надвищого суду совітською владою в лютому того ж року.

З 8 березня 1919 р. обраний на редактора Постійної Комісії Української Академії Наук для складання біографічного словника українських

діячів. Поруч з тим, з осені 1918 р. виконую обов'язки голови товариства «Просвіта» в Києві.

П. Я. Стебницький.

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ [П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО]¹

А. В російській пресі

І. Статті та матеріали загально-економічного змісту.

1. Промышленность и торговля Самаркандской Области в 1892 г. («Вестник Финансов, Промышленности и Торговли», 1893, № 44, без підпису²).

2. Положение табаководства и пивоварения в Германии в 1892/3 г. (там-же, 1893, № 49, без підп[ису]).

3. Казенное лесное хозяйство в 1892 г. (там-же, 1893, № 50, без підп[ису]).

4. Сахарное производство в Германии в 1892/3 г. (ibid, без підпису).

5. Русская транзитная торговля в 1892 г. (ibid., 1893, № 51, без підп[ису]).

6. Внешняя торговля России по азиатской границе в 1892 г. (ibid., 1894, № 1, без підп[ису]).

7. Шелководство в Туркестанском крае (ibid., 1894, № 6, без підп[ису]).

8. Промышленность и торговля Херсонской губернии (ibid., без підп[ису]).

9. Перепись скота в Германии в 1892 и 1893 г.г. (ibid., 1894, № 9, без підп[ису]).

10. Эмиграция в Германии (ibid., 1894, № 10, без підп[ису]).

11. Внешняя торговля в Германии в 1893 г. (ibid., 1894, № 15, без підп[ису]).

12. Свеклосахарное производство в компанию 1893/4 г. (ibid., 1894, № 18, без підп[ису]).

13. Ирбитская ярмарка в 1894 г. (ibid., 1894, № 19, без підп[ису]).

14. Внешняя торговля Европейской России в 1893 г. (ibid, 1894, № 22, без підп[ису]).

15. Меры к урегулированию золотопромышленности в России (ibid., 1894, № 23, без підп[ису]).

¹ «Список друкованих праць», що супроводжує curriculum vitae (ф. Х, спр. 6424, арк. 1–11 та спр. 6425, арк. 1–9), ідентичні, складені П. Я. Стебницьким. Список, вміщений у «Вибраних працях» П. Я. Стебницького (2009), більш повний і містить 168 позицій. Він був доповнений після 1919 р. О. Г. Кисілем. Зокрема, до списку додано №№ 99–120, 133–146, 159, 167, 168.

² За тодішніми вимогами авторські праці в періодичних виданнях Міністерства фінансів не мали підпису.

16. Пароходы русского торгового флота (ibid., 1894, № 26, без підп[ису]).

17. Всероссийская промышленная и художественная выставка в Нижнем Новгороде, отдел IX – производства фабрично-заводские (ibid., 1896, № 36, без підп[ису]).

18. Теж – отдел фабрично-ремесленный (ibid., 1896, № 37, без підп[ису]).

19. Теж – отдел X, художественно-промышленный (ibid., 1896, № 40, без підп[ису]).

20. Теж – отдел XII – машины, аппараты и машиностроение (ibid., 1896, № 45, без підп[ису]).

II. Огляди і рецензії

21. В 1894–1895 р.р. регулярні огляди робітничого ринку в «Вестн[ике] фин[ансов], пром[ышленности] и торговли» (без підп[ису]).

22. В 1899–1903 р.р. тижневі і річні огляди хлібного ринку в «Вестн[ике] Фин[ансов], пром[ышленности] и торг[овли]» та в «Торгово-Промышленной газете» (без підп[ису]).

23. За тіж роки щорічні статистично-економічні розсліди під заголовком «Вероятные условия хлебного снабжения» (в «Вестн[ике] фин[ансов], пром[ышленности] и торг[овли]», без підп[ису]).

24. Рецензия на: «Труды опытных полей, организованных в некоторых частных хозяйствах черноземной полосы России». Отчет за 1892 г. проф. А. Е. Зайкевича. Харьков, 1893 («Вестн[ик] фин[ансов], пром[ышленности] и торг[овли]», 1893, № 48, без підп[ису]).

25. Огляди економічних статей в періодичних виданнях («Русское Экон[омическое] Обозр[ение]», 1902, №№ 6–7, підп[ис] «П. Стебницький»).

26. Рецензия на: «Der argentinische Weizen in Weltmarkte, eine volks – und weltwirtschaftliche Studie von d-r Max Becker, Jena 1903». («Русск[ое] Экон[омическое] Обозр[ение]», 1903, № 10, підп[ис] «П. Стебницький»).

27. Рецензия на: «Статистический ежегодник Финляндии. Гельсингфорс, 1903» («Русск[ое] Экон[омическое] Обозр[ение]», 1903, № 11).

28. Чимало інших дрібніших рецензій в «Вестн[ике] Фин[ансов], Пром[ышленности] и Торг[овли]» (без підп[ису]) і «Русск[ом] Экон[омическом] Обозр[ении]» (підп[ис] «С. П.»).

III. Статті про справи українського життя

29. К полемике о малороссийском языке («СПБ. Ведом[ости]». 1898, 19. II. Підп[ис] «Малороссіянинъ»).

30. К Пушкинскому юбилею («СПБ. Вед[омости]», 1899, 25. V, підп[ис] «А. Ирпенский»).

31. По поводу Киевского съезда («СПБ Вед[омости]», 1899, VIII, підп[ис] «Малоросс»).
32. Язык и школа (частина колективної статті – «СПБ. Вед[омости]», 1902, 14, VIII, підп[ис] «С. Л.»).
33. Полтавский праздник («Бирж[евые] Вед[омости]», 1903, 30. VIII, підп[ис] «А. Ирпенскій»).
34. Открытие памятника Котляревскому в Полтаве («Областное обозрение в Вестнике козацких войск», 1903, 31. VIII, підп[ис] «С...ій»).
35. Литовский алфавит и малорусская литература («Южные записки», 1904, № 35, підп[ис] «А. Ирпенскій»).
36. Один из открытых вопросов («Южные записки», 1905, № 40, підп[ис] «А. Ирпенскій»).
37. М. П. Драгоманов («Сын Отеч[ества]», 1905, 9. VI, підп[ис] «А. Ирпенскій»).
38. Рецензия на: «Украинский народ в его прошлом и настоящем», т. I, СПб. 1914 («Вестн[ик] Европы», 1914, № 5, підп[ис] «П. С-ъ»).
39. На новом пути («День», 1914, 8. VIII, підп[ис] «С-ій»).
40. Рецензия на: «Украинский народ в его прошлом и настоящем», т. II, СПб. 1916 («Вестн[ик] Европы», 1916, № , підп[ис] «П. Стебницькій»).
41. На старых путях («Речь», 1916, 3. VIII, підп[ис] «С-ъ»).
42. Рецензия на книгу: «Сергей Ефремов, Історія українського письменства. Вид. 3-те, Київ. 1917» («Голос Минувшего», 1918, № 1–3, підп[ис] «П. Стебницькій»).
43. Украина в экономике России («Торгово-Промышленная Газета», 1918, №№ 31, 34 і 35 та окремі відбитки, підп[ис] «П. Стебницькій»).

Б. В українській пресі

І. Статті, огляди, дописи й фелетони

44. Празднество 8 сентября в Холме («Киев[ская] Старина», 1900, IX, підп[ис] «А. Ирпенскій»).
45. Малороссы в Петербурге («Киев[ская] Старина», 1903, VI, підп[ис] «А. Ирпенскій»).
46. Огляди української преси («Украин[ский] Вестник», 1906, №№ 1, 9, 12, підп[ис] «П. С.»).
47. Тарифное недоумение («Укр[аинский] Вестник», 1906, № 4, підп[ис] «П. С.»).
48. Новые произведения Шевченка («Укр[аинский] Вестник», 1906, № 5, підп[ис] «П. С.»).
49. Украинская пресса («Украин[ская] Жизнь», 1912, II, підп[ис] «П. Смutoкь»).

50. Перспективы русско-украинских отношений («Украин[ская] Жизнь», 1913, III, підп[ис] «П. Смуток»).
51. Петербургская «Просвіта» («Укр[аинская] Жизнь», 1913, V, підп[ис] «П. Стебницький»).
52. Австрийское наследство («Укр[аинская] Жизнь», 1914, VIII–X, підп[ис] «П. Смуток»).
53. Язык цифр в школьном деле («Укр[аинская] Жизнь», 1915, II, підп[ис] «П. Смуток»).
54. Ф. Е. Корш и украинское евангелие («Укр[аинская] Жизнь», 1915, III–IV, підп[ис] «П. Стебницький»).
55. У истоков славянства («Укр[аинская] Жизнь», 1915, VIII–IX, підп[ис] «П. С»).
56. Докладная записка министру внутренних дел (там-же, без підп[ису]).
57. Докладная записка министру народного просвещения (там-же, без підп[ису]).
58. Памяти Русова («Укр[аинская] Жизнь», 1915, X, підп[ис] «П. Смуток»).
59. М. М. Ковалевский и украинство («Укр[аинская] Жизнь», 1916, IV–V, підп[ис] «П. Смуток»).
60. Драгоманов и мировая война («Укр[аинская] Жизнь», 1916, VII–VIII, підп[ис] «П. Смуток»).
61. В родственных объятиях («Укр[аинская] Жизнь», 1917, I, підп[ис] «П. Смуток»).
62. Логика жизни («Укр[аинская] Жизнь. Сборник первый. Київ», підп[ис] «П. Стебницький»).
63. Работа «Украинской Жизни» за 1912–1917 г.г. (там-же, підп[ис] «П. Смуток»).
64. Краєва автономія України («Вільна Україна», 1906, I, підп[ис] «Павло Смуток»).
65. Під стелями Думи (серія політичних фельєтонів в «Рідній справі», 1907, підп[ис] «Павло Смуток»).
66. З архіва Д. Л. Мордовцева («Україна», 1907, IX, підп[ис] «П. Стебницький»).
67. «Північні негативи» і інші політичні фельєтони під різними заголовками («Рада», 1908–1909 р.р., підписи «Павло Смуток» і «П. Смуток»).
68. З російсько-українського життя (політичні огляди. – «Літер[атурно]-Наук[овий] Вістник», 1909–1910 р.р., підп[ис] П. Смуток).
69. Вісти з столиці (серія дописів – «Село», 1909–1911 р.р. і «Засів», 1911–1912 р.р.).

70. 3 біжучих вражінь (серія статей на теми політичного життя, «Рада», 1910–1914 р.р., підп[ис] «П. Смуток»).
71. Повний «Кобзарь» в Росії («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістник», 1914, II, підп[ис] «П. Стебницький»).
72. В столітні роковини Словацького (вступна стаття до перекладу «Ангеллі», «Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1909, VII–VIII, підп[ис] «П. Стебницький»).
73. Петроградський клопіт («Промінь», 1916, № 2–4, підпис «П. Смуток»).
74. Різдвяні мотиви («Промінь», 1916, № , підп[ис] «П. Смуток»).
75. Горе пана Шпаченка («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1917, I, підп[ис] «П. Смуток»).
76. Ріг Вернигори («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1917, X, підп[ис] «П. Смуток»).
77. Мозок Росії («Нова Рада», 1917, № , підп[ис] «П. Стебницький»).
78. Російський сфінкс («Нова Рада», 1917, № 146, підп[ис] «П. Смуток»).
79. Немезида («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1918, I, підп[ис] «П. Смуток»).
80. Серед здобутків революції («Нова Рада», 1918, №№ 67, 68, 70, 71, підп[ис] «П. Смуток»).
81. На пожарині («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1918, IV–VI, підп[ис] «П. Смуток»).
82. Проф. Хв. К. Вовк («Книгарь», 1918, № 11, підп[ис] «П. Стебницький»).
83. Спомини про Хв. К. Вовка («Наше Минувле», 1918, II, підп[ис] «П. Стебницький»).
84. Справа державної мови («Закон і право», 1918, № 1, підп[ис] «П. Стебницький»).
85. До біографії І. П. Котляревського («Наше Минувле», 1918, II, підп[ис] «П. Стебницький»).
86. В ніякому царстві («Нова Рада», 1918, № 148, підп[ис] «П. Смуток»).
87. В справі Академії Наук («Нова Рада», 1918, № 149, підп[ис] «П. Стебницький»).
88. Державна мова («Нова Рада», 1918, № 169, підп[ис] «П. Стебницький»).
89. Нові перспективи («Нова Рада», 1918, № 228, підп[ис] «П. Стебницький»).
90. Союзні держави і Україна («Нова Рада», 1918, №№ 229–232, підп[ис] «П. Стебницький»).

91. Роковини («Нова Рада», 1918, № 242, підп[ис] «П. Стебницький»).
92. Жертви облуди («Нова Рада», 1919, № 5, підп[ис] «П. Стебницький»).
93. Іржава зброя («Нова Рада», 1919, № 7, підп[ис] «П. Стебницький»).
94. 20 літ культурної праці («Нова Рада», 1919, № 10, підп[ис] «П. Стебницький»).
95. Ліс рубають («Трибуна», 1919, № 30, підп[ис] «П. Смуток»).
96. Нові видання творів Драгоманова («Книгарь», 1912, № 20, підп[ис] «П. Стебницький»).
97. В пазурах доктринерства («Книгарь», 1919, № 21, підп[ис] «П. Стебницький»).
98. До історії українського руху («Наше Минувле», 1918, III, підп[ис] «П. Стебницький»).

II. Рецензії

99. «Записки декабриста Горбачевского» («Укр[аинская] Жизнь», 1916, VII–VIII, підп[ис] «П. С.»).
100. «Хижняков. Воспоминания земского деятеля». («Украин[ская] Жизнь», 1916, IX, підп[ис] «П. С.»).
101. «Українська соціал-демократична робітничка партія. В. Степанюк, Я. Довбищенко, 3 історії українського соціал-демократичного руху 1900–1918 р.р. Харк[ів] 1918» («Книгарь», 1916, № 16, підп[ис] «П. Стебницький»).
102. «Д-р Дмитро Донцов, Культура примітивізму. Головні підстави російської культури. Черк[аси], 1918» («Книгарь», 1919, № 17 і «Наше Минувле», III, підп[ис] «П. Стебницький»).
103. «Гр. Коваленко, Оповідання з української історії для початкових шкіл. Вид. 4-те. Черк[аси] – Київ. 1918». («Книгарь», 1919, № 18, підп[ис] «П. Стебницький»).
104. «І. Феценко-Чопівський. Природні багатства України, част. I. Матеріальні багатства та велика промисловість України. Київ. 1918» (там-же, підп[ис] той самий).
105. «Світова бібліотека. № 1. Дж. Лондон, Залізна п'ята, № 2. Роні-Старший, По огонь. Перек. Ост. Нитка. Київ, 1918» («Книгарь», 1919, № 18, підп[ис] «П. Стебницький»).
106. «В. Чеховський, Боротьба чехів за волю й правду в часи Івана Гуса. Черк[аси] 1918» («Книгарь», 1919, № 19, підп[ис] той самий).
107. «Олександр Шульгин, Політика. Державне будівництво України і міжнародні справи. Статті, документи, промови. Київ, 1918» (там-же, підп[ис] той самий).

108. «Карл Каутський, Клясові інтереси, клясові ідеали та громадський поступ. Київ 1919» («Книгарь», 1919, № 21, підп[ис] той самий).

109. «Осип Маковей, Ярошенко. Історична повість. Київ, 1919» (там же, підп[ис] «П. Смуток»).

110. «Юліян Охримович, Короткий нарис розвитку української національно-політичної думки в ХІХ столітті. Част[ина] І. Київ, 1918» («Наше Минувле», 1918, II, підп[ис] «П. Стебницький»).

В. В збірниках та колективних працях

111. Очерк развития действующего цензурного режима в отношении малорусской письменности (Прилож[ение] к записке Императорской Академии Наук «Об отмене стеснений малорусского печатного слова» СПб. 1905, підп[ис] «П. Стебницький»).

112. Украинский вопрос. Составлено сотрудником журнала «Украинская Жизнь» (окремі глави, без підп[ису]).

113. Галичина, Буковина и Угорская Русь. Составлено сотрудником журнала «Украинская Жизнь» (окремі глави, без підп[ису]).

114. Десять літ (Отчет «Благотворительное общество издания общепользных и дешевых книг» за 1908 р., підп[ис] «П. Стебницький»).

115. Останні місяці В. Доманицького (збірник «Чистому серцем» Киев 1912, підп[ис] «П. Смуток»).

116. Як дійшло до всесвітньої війни (календар «Благодійного Товариства» на 1917 р., підп[ис] «П. Смуток»).

117. Некрологи Хв. К. Вовка, В. Ф. Федоровського, С. С. Караскевич (календар «Благод[і]йного] Т[оварист]ва» на 1919 р., підп[ис] «П. Стебницький»).

118. До біографії проф. Хв. К. Вовка (Збірник природничої секції Українського Наукового Т[оварист]ва, присвячений пам'яті Вовка, підп[ис] «П. Стебницький»).

Г. В окремих виданнях

119. Під стелями Думи. Нариси Павла Смутка. СПб. 1907.

120. П. Я. Стебницький, Украина и украинцы. Петрогр[ад], 1917.

121. П. Я. Стебницький (П. Смуток), Українська справа. Петроград, 1917.

122. Петро Стебницький (П. Смуток), Поміж двох революцій. Нариси політичного життя за р.р. 1907–1918. Киев, 1918.

Д. Беллетристика, поезія, переклади

123. Марійка (Літературн. збірник на спомин Кониського, Київ, 1903, підп[ис] «П. Смуток»).

124. Не по-людськи (збірник «На вічну пам'ять Котляревському» Киев, 1904, підп[ис] «Павло Смуток»).

125. Битий шлях («Нова Громада», 1906, V, підп[ис] «П. Смуток»).
126. Самсон («Рада», 1908 р., підп[ис] «Павло Смуток»).
127. За водою («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1910, V–VI, підп[ис] «П. Смуток»).
128. Осінь («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістник», 1917, XI–XII, підп[ис] «П. Смуток»).
129. Ангеллі, поема Словацького (переклад. – «Літерат[урно]-Наук[овий] Вістник», 1909, VII–VIII).

П. Стебницький

ІР НБУВ, ф. X, спр. 6424, арк. 1–11. Автограф.

П. Я. Стебницький належить до когорти діячів доби модерного націєтворення (один з керівників Петербурзької громади, провідний діяч Товариства українських поступовців та Української партії соціалістів-федералістів тощо). Більшу частину свого життя П. Я. Стебницький прожив у Петербурзі, але це не завадило йому зробити для України надзвичайно багато. Як міністр народної освіти та мистецтва Української держави в уряді Федора Лизогуба (24 жовтня – 14 листопада 1918 р.) він благословив власним підписом створення Української Академії наук.

У 1919 р. він спрямував свою діяльність на наукову та бібліотечну сфери в Українській Академії наук: працював керівничим Біографічної комісії та редактором відділу діячів науки, освіти, культури і мистецтва від другої половини XVIII ст., головуючи одночасно в Комісії для складання енциклопедичного словника. В тимчасовому комітеті Української національної бібліотеки на посаді завідуючого відділом україніки він був автором планів-проспектів видань «Український рух в нацчерках і біографіях».

Праця П. Я. Стебницького в Академії наук не обмежувалася лише офіційними посадами. С. О. Єфремов писав: «...до його як до справдешнього „мужа совіту і розуму“ доходили всі питання нашого академічного життя. І майже не було такої в його справи, на найвищих, принципіальної ваги кінчаючи, яка б обминула цього скромного керівничого однієї з академічних комісій. З ним радились, його думки засягали всі й у всяких справах. З нею рахувалися, і керівничий комісії офіційно-неофіційно не мало вкладав своєї творчої думки й величезного досвіду в загальне будівництво тієї грандіозної будівлі, що зветься Академія наук»¹.

¹ Цитується за: Стебницький П. Вибрані твори / упоряд. та вступ. ст. І. Старовойтенко. Київ : Темпора, 2009. С. 24.

Curriculum vitae, що подає П. Я. Стебницький до Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України, – практично єдиний відомий його життєпис (датований 30.05.1919). Він же був опублікований повністю в збірці «Перший піврік існування Української Академії Наук у Києві та начерк її праць до кінця 1919 року». Як зазначає А. А. Болабольченко, «за цим сухим офіційним переліком посад стоїть не лише доля П. Стебницького як урядовця, а й важкі змагання за українську державність, великі людські надії, радість здобутків та гіркота поразок, низка особистих випробувань – від голоду та побутової невлаштованості до неминучої старості і хвороби, що захопила зненацька та внесла суттєві корективи в життя»¹.

ТУЛУБ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ [07(19).10.1866, м. Кам'янець-Подільський – 11.11.1939, Київ] – історик, літературознавець, юрист.

№ 15

ЖИТТЄПИС ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ТУЛУБА

[не раніше 1929 р. Київ]²

Я – син Кирило-Методієвського братчика 1847 року – Олександра Даниловича Тулуба (з козаків Золотоношського повіту на Полтавщині), потім учителя Київських гімназій.

Народився я в Кам'янці-Подільському 7 жовтня 1869 року. Вчився і скінчив 2[-гу] Київську гімназію, потім Київський Університет по правничому відділу, але одночасово прослухав багато лекцій різних професорів на історико-філологічному відділі. Після скінчення університету весь час служив по Міністерству по судових справах і одночасово читав лекції в «Комерційному Училищі» – Політичну Економію та Законовідення. Остання служба моя у Києві з 1916 по 1920 р. – Мировий Суддя 6[-го] уч[астка].

Ще з студентських часів, коли був членом «Молодої Громади» у Києві разом з Ів. Стешенко та инш., я брав участь в галицькій пресі, друкуючи там статті наукового і літературного змісту під псевдонімом «Ол. Тишко» і без підпису в місячнику «Правда», «Дзвінок» і «Історична Бібліотека» та видаючи з одностудентами популярні книжки («Мати», «Найкраща спілка – чоловік та жінка» та инш.).

З заснування в 1918 року «Української Академії Наук» я зразу працював в 2 комісіях – «Звичаєвого Права» та «Живої Мови», але під

¹ Болабольченко А. Три долі : біогр. нарис. Київ : Літопис, 1999. С. 37–72.

² Дату встановлено за текстом документа.

час голоду мусив часово іти на службу (Юрисконсульт Госконтроля та инш.), а з 1922 року без перерви працюю тільки в Академії Наук, яко постійний нештатний співробітник двох Комісій – «Комісії Словника діячів України» і «Комісії по дослідженню громадських рухів на Україні». Крім праці в цих Комісіях по розробці матеріалів та бібліографії, я зачитав чимало доповідів по різних Комісіях ВУАН, частина яких вже надрукована, а решта ще в рукописах (див. реєстр друкованих праць і недрукованих окремо).

Добра обізнанність моя в бібліографії видна з двох праць: «Матеріали до словника псевдонімів українських письменників» («Записки Істор[ично]-Філол[огічного] Відділу» ВУАН – 1928 р. ч. 16) та «Київ та його давня давнина в творах народніх» (книжка на 8 друк[ованих] аркушів фольклорного змісту – в рукопису). Року 1923 я прослухав лекції й брав участь в практичних вправах і в колективі на «Курсах архівознавства» при Київськ[ом] Централ[ьнім] Істор[ичнім] Архіві. (Див. посвідчення за № 896).

ІР НБУВ, ф. 209, № 8, арк. 1. Копія. Машинопис.

№ 16

СПИСОК ДРУКОВАНИХ І НЕДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ

О. О. ТУЛУБА

[не раніше 1929 р. Київ]

Моя праця в «Комісії словника діячів України» окрім постійної праці по виборці з різних матеріалів бібліографічних з різних джерел (по картках) виявилася ще в таких роботах:

А. Друкованих:

1. В. Боржківський (біографія). Україна 1925 р., ч. 1 [с. 176–178].
2. Невідомий автобіографічний лист Члена Старої Громади – К. Михальчука (Доповідь в Комісії). Україна 1927 р., ч. 5.
3. Матеріали до життєпису Вол. Самійленка (Доповідь в Комісії) – ЗбірникУАН «За сто літ» 1928 р., кн. 3.
4. Словник псевдонімів укр[аїнських] письменників¹. Зап[иски] Істор[ико-філологічного] Від[ділу] ВУАН] 1928 р., кн. 16.
5. Іван Стешенко (повна біографія). Україна, 1929 р., кн. 7.
6. А. К. Тарковський та його «Начерк історії революційного руху в Єлисаветі» (Доповідь в Комісії). Збірник «За сто літ». 1929 р., кн. 5.

¹ Праця О. О. Тулуба має назву: «Словник псевдонімів українських письменників (матеріали)».

7. Михайло Старицький в боротьбі з цензурою 80-х років. Збірник «За сто літ» 1929 р., кн. IV.

8. Листи М. Лисенка до Ів. Стешенка. Збірник ВУАН пам'яті М. Лисенка.

В. Недруковані:

1. Митрофан Александрович (повна біографія). Призначена для друку в І т. Комісії.

2. До біографії Кирило-Метод[іївського] Братчика Ол[ександра] Дан[иловича] Тулуба (Доповідь в Комісії).

3. Оп. Ів. Михалевич (Член Старої Громади) – Біографія.

4. Проф. Афіноген Як. Антонович (біографія для І т. Вид[ання] Комісії).

3. З листування Ганни Барвінок з Н. Шугуровим.

4. Велика робота на основі архівного матеріалу – «Матеріали до історії цензури на Україні» (треба ще тільки доповнити даними Ленінградського архіву).

5. Микола Лисенко та цензура (по архівним матеріалам).

6. Лев Толстой та Київська цензура (по арх[івних] матер[іалах]) та інші.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6454, арк. 1. Копія. Машинопис.

№ 17

БІБЛІОГРАФІЯ ТВОРІВ ОЛ[ЕКСАНДРА] ТУЛУБА

[не раніше 1928 р. Київ]¹

Товариш (переказ). «Дзвінок». Львів. 1892 р. ч. 10 (псевд. О. Тишко).

З України (духовне життя на Україні). Діяльність О. Максимовичевої. Оцінка щирої праці для народу). Місячник «Правда». – Л[ьвів], 1893 р. ч. II, стор. 628–634.

З Херсонщини (25-літній ювілей Херсонського земства). Місячник «Правда». – Л[ьвів], 1894 р., ч. 4, стор. 248–253.

Мали сусіді людей. Після проф. М. Богданова подав Ол. Тишко. «Дзвінок», Л[ьвів], 1896 р., ч. 6 (стор. 90–94), ч. 8 (стор. 121–123), ч. 9 (стор. 141–143).

Листи академіка А. А. Шахматова до І. М. Стешенка. К. «Україна» (журнал) – 1924 р. ч. 1–2.

Невідомий твір Лесі Українки «Пізно» – Збірник перший «Література» ВУАН – К., 1928 р., стор. 187.

«Мальований стовп», байка Л. Глібова (згадка). Збірник [Історично-філологічного відділу] ВУАН – «Література» – К., 1928, [ч. I], [№ 82], стор. 152.

¹ Дату встановлено за текстом документа.

Неприємний документ 1792 р. – «Україна», 1928, кн. 4.

ІР НБУВ, ф. 209, № 8, арк. 5. Копія. Машинопис.

№ 18

ПИСАННЯ ОЛ. ТИШКО¹

1. Еліас Гоу (Як вигадано кравецьку машинку). Компіляц[ія]. «Дзвінок» – 1893 р. ч. 8 (стор. 60–62).

2. Материнє серце (переказ). «Дзвінок», 1893. ч. II, стор. 88.

3. Миша (переказ оповідання М. Богданова). О. Тишко. «Дзвінок», 1896 р., № 6 (90–94), № 8 (стор. 121–123), № 9 (стор. 141–143).

4. Іван Самойлович (Історична монографія М. Костомарова). Львів, 1896 р. Історична бібліотека під ред. Ол. Барвінського. Переказ разом з Ол. Кониським, мій від 1[-ї] до 100 включно сторінок.

5. Мати. Збірничок. Склав Ол. Тишко. Київ. 1894 р. 32 стор.

6. Найкраща спілка – чоловік та жінка (Збірничок: Чуле серце (переробка оповідання В. Коріна) – Не до пари – оповідання М. Вовчка і Вечір (Вірш – Т. Шевченко). Цей збірничок дозволено цензурою 12 листопаду 1895 року, а надруковано коштом книгаря Т. А. Губанова у Києві 1896 р. на сторінках 57–127, яко додаток до книжки під заголовком – «Бова Королевич» в українському переказі.

7. Допис з України (про смерть учительки Максимович – дочки проф. М. Максимовича). «Правда». 189(...) р., № (...), ч. (...).

ІР НБУВ, ф. 209, № 8, арк. 7. Копія. Машинопис.

О. О. Тулуб у ВУАН працював у Комісії для виучування звичаєвого права, Комісії словника української живої мови (з 1919), Комісії з дослідження громадських рухів в Україні (1924–1928). Був постійним позаштатним співробітником Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (21.11.1922 – 1929), у роботу якої успішно втілював свій науковий і практичний досвід.

Брав участь у нелегальній Молодій громаді разом з І. М. Стешенком, Лесею Українкою, В. І. Самійленком, М. П. Косачем, Л. М. Старицькою-Черняхівською, Б. Д. Грінченком. Літературознавча праця О. О. Тулуба «Словник псевдонімів українських письменників» (1928) стала першою спробою створити подібний словник (представлено близько 1340 псевдонімів). У передмові автор зазначив, що у ХІХ ст. з'явилося надто багато псевдонімів українських письменників під впливом «російських драконівських законів та цензурних утисків».

Рідний дядько письменниці Зінаїди Павлівни Тулуб (1890–1964).

¹ Псевдонім О. О. Тулуба з 1893 р.

ХАРЛАМПОВИЧ КОСТЯНТИН ВАСИЛЬОВИЧ [18(30).07.1870, с. Рогач Брестського пов. Гродненської губ., нині Білорусь—21.03.1932, Київ] — історик.

№ 19

АВТОБІОГРАФІЯ

ХАРЛАМПОВИЧА КОСТЯНТИНА ВАСИЛЬОВИЧА

12 квітня 1929 р.

До неодмінного секретаря

У[країнської] А[кадемії] Н[аук]

[академіка О. В. Корчак-Чепурківського]

Маючи бажання взяти участь в конкурсі на вакантну посаду співробітника Педагогічної Комісії, прохаю Вас дати хід моїй заяві, до якої подаю відомості про себе.

Уродженець с. Рогач Берестейського повіту Городенської губернії. Я народився в сім'ї священика 18/VIII р. 1870; учився в духовних школах. Вищу освіту одержав в С.-Петербурзькій дух[овній] Академії, яку скінчив р[оку] 1894. Потім був за навчителя латинської мови й «громадської» історії в Казанській семінарії (до 1909 р.) і одночасно, з 1900 р. за приват-доцента церковної історії в Казанському університеті. Р[оку] 1909 одержав посаду вик[онуючого] обов[язки] екстра орд[инарного] професора, а р[оку] 1914 — ординарного. Займав цю кафедру до початку р[оку] 1922, коли її скасовано в зв'язку [з] ліквідацією історико-філологічного факультету. Р[оками] 1921—22 викладав математику в Казанській військовій школі, а 1921—1924 рр. — латинську мову в фармацевтичному технікумі. Р[оками] 1925—1927 був за рахівника в Тургайському повітовому виконкомі. [З] 31/V.1928 в і[сторико]-ф[ілологічному] відділі ВУАН на посаді керівничого секції Науково-Педагогічної Комісії УАН [Посвідчення 2/V.1928 № 4002].

В грудні 1916 р. обрано за члена-кореспондента Рос[ійської] Акад[емії] Наук, 1919 — за дійсного академіка УАН. Обрано в члени (дійсні, почесні або кореспонденти) різних наукових товариств: Общества арх[еології], ист[орії] и этн[ографії] при Каз[анском] ун[іверситеті] (1899), Общ[ества] ист[орії] и древ[ностей] (1913), Общества люб[ителів] др[евней] письм[енности] (1914), Росс[ійской] уч[еної] ар[хивної] ком[ісії] (1914), Моск[овського] архивн[ого] інст[итута] (1918), Мос[ковського] Арх[еологического] Общ[ества] (1920), Общ[ества] изуч[енія] местного края Чув[ашской] Авт[ономної] обл[асті] (1922), Центр[ального] бюро краеведения (1923).

По українському читаю й пишу. Знаю класичні, французьку, німецьку, польську, білоруську, російську.

Спис педагогічних праць, зокрема з історії освіти, переважно української, прикладаю. Примірників їх не маю. Важні інші роботи, дві дисертації, розійшлися. Але, вважаю, що в Укр[аїнській] Ак[адемії] Наук їх знайти можна. Останні мої історичні роботи, не менш ста, для вирішення питання про мою значність, мабуть, для даної посади не мають значення, тому й не перелічую їх. Можу додати, що за порозумінням з Науково-Педагогічною Комісією, якій надіслав програму моїх занять з історії укр[аїнської] освіти за XVII–XVIII ст., я вже почав збирати матеріали на цю тему, а також про Грецьку школу в Ніжині в XVII–XVIII ст.

Філія Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. Р-6214, оп.1, спр. 1, арк. 112–113.

К. В. Харлампович – дослідник церковної старовини, культури та освіти в Україні XVII–XIX ст. У червні 1919 р. за пропозицією Д. І. Багалія його обрано академіком УАН по Кафедрі історії української церкви. Лише в 1928 р. К. В. Харламповичу вдалося переїхати з Казані в Україну й оселитися у Ніжині. Через драматичні обставини життя багато задумів ученого залишилися нереалізованими (головна його праця – відтворення історії Ніжинського грецького братства – залишилася незавершеною). Ім'я К. В. Харламповича та його науковий доробок вписані в українську історіографію, а його дослідження з історії Західноруської церкви та шкільної освіти на теренах України та Білорусі XVI–XVIII ст. і досі не втратили своєї вагомості та актуальності.

У 1929 р. К. В. Харлампович отримав від М. М. Могилянського запрошення до співпраці і став позаштатним співробітником Біографічної комісії. Завдяки високому професіоналізму в обраній ним ділянці (історія церкви та шкільництва), особистому баченню створення Біографічного словника йому вдалося за два роки співпраці в Комісії внести корективи в методику підготовки видання та залишити конкретний практичний доробок (200 біографічних довідок). Про це свідчать листи К. В. Харламповича до керівничого Біографічної комісії М. М. Могилянського (ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5442–5448, 6475–6491).

АВТОБІОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ В МАТЕРІАЛАХ БІОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ ВУАН

АБРАМОВ ІВАН СПИРИДОНОВИЧ (20.07.1874, м-ко Вороніж Глухівського пов. Чернігівської губ., нині смт Шосткінського р-ну Сумської обл. – 03.05.1960, там само) – збирач фольклору, дослідник побуту і звичаїв російського і українського народів, краєзнавець, археолог, вчитель.

№ 20

CURRICULUM VITAE АБРАМОВА ИВАНА СПИРИДОНОВИЧА

26 ноября 1925 г. Ленинград

Родился 20 июня 1874 г. в местечке Воронеже Черниговской губ. (Глуховского окр.) в рабочей семье. Отец – маляр и кровельщик, мать коренная местная жительница из семьи крепостного крестьянина, украинка. Фамилия – Абрамов дана деду Егору Абрамовичу во время его 25-летней военной службы в Шостке на Пороховом заводе, где он исполнял обязанности бондаря, а также – каменщика.

Первоначальное образование получил в Воронежском начальном народном училище, которое окончил в 1885 г. Два года выполнял домашние крестьянские работы, а затем по конкурсному экзамену был принят в сельскохозяйственную школу Н. Н. Неплюева в хуторе Воздвиженске Чернигов[ской] г[убернии], при т. н. «Первом трудовом братстве». Окончив школу, был учителем в той же школе, но через год ушел из братства и с 1894 по 1895 г. был сельским учителем в с. Студенке Глуховского уезда.

В 1889 г. окончил Учительский институт в г. Глухове Черниговск[ой] г[убернии] и был назначен учителем на Волынь в г. Ровно.

В 1903 г. окончил С[анкт]-Петербургский Археологический институт и состоял слушателем С[анкт]-Петербургского университета с 1904 г. в течении 3-х лет.

Состоял ряд лет¹ преподавателем и впоследствии заведующим т. н.² «Высшим начальным училищем» в Петербурге (Новоисаакиевская ул., д. № 20).

¹ «Ряд лет» дописано над рядком.

² «т. н.» дописано над рядком.

В 1906 г. избран членом-сотрудником Русского Географического Общества, а Действительным членом – с 1914 г. С 1909 г. состоял членом-сотрудником Русского¹ Археологического О[бщест]ва. С 1911г. – Действ[ительным] членом Черниговской ученой Архивной Комиссии; с 1912 г. – Действ[ительный] член Саратовской ученой Архив[ной] Комиссии. За статьи и поездки получил в 1907 г. от Русского Географ[ического] о[бщест]ва серебряную медаль.

Для приобретения этнографических² коллекций и для изучения народного быта совершал поездки в Курскую³ губ. (уезды: Курский, Обоянский, Корочанский, Белогородский, Старо-Оскольский, Ново-Оскольский), в Волинскую (уезды: Ковельский, Владимиро-Волинский, Кременецкий и Ровенский); Могилевскую и Черниговскую; в упомянутых местах собрал для Петербургского русского музея свыше 700 предметов.

По поручению Русского Археологического общества производил археологические раскопки курганов и городищ в губерниях: Смоленской, Ковенской, Ярославской, Владимирской, Черниговской. По поручению Предварительного Комитета по устройству Археологического съезда в г. Чернигове в 1908 г. производил раскопки курганов в Глуховском и Кролевецком уездах. Участвовал в раскопках профессора Н. И. Веселовского в Кубанской обл. и А. А. Миллера в станице Елисаветинской в Донской обл. Отчеты о раскопках доложены в заседаниях отд[еления] Русской и слав[янской] археологии Русского Археологического О[бщест]ва, о чем сведения содержатся в «Записках Русского Археологического общества» и «Известиях» Археологической комиссии.

1924 г. 21/XI избран действительным членом Общ[ест]ва исследователей украинской истории, литературы и языка.

Работал главным образом в области этнографии и состою научным сотрудником Русского Географического о[бщества] этнографического отделения.

БИБЛИОГРАФИЯ ПЕЧАТНЫХ РАБОТ

Книги и брошюры:

1. «В культурном скиту». С. 1–127. СПб, 1902 г. Предварительно печаталась в журнале «Русское Богатство» в октябрьской книжке 1899 г. и мартовской 1900 г.

Второе издание этой книги вышло в 1914 г. в издательстве «Жизнь и Знания». СПб, 1914 г. С. 1–100.

¹ Після слова «Русского» було дописано і закреслено слово «Географ».

² Слово «этнографических» дописано над рядком.

³ Тут і далі підкреслено автором документа.

2. «Что говорят забытые могилы». – Книгоизд[ательств]во «Жизнь и знания». Под редакцией и предисловием М. В. Новорусского. СПб, 1912 г. С. 1–175. Книга содержит популярные очерки по доисторической культуре (отзывы печати приводятся ниже) с 67 рисунками в тексте.

3. «Под родным солнцем». Экскурсии по России с 57 рисунками в тексте. СПб, 1914 г. С. 1–293.

4. «Познание местного края». Объем, содержание и приемы ведения краеведческой работы и организации местного музея. Планы работ и краткие программы для изучения своего края». Книга написана в сотрудничестве с проф. А. И. Дзенс-Литовским. Вступительная статья Председателя Центрального Бюро Краеведения акад. С. Ф. Ольденбурга. Ленинград. Изд[ательство] «Колос». 1925 г. С. 1–180.

Брошюры

5. «Царь-Максимилиан» (Святочная комедия). СПб, 1904 г. стр. 1–33. (печаталась в «Известиях отд[еления] Русск[ого] языка и словесности Академии Наук». Т. IX, 1904 г. Кн. 3. С. 266–298).

6. «Черниговские малоруссы». Быт и песни населения Глуховского уезда. СПб, 1905 г. стр. 1–41.

7. «Старообрядцы на Вятке». СПб, 1907 г. стр. 1–34. Из журнала «Живая Старина», вып. III, 1907 г.

8. «О курских Саянах». Этнографический очерк. СПб, 1907 г. стр. 1–18. Из журнала «Живая Старина». Вип. III, 1906.

9. «Поездка в Стародубье». СПб, 1910 г. стр. 1–16. Оттиск из III вып. «Материалов к истории и изучению русск[их] сектантов и старообрядцев».

10. «О рыболовных командах в Низовьях реки Дона». Из журнала «Русское судоходство»; около 36 стр[ани]ц.

В 1907 г. редактировал журнал «Учитель» (вышло №№ 1–9) и поместил в нем ряд статей. Статьи помещал также в газетах «Волынь», «Новости», «Наши дни» и др.¹

Рецензии на мои работы были, между прочим, помещены в нижеследующих изданиях:

На книгу: «Что говорят забытые могилы» – «Нов[ое] время», 20.11.1912; «Современный мир» (ноябрь, 1912 г.); «Русская старина» (1912 г. декабрь); «Бюллетень Харьк[овского] О[бщест]ва Любителей Природы». – 1912–13 г. «Русская школа» (1913 г. март); «Новая детская лит[ература] (1912 г. № 4)»; «Что и как читать детям» (1912–13 г. январь); «Светоч» (1912, кн. II) и т. д.

¹ Внизу сторінки додано: «Подробную библиографию имею в виду при-
слать дополнительно».

На книгу «Под родным солнцем» – «Русск[ая] школа». 1914 г. февраль; «Историч[еский] вестник» (январь, 1914 г.); «Совр[еменный] мир» (№ 4, 1914 г.), «Вестн[ик] Европы» (1914 г. № 4); «День». 1914 г. № 8-й); «Учитель и школа», (апрель, 1914, № 7); «Черниговская земская неделя». 1916 г.; «Вятская Речь». 1914 г. № 4 и др.

По поводу¹ книги «В культурном скиту» – в свое время возникла значительная литература. Укажу на следующ[ие] статьи:

«Педагогическое декадентство» «Вий» (А. Яблоновский) «Сын Отеч[ества]», 1899 г. № 298; «Отклики» М. И. Меньшикова «Неделя», 1899 г.; «В чем братство?» его же, «Неделя», 1900 г. № 1, 2, 3; «Еще о школах Неплюева» – «Сын Отеч[ества]», 1899 г.² № 331. А. Яблоновского. «О школах Неплюева» А. Лютецкого. «Неделя», № 47. 1899 г.; «В защиту братства». Статья Н. Н. Неплюева. – «Неделя», № 51; «Русская мысль», май, 1900 г.; «Новости», № № 270, 284. 1902 г.; «Ша(...)³ жизни» А. М. Скабичевского; «Московские ведомости», 1902, № 150 и 154; «Самарская газета», 1902 г. № 193; «Сибирская жизнь», № 55 1902 г.; «Донская речь», 1902 г. № 50 – Фельетон «Заметки читателя» – разбор книги «В культурном скиту»; «Живоп[исная] Россия», № 58, 1902 г.; «Приднепровский край», № 1446, 1902 г. Заметки по поводу книги «Барская затея» М. Славинского, «С.- Петербургские Ведомости», № 233, 1902 г.; фельетон И. Порошина, посвященный моей книге «В культурном скиту» под заглавием «Культурная Неплюевщина». «Северный край». 1902 г. № 60 – рецензия; «Самообразование», 1902 г. № 29; «Образование», 1902 г. № 5–6; «Исторический вестник», 1902 г., июнь; «Курьер», 1903 г. № 86 – фельетон «Неунывающие неплюевцы» И. Порошина; «Образование», 1902, февраль – в отделе «Журнальное обозрение» – «Неплюевщина» – около 6–7 страниц.

О 2-ом изд[ании] «В культурном скиту» находим отзывы в «Ежемесячном журн[але]» В. С. Миролубова, № 3. 1914 г.; газ. «Россия» СПб. 1914 г. № 2570; «Бюллетень литературы и жизни», 1914 г. № 13 – статья «В культурном скиту» – 6–7 страниц посвящено разбору книги. В недавно выпущен[ном] изд-вом «Атеней» книге «Письма Чехова» (1925) в примечаниях Беляев дает подробные сведения о моих статьях, помещенных в «Рус[ском] Богатыре», 1899 и 1900 г. о неплюевском братстве по поводу переписки М. Меньшикова с А. П. Чеховым.

И. С. Абрамов

ІР НБУВ, ф Х, спр. 4749, арк. 1–6. Автограф.

¹ Слово «поводу» дописано над рядком.

² Дату «1899 г.» дописано над рядком.

³ Возможно, слід читати як «Шаржи жизни».

№ 21

ЛИСТ І. С. АБРАМОВА ДО КЕРІВНИЧОГО
БІОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

9 декабря 1925 г. Ленинград¹

Глубокоуважаемый Михаил Михайлович,

Вероятно, Вы уже получили мою биографическую заметку. Между прочим, я забыл упомянуть там о следующем обстоятельстве: По приезде моем в Петербург из провинции, два человека имели решительное влияние на характер моих последующих работ: В. Г. Короленко и Ник[олай] Мих[айлович] Могилянский². С В. Г. Короленко я встречался в 1899 г. и состоял с ним в переписке. Он дал место в «Русском Богатстве» моей первой статье (1899, октябрь № 7 (10) – «Неплюевская школа». В дальнейшем он не отказывал в руководстве и советах (у меня сохранилось около дюжины писем Влад[имира] Галактионовича).

Н. М. Могилянский, будучи хранителем этнографического отдела Русск[ого] музея в 1903 г. во время совместной экскурсии по Калужской и Тульской г[уберниям], давал практические указания по собиранию предметов материальной культуры.

С этих пор я много лет подряд занимался собиранием этногр[афических] коллекций для Русского Музея, так и для других учреждений и полюбил длительные поездки по Украине и Великокороссии. Во время поездок я имел возможность знакомиться с бытом населения и собирать материал для печатных работ, помещаемых как в специальных этнографических изданиях, так и в общей печати.

Что касается реестра всего написанного, то я не приводил газетных статей и заметок. Из рецензий привел некоторые, дошедшие до меня. Для образца рецензий прилагаю небольшую, сохранившуюся у меня перепечатку (изд. «Жизнь и Знания»). Излишний материал прошу выбросить и извинить меня, если не совсем правильно выполнил Ваше задание.

С искр[енним] уважен[ием] И. Абрамов.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4748, арк. 1, 1 зв. Автограф.

Земляк П. О. Куліша. Наукова спадщина І. С. Абрамова репрезентує його фольклорно-етнографічні та краєзнавчі зацікавлення, а також багаторічну педагогічну діяльність. Своїми працями, зокрема публікацією

¹ В листі вказано адресу: «Ленинград, просп. Маклина, д. 3».

² Микола Михайлович Могилянський – рідний брат керівничого Біографічної комісії Михайла Михайловича Могилянського.

«Черниговские малороссы» (1905), І. С. Абрамов показав багатство і красу народної творчості Глухівщини, максимально повно відобразив фольклор, побут, історію культури однієї окремо взятої місцевості. Автобіографію І. С. Абрамов надіслав до Біографічної комісії 1925 р. під час своєї роботи в Ленінграді в Центральному бюро краєзнавства (шкільно-педагогічна комісія) і активної співпраці з журналом «Краеведение».

Лист до керівничого Біографічної комісії М. М. Могилянського є суттєвим доповненням до автобіографії науковця.

АДЕШЕЛІДЗЕ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ (31.03.1895, м. Хорол Полтавської губ., нині Полтавської обл. – після 1941) – математик, метеоролог, педагог.

№ 22

АВТОБІОГРАФІЯ АДЕШЕЛІДЗЕ ЮРІЯ ЮРІЙОВИЧА

3 вересня 1931 р.

Юрій Юрієвич Адешелідзе народився у м. Хоролі на Полтавщині 31.03.1895 р. 1905 р. вступив до Лубенської гімназії та закінчив її 1914 р. 1914 р. вступив до Київського університету на фіз[ико]-мат[ематичний] фак[ультет]; 1915 р. перейшов до Харківського університету і скінчив його 1918 р.

1918–1919 викладав фізику та математику у Лубенській гімназії.

1920–1922 – у Червоній Армії викладач математики 52¹ Командних курсів; одночасно викладав у низці шкіл м. Кремінчука (Реальна школа, соц[іально]-економічна школа, індустріальний єврейський технікум і т. і.). 1923–1924 викладаю фізику та математику у низці шкіл м. Кремінчука (Головні І курси готування до ВНШ'ів, вечірні курси Харчосмаку, Центральний фізкабінет, Кременчуцький Педтехнікум – там же заведую учбовою частиною – т. інші учбові заклади профосвіти).

1924 переїхав до Києва.

1924–1927 заведую музеєм Української Метеорологічної Служби; 1927–1928 інженер мереж сітки Союзцукру (там же). 1929–1930 – старший фахівець та завідувач бюро обслуговування Союзцукру при Укрметі. 1930–1931 – старший метеоролог української дощомірної сітки у Гідрометкомітеті; зараз 31.09.1931 – старший метеоролог Київського Гідрометбюра; там же член редколегії журналу «Погода і Життя» з 1929 р.

Одночасно: з 1925 р. штатний навчитель II категорії Київського Сільсько-господарського інституту. З 1928 р. шт[атний] навчитель I категорії.

¹ «52» дописано над рядком.

З 1930 р. – штатний доцент метеорології Київського Сільсько-господарського інст[итуту] Цукрової промисловості та позаштатний доцент Лісо-Технічного та Інженерно-Меліоративного інституту.

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ

1. Дрібні замітки, рецензії на фахову літературу та статті у журналі Української Метеорологічної Служби (зараз Гідрометкомітет) «Погода й життя» за 1924–1931 рр. – у загальній кількості біля 50 заміток – розміром від кількох рядків до ½ друк[ованого] арк[уша].

2. Матеріали спостережень Метеобсерваторії Київського сільсько-господарського інституту за 1926 р. – Записки КСГІ, т. I та II, розмір бл. 2 арк[ушів].

3. Метеорологічна характеристика районів Опитних полей Союзсахара за 1928–1929 г. ½ друк[ованого] арк[уша].

4. Теж за 1929–1930 рр. – ½ арк[уша].

5. Температура воздуха и осадки за 5 лет по Правобережным опытным полям Союзсахара – 2 арк[уші].

Теж – для Левобережья – 2 арк[уші].

Роботі виконано для «Трудов сети Опытных полей», прийняті до друку, але ще ж не надруковані.

Адешелідзе

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4757, арк. 1–2. Автограф.

Ю. Ю. Адешелідзе пов'язав свою діяльність з українською метеорологічною службою (Укрмет) і викладанням – підготовкою фахівців для цієї галузі. Укрмет виник 1921 р. на базі Метеорологічної секції Сільськогосподарського наукового комітету України Наркомзему УСРР. Першим керівником Укрмету був професор М. І. Данилевський. Наприкінці 1923 р. у відомстві Укрмету було створено Метеорологічний музей (керівник В. Синиченко), в якому працював Ю. Ю. Адешелідзе. У 1921–1927 рр. Управління Укрмету й Музей розташовувалися в Києві за адресою: вулиця Софіївська, 18 (на першому й другому поверхах).

Мережа метеорологічних станцій підпорядковувалася різним організаціям і відомствам – Укрмету, Народному комісаріату освіти, Досвідній сільськогосподарській організації Наркомзему, Цукротресту та ін., що відображено в автобіографії Ю. Ю. Адешелідзе. На початку 1930-х рр. Укрмет був перетворений у Гідрометеорологічну службу України. Тоді ж була заснована система вищої гідрометеорологічної освіти в СРСР та відкриті навчальні заклади в Москві, Києві, Харкові.

Щодо останніх років життя Ю. Ю. Адешелідзе є згадка в монографії «Гидрометеорологическая служба Украины за 50 лет Советской

власти» (1970, с. 40): «загинув від рук фашистів у роки війни». У 1930-ті рр. в мережі Укрмету Південної України працював М. М. Акимович (див. док. № 30, 86).

АЙЗЕНШТОК ІЄРЕМІЯ ЯКОВИЧ [20.02 (04.03).1900, м. Єлісаветград, нині Кропивницький – 07.06.1980, Ленінград, РФ] – український і російський філолог, літературознавець.

№ 23

АВТОБІОГРАФІЯ АЙЗЕНШТОКА ІЄРЕМІЇ ЯКОВИЧА

10 листопада 1931 р.

Айзеншток¹ Ієремія Якович, народ[ився] 20.02.(ст.ст.). 1900 в м. Єлісаветі кол[ишньої] Херсонської губ[ернії]. Батько – фармацевт, службовець. Року 1916 закінчив реальну школу в Харкові (т. зв. «Реальне училище учр[ежденное] проф[есором] Г. Ф. Бураковим») і вступив на юридичний факультет Харківського ун[іверсите]ту, але р[оку] 1917, за порадами проф[есора] М. Сумцова та О. Білецького перейшов на філологічний фак[ультет], який і закінчив р[оку] 1921. 1922 – аспірант н[ауково]-д[ослідної] катедри європейської культури. 1925 – науковий співробітник тєї ж таки катедри. 1926–1929 – науковий співробітник н[ауково]-д[ослідної] катедри літературознавства (до кінця 1928 р. і секретар її). Наприкінці 1925 р. був обраний до складу Оргбюра по заснуванню в Харкові Інституту Т. Шевченка, був секретарем Оргбюра, а від березня 1926 до квітня 1931 був Вченим Секретарем Інституту.

До літературної роботи почав був готуватися ще з дитинства, мабуть в силу родинних традицій. В рр. 1913–1916 надрукував по газетах та дитячих журналах кілька статтів та віршів; в цей же час захоплювався бібліографією. Систематичну наукову роботу розпочав наприкінці р[оку] 1926; друкуватися – з р[оку] 1917.

В університеті спеціалізувався з російської літератури (писав навіть медальну роботу про М. Щербіну), працюючи в О. І. Білецького. Зацікавившись українською літературою, жодного керівництва ні від кого не мав – нажалі; деякими порадами на початку своєї українознавчої роботи завдячую Г. Хоткевичу (він же був і моїм першим українізатором щодо мови).

В р[оках] 1925–1926 їздив за кордон (відрядження Н[аукового] К[омісаріату] О[світи]); починаючи від р. 1923 що-року мав відрядження до Києва, Чернігова, Москви, Ленінграду, Н[ижнього] Новгорода тощо. В 1925 р[оку], за видання Шевченкового «Дневника» дістав од ВУКСВ премію.

¹ Тут і далі підкреслення автора документа.

[БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ І. Я. АЙЗЕНШТОКА]

Головні праці:

1. Матеріали к биографии проф. В. М. Черняева. – Бюллетень Харьковского общества Любителей Природы. 1917, № 1. – С. 1–11.
2. Замітки про Г. Ф. Квітку. I–III. – Наше минуле. 1918, – кн. 2. ст. 40–49.
3. Доповнення до покащика літератури про Г. Х. Квітку та його твори. – Зап[иски] Іст[орико]-філол[огічного] Відділу УАН, кн. I, 1919, ст. 138–144.
4. а) Раніші твори Я. І. Щоголева. б) Уваги до поезії Я. І. Щоголева. – Я. І. Щоголев. Твори. Повний збірник. Харків, 1919. ст. 260–279.
5. О. О. Потебня та українська література. – Шляхи Мистецтва, кн. 2, 1921, ст. 94–101.
6. Nabent. Sna fata (...) – Голос друку, 1922, № 1, ст. 50–59. – Окр[емий] відб[иток] Харків, 1922, 12 ст.
7. К биографии А. А. Потебни. – Бюлетень Редакційного Комітету для видання творів О. О. Потебні. ч. 1. Харків, 1922, ст. 70–75.
8. Еще о Ягиче и Потебне. – [там саме] ст. 76–79.
9. Описание рукописей А. А. Потебни [там саме], ст. 86–92.
10. До тексту Шевченкових творів. – Шляхи Мистецтва, 1922. ч. 2 – ст. 47–54. Окр[емий] відб[иток] [п. н.] «Шевченкознавство» – сучасна проблема. I. До тексту Шевченкових творів. Харків. 1922, 23 ст.
11. Акад[емик] Н. Ф. Сумцов (1854–1922) – Путь просвещения, 1922, № 5, ст. 308–309.
12. Изучение новой украинской литературы. – Путь просвещения, 1922, № 6, ст. 135–162.
13. (...) Указатель работ по поэтике на русском языке (вышедших с 1900 по 1922 г.). – Р. Мюллер-Фрейемфельс. Поэтика. Харьков, 1923, ст. 201–213. – отд. оттиск «Указатель литературы по поэтике. 1900–1922». Харьков, 1923, 15 ст.
14. Микола Хведорович Сумцов (1854–1922) [Некролог]. – Червоний шлях, 1923, № 1, ст. 201–211.
15. К вопросу о литературных влияниях (Г. Ф. Квитка и Н. В. Гоголь). Изв[естия] Отд[еления] русского языка и словесности Рос[сийской] Академии наук. Т. XXIV, 1919, № 1, ст. 28–42 (вышел в 1923).
16. Українська журнальна бібліографія – Книга, 1923, № 3, ст. 7–9.
17. Замітки й матеріали про Шевченка. I–III. – Черв[оний] шлях, 1923, № 8, ст. 227–240.
18. Рецензия на книгу Т. Райнов Александр Афанасьевич Потебня [Ленинград : Колос] 1924, [110 ст.]. – Червоний шлях, 1924, № 8–9, ст. 340–345.

19. Т. Шевченко. Дневник. Редакция, вступительная статья и примечания И. Я. А[йзеншто]ка. Изд-во «Пролетарий», [Харків], 1925. [Т.] XXXI – 279 ст.
20. Літературні і громадські погляди Я. І. Щоголева. До столітніх роковин його народж[ення]. 1824–1924. (За невиданими матеріялами). – Червоний шлях, 1925, № 1–2, ст. 298–308.
21. Т. Шевченко. Поезії: «Кобзар». Зредагували та примітки видали І. Айзеншток та М. Плевако. – ДВУ, 1925; 2-ге вид. – 1927; 3-е вид. – 1930; 4-е вид. – 1930; 5-е вид. – 1931.
22. Перша дисертація Костомарова (Нові матеріали про (...)лення його дисертації в 1842 р.). – Україна, 1925, Кн. 3. – ст. 21–27.
23. Тургенєв і Шевченко. (Вплив поеми «Сон» Шевченка на поему «Призраки» Тургенєва) – Червоний шлях, 1926, № 2, ст. 138–148.
24. Невідома комедія К. Ф. Квітки. – Україна, 1926, Кн. 1, ст. 65–66.
25. З нової літератури про Шевченка. – Червоний шлях, 1926. – № 4, ст. 239–242.
26. Ів. Франко як історик письменства. – Червоний шлях, 1926, № –6, ст. 205–217.
27. П. Гулак-Артемівський. Твори. Редакція, вступна стаття та примітки. – ДВУ, 1927. – 283 с.; 2-е вид. – 1928; 3-е вид. – 1930.
28. Потебня і ми. – Життя й революція. – 1926, № 12, с. 25–36.
29. Листи Порфирія Коренецького. – Наук[овий] зб[ірник] за рік 1926. – ДВУ, 1926. – ст. 157–163.
30. Видання українських класиків. – Шлях освіти, 1926, № 11, ст. 214–219.
31. Десять років «Опоязу». – Вапліте, 1927, № 1, ст. 102–108.
32. До історії видань творів Г. Ф. Квітки. – Бібліологічні вісті, 1926, № 4, ст. 35–47 – окр[мий] відб[иток], Київ, 1927, 65 с.
33. Студії над текстами [І.] Котляревського, І–ІІ. – Записки Іст[орико]-Філол[огічного] Відділу ВУАН, Кн. X, 1927, ст. 75–98.
34. «Кобзарєва» повість. – Черв[оний] шлях, 1927, № 4, ст. 217–249.
35. З листування О. О. Потебні (До 35-ої річниці його смерті). – Україна, 1927, Кн. 1–2, ст. 164–182.
36. Рік роботи Інституту Тараса Шевченка. – Черв[оний] шлях, 1927, № 5, ст. 194–195.
37. І. Котляревський і українська література (Кілька загальних уваг) – Наукові Записки Н[ауково]-Д[ослідної] Катедри Історії укр[аїнської] Культури. № 6, 1927, ст. 285–289.
38. О. Паліцин. Студія з культурного минулого Слобожанщини. – Записки Іст[орико]-Філол[огічного] Відділу ВУАН. кн. XIII–XIV, 1927, ст. 57–69.

39. Організація шевченкознавства – Шевченко. Річник перший. [Харків], ДВУ, 1928, ст. 213–232 – Окр[емий] відб[иток]. ДВУ, 1928. – ст. 20.
40. І. Котляревський. Енеїда. Редакція і стаття І. Айзенштока. [Київ], «Книгоспилка», 1928, XLVI + 254 стор.; 2-е вид. – Київ, 1931, XXXVI + 299 ст.
41. Безсоновщина (З матеріалів до біографії О. О. Потебні). – Записки Іст[орико]-Філол[огічного] Відділу ВУАН, кн. XVI, 1928, ст. 146–188.
42. Націоналістичне Шевченкознавство. – Критика. 1928. № 3. ст. 14–19.
43. Шляхи засвоєння Сходу в українській літературі. – Схід[ний] Світ, 1928, № 2. – ст. 193–204.
44. Академічний Шевченко. – Черв[оний] Шлях. 1928, № 4. ст. 110–117.
45. Г. Ф. Квітка і М. П. Погодін (До історії літературних відносин). – За сто літ, кн. II. Київ, 1928, ст. 12–32.
46. Еволюція письменника. Творчий путь Івана Микитенка. – Черв[оний] Шлях, 1928, № 5–6, ст. 71–78.
47. Поетична творчість Ів[ана] Манжури (до 35-річчя смерті). – Путь, 1928, № 5–6, ст. 71–79.
48. М. Горький та М. Коцюбинський. Спомини, листи. ДВУ. 1928. – 61 стор.
49. Український Прометей. Том 1. Котляревщина. ДВУ, 1928, 457 стор.
50. Рецензія на книгу Василя Сиповського. Україна в російському письменстві, ч.1. – Критика, 1928, № 8. [ст.] 147–151.
51. Проти традицій (Новий Квітка). – Критика, 1928, № 10, ст. 29–50.
52. Иван Микитенко (Критическая заметка). – Красное слово, 1928, № 8, ст. 156–164.
53. До соціології повістей Квітчиних (На 150 роковин народження письменника), Червоний шлях, 1928. – № 12, ст. 133–149.
54. Рец[ензія] на книгу А.Н. Багрий «К рукописной традиции распространения «Кобзаря» Т.Г. Шевченко. – Украина, 1928, кн. 6, ст. 163–165.
55. Квитка и крестьянство. – Красное Слово, 1929, № 3, ст. 76–92.
56. Рец[ензія] на книгу А. Лейтес і М. Яшек «Десять років української літератури» – т. I – Критика, 1929, № 3, ст. 126–129.
57. І. Манжура і О. Потебня (Біографічний етюд) – Записки Іст[орико]-Філол[огічного] Відділу ВУАН. кн. XXI–XXII, 1929, ст. 149–160.

58. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. Твори. Редакція, вступні статті і примітки І. А-ка. т. I. ДВУ, 1929, 519 ст.; т. II, ДВУ, 1929. – 419 ст.; т. III, ДВУ, 1928, XLVII + 378 ст.; т. VII, ДВУ, 1931, 828 ст.; т. IX, ДВУ, 1930, 403 ст.

59. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко Пан Халявський. Редакція и вступительная статья И. А-ка. ГНУ, 1928, LI+ 332 ст.

60. З юнацьких літ М. Драгоманова. – Україна, 1929, березень-квітень, ст. 61–65.

61. До характеристики Мих[айла] Маркевича. – Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського, т. II. Київ, 1928. ст. 268–276.

62. До етнографічних планів 1840-х рр. – За сто літ, кн.IV, ДВУ, 1929, ст. 12–24.

63. До організації українського літературознавства. – Радянська освіта, 1929, № 6, ст. 13– 16 – Нові шляхи (Лівів), 1929, № 3, ст. 133–137.

64. Догенези українських повістей Квітчиних. – Квітка-Основ'яненко. Збірник на 150-річчя народження 1878–1929. Харків, 1929, ст. 65–77.

65. Рец[ензія] на кн[игу] С. Балухатий Теория литературы – Черв[оний] Шлях, 1929, № 12, ст. 244–249.

66. Г. Ф. Квітка і П. О. Плетньов. – За сто літ, кн. V. ДВУ, 1930, ст. 22–120.

67. І. Манжура. Поезії. Вступна стаття І. А-ка. ДВУ, Харків, 1930, XXXVI+277 ст.

68. Листи П. Куліша до Ізм. Срезневського. – Літер[атурний] Архів, 1930, кн. I–II, ст. 196–221.

69. Листи М. Костомарова до А. Краєвського. – За сто літ, кн. VI, ДВУ, 1930, ст. 115–121.

70. З історико-літературних матеріалів. I–V. – Літер[атурний] Архів, 1930, кн. III–VI, ст. 221–235.

71. Рец[ензія] на кн[игу] Твори П. Куліша, т.I. – Літерат[урний] Архів, 1930, кн. III–VI, ст. 347–351.

72. Рец[ензія] на книгу Харківська школа романтиків, т. I–II. – Черв[оний] шлях, 1931, №1–2. ст. 171–176.

73. Рец[ензія] на книгу «Харківська школа романтиків», Літ[ературний] Архів, 1931, кн. I–II, ст. 195–203.

74. Василь Наріжний – (...) Наріжний. Гаркуша, український розбійник. Рух, 1931, ст. 203–220.

75. Замітки про Г. Квітку, Н. Костомарова, І. Котляревського в – «Литер[атурной] Энцик[лопедии]», т. V, ст. 166–169, 514–516, 519–521.

Крім того, багато дрібніших статтів, рецензій тощо в газетах «Комуніст», «Вісті»; журналах – «Путь Просвещения» («Шлях Освіти»),

«Черв[оний] шлях» та багато інших – за власним прізвищем та різними псевдонімами (Ю. Кондратенко, Ю. Якович тощо).

І. Айзеншток

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4761, арк. 1–4. Автограф.

У 1920–1930-ті рр. І. Я. Айзеншток брав активну участь у літературному й науковому житті України. Один з фундаторів Інституту Тараса Шевченка. У галузі шевченкознавства предметом його наукових інтересів були біографія поета, його творча лабораторія, текстологія, зв'язки з російською літературою. Він підготував перше повне коментоване видання «Щоденника» Т. Г. Шевченка («Дневник», 1925), кілька видань творів поета в російських перекладах. Його наукова й організаційна робота залишили помітний слід в історії українського літературознавства першої половини ХХ ст.

Автобіографія І. Я. Айзенштока, що публікується, написана 1931 р. на прохання керівничого Біографічної комісії М. М. Могиланського для Біографічного словника діячів України. У ній подаються відомості про співпрацю з Науково-дослідною кафедрою літературознавства, перелік найважливіших публікацій І. Я. Айзенштока на той час.

Відома інша автобіографія, написана науковцем 1946 р. на прохання українського літературознавця, університетського викладача, керівника його промоційної роботи та давнього друга, майбутнього академіка АН УРСР О. І. Білецького у зв'язку з можливим працевлаштуванням до Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (ВР ІЛ ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 162, од. зб. 4142; містить додаткові відомості про студентські роки І. Я. Айзенштока). У цій автобіографії є інформація про його батьків.

Відомі й відповіді науковця на біографічну анкету Відділу біобібліографічних словників і хронології історії літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (1949; ВР ІЛ, ф. 75, оп. 2: Автобіографії письменників. – Од. зб. 2). У 2003 р. опублікована автобіографія, написана в 1974–1975 рр. Вона зберігається у фонді особового походження ВР ІЛ (ф. 182) І. Я. Айзенштока. Про родовід за материнською лінією можна дізнатися з книг спогадів його родича, російського письменника В. Б. Шкловського «Сентиментальное путешествие» (М., 1929) та «Еще ничего не кончилось...» (М., 2002).

АЙНАЛОВ ДМИТРО ВЛАСОВИЧ [08(20).02.1862, м. Маріуполь Катеринославської губ., нині Донецької обл. – 12.12.1939, Ленінград, нині Санкт-Петербург, РФ] – російський і український мистецтвознавець, спеціаліст з ранньохристиянського, візантійського та давньоруського мистецтва, доктор історії та теорії мистецтва, професор, член-кореспондент Російської академії наук (з 1914).

№ 24

**АВТОБИОГРАФИЯ ПРОФ[ЕССОРА] АЙНАЛОВА
Д[МИТРИЯ] В[ЛАСЬЕВИЧА]**

7 июня 1930 г. Ленинград¹

Родился в 1862 году в Мариуполе Екатеринославской губ. По окончании гимназии в 1884 г. поступил в Новороссийский ун[иверсит]ет на филологический фак[ульте]т для занятий по истории искусства под руководством проф[ессора] Н. П. Кондакова. Представил работу на тему: «Живопись Киево-Софийского собора», для чего был в 1887 году командирован в Киев от Петербургского Арх[еологического] О[бщест]ва и получил за нее золотую медаль. В 1888 году по окончании университета был прикомандирован к Ленинградскому университету на два года со стипендией для усовершенствования в науках. Напечатал 1889 году свою работу о живописи Софийского собора совместно с ученым другом моим Е. К. Рединым. В 1890 году избран сотрудником Археологического общества в Ленинграде и был командирован в Киев и Херсонес для изучения древних памятников и составления карты монетных и вещественных кладов Киева.

В 1890 году был назначен приват-доцентом Казанского Университета по кафедре истории и теории искусства и получил командировку на два года за границу, для углубления своих знаний. В этом же году избран действительным членом Казанского Общества истории и этнографии. Командировка за границу продолжена была до 15 августа 1893 года, вследствие нахождения много новых, неизвестных ранее, иллюстрированных рукописей, памятников резной слоновой кости и изготовлений мною копий в красках с мозаичных картин IV в. «I. Maria Magyior». Работал в музеях и библиотеках Рима, Флоренции, Милана, Турина, Неаполя, изучал памятники Рима, Равенны, Сицилии и Калабрии и специально штудировал памятники Геркуланума и Помпеи. Затем переехал в Париж, где работал в Национальной Библиотеке, в Лувре, Клюни и в окрестных музеях Сен-Жермен-Ле-пре и других. Из Франции предпринял поездку в Испанию для изучения мавритано-испанского пе-

¹ В листі вказано адресу автора: Ленинград, Фонтанка 34, кв. 21.

риода искусства и испанской живописи. Работал в Мадриде и, особенно, в знаменитой библиотеке Саламанки.

В заграничной командировке написал первую диссертацию на тему: «Мозаики IV и V веков». Работал по искусству Возрождения в Академии искусств в Париже, разрешил вопрос о влиянии на искусство Рафаэля древних римских мозаик и получил одобрение известного исследователя искусства Е. Мюнца. Исследование о росписи рафаэлевской галереи в Ватикане напечатано мною лишь в 1908 г. с аналитическими таблицами моих собственных рисунков.

По возвращении из заграничной командировки напечатал книгу: «Мозаики IV–V веков», представил ее на соискание¹ степени магистра в Ленинградском университете 1895 году и получил ее со значительным одобрением факультета и научной прессы.

В 1894 году был командирован от Казанского университета в Москву на первый съезд художников, на котором сделал сообщение о древне-русской живописи.

В 1895 году предпринял поездку в Грецию и Константинополь. Работал в Афинах, Дельфах, Дафни, Патрасе, а в Константинополе находился при Русском Археологическом Институте где работал над византийскими древностями.

В 1896 году командирован Казанским университетом на Старый Афон, для исследования древних памятников искусства. Посетил 11 монастырей, канал Ксеркса и открыл несколько неизвестных памятников древнего искусства и одну иллюстрированную рукопись IX в. Плодом этой командировки явился отчет о ней и монография «Византийские памятники Афона» (1899), в которой опубликованы важнейшие открытия мною сделанные.

В 1896 году избран действительным членом Одесского Общества Истории и Древностей. В 1898 году был командирован за границу с ученой целью. Работал во многих городах Италии: в Риме, Флоренции, Равенне, Венеции, Пизе, а затем в Германии, где изучал древне-романское искусство и подготовил свою докторскую диссертацию «Эллинистические основы византийского искусства», работал в разных библиотеках Германии, Италии и Австрии.

В 1902 году был командирован в Харьков на Археологический областной съезд, на котором сделал два сообщения: 1) «Поездка Ольги в Царьград и древняя цареградская жизнь», 2) «Мраморы и инкрустации Киево-Софийского собора». До 1903 года заведывал музеем Искусств и Древностей при Казанском университете. Снабдил его снимками

¹ Слово «соискание» дописано над рядом.

античних скульптур, увеличил библиотеку музея до 10000 томов и образовал при нем отдел египетских древностей, микенского и русского прикладного искусства.

В 1902 году назначен ординарным профессором Казанского Университета и в этом звании был по конкурсу избран на кафедру Ленинградского Университета в этом же 1903 году 11 июля.

В 1903 году читал в Ленинградском Университете актовую речь на тему: «Летопись о начальной поре русского искусства». Напечатана в виде монографии в 1904 году.

В 1905 году командирован за границу в Австрию, Германию, Францию и Италию на летние вакации. Работал в Венском Альбертинуме и в Венском музее, в музеях Берлина, Парижа, Рима и объехал всю южную Францию для изучения романо-готического искусства. Результатом явились лекции по средневековому искусству, изданные студентами в 1909 году «Средневековое искусство» (первая часть).

В 1907 году вновь был командирован в Италию, Германию, Францию, Бельгию. Напечатал статью «Этюды по истории искусства Возрождения. К истории мозаик I Maria Magyore» и «Живопись в нижней церкви Фрациска Ассизского».

С 1906 года заведовал Музеем Искусств и Древностей при Ленинградском университете, образовал при нем отдел античных древностей, слепков с рельефов церквей города Владимира, приобрел для него воспроизведения живописи эпохи Возрождения и расширил библиотеку изданиями по средневековому искусству, русскому и эпохи Возрождения, которые ранее в библиотеку не поступали вследствие чисто классического направления преподавания.

В 1909 году получил командировку за границу. Работал в Вене, Риме, Флоренции, особенно в Ассизи. Результатом явилась работа по искусству высокого Возрождения «К вопросу о росписи потолка» Staseza Eliodoro» в Ватикане (1912).

По приглашению Московского археологического общества два раза в 1904 и 1905 годах был командирован в Херсонес для изучения его древних развалин и мраморов. Открыл три греческие надписи, из которых одна в 41 строку, представляет замечательный Херсонесский декрет IV столетия. Все надписи изданы академиком В. В. Латышевым в его издании «Inscriptiones Ponti Euxini». Открыл византийские и античные памятники древнего Херсонеса, частью изданные академиком Н. П. Кондаковым, частью мною и составил описание мраморов Херсонеса до сих пор неизданные. Из числа работ, сделанных в Херсонесе, опубликована только одна: «Развалины храмов Херсонеса» (1905). Обширный же научно обработанный каталог мраморов, готовый к печати, находится в моем портфеле.

В 1911 г. был командирован за границу с научной целью на каникулярное время. Работал в Италии, Франции, Германии, особенно в Париже и Страсбурге, изучая живопись Леонардо да Винчи. Результат работы выразился в напечатании первой трети исследованного большого труда «Живописная манера Леонардо да Винчи» (изд. Г.А.И.М.К.Т.У.) и в монографии об эрмитажных копиях ангела и Тайной вечери, приготовленных к печати. Остальная часть работы, в которой рассмотрены и изучены Веймарские и Стасбургские рисунки Леонардо, не могла быть до сих пор напечатана и находится в моем портфеле.

В 1911 и 1912 годах я предпринял со своими слушателями Университета, при живом содействии факультета, исследование искусства древнего Новгорода. Несколько экспедиций на средства ассигнованные факультетом, привели к тому, что история новгородского искусства была поставлена на новую научную почву. Были сделаны до 1000 фотографий, много акварельных рисунков и стали появляться монографии слушателей и мои исследования. Эти исследования легли в основу современного изучения искусства древней Новгородской республики. Л. А. Мазулевич издал живопись Волотова, а я в моей книге «Византийская живопись XIV¹ столетия» сделал² обзор всей известной живописи Новгорода и поставил ее в связь с возрождением византийского искусства в XIV столетии.

В 1914 г. я последний раз был командирован за границу с талантливым учеником моим В.К. Мясоедовым. Результаты этой командировки еще не все напечатаны. Мною изучена была старо-немецкая живопись и исследованы древности и искусство городов ганзейского союза.

В течение 40 лет научной деятельности мною написаны работы, перечисленные в двух печатных списках, сделаны моими учениками, которые прилагаются к настоящей биографии и на отдельном листке. Из них видно только, что работы эти посвящены русскому искусству, искусству средних веков, эпохи Возрождения и византийскому искусству, родоначальнику русского в такой же мере, как и искусства запада, и искусства первобытного человека. Эти работы были основаны на вновь открытых мною материалах, касались не только памятников русских городов, но и русских музеев.

Был членом многих ученых обществ столичных и Археологических комиссий провинциальных. Состоял членом Cercle historique в Париже и действительным членом Болгарского общества Археологии и искусства.

¹ Замість слова «века» (закреслено) написано слово «столетия».

² Замість слова «обозрение» (закреслено) написано слово «обзор».

В настоящее время выходит в свет большая моя работа «История русского искусства», печатаемая в Берлине в издательстве de Gruyter'a на немецком языке «Geschichte der russischen Kunst».

Читал лекции в университете, на петербургских¹ Высших женских курсах, в институте Истории искусств, в Психо-неврологическом институте, в Рабочем Университете в 1905 году и в Рабочем университете Государственного Эрмитажа в 1928 году. Многие из моих учеников занимают ответственные места в различных музеях.

Д. Айналов

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4763, арк. 1–11. Автограф.

Російського історика мистецтва, візантієзнавця Д. В. Айналова у незалежній Україні визнано українським мистецтвознавцем за місцем народження (Маріуполь; хоча існують відомості про інші місця народження – Полтава, Кострома), освітою (Новоросійський університет в Одесі), високою оцінкою в Україні його першої праці про Софійський собор (разом із Є. К. Редіним; 1889), дослідженнями Софії Київської, пам'яток Херсонеса, Керчі, Криму та іншими «українськими сюжетами» періоду Київської Русі в творчості (наприклад, щодо діяльності князя Володимира, «Слова о полку Ігоревім» українською мовою тощо), викладацькою роботою в Таврійському університеті в Сімферополі (1919–1921), співробітництвом з Візантологічною комісією ВУАН.

Чи підпадав Д. В. Айналов, згідно з методичними документами Біографічної комісії, під визначення «український діяч»? Відповідь – позитивна. Ще 1921 р. науковець на запрошення Ф. Л. Ернста, а пізніше М. М. Могилянського, погодився взяти участь у підготовці статей для Біографічного словника. Прохання надіслати автобіографію для Біографічного словника українських діячів науки, літератури, історії, мистецтва та громадського руху Д. В. Айналов дістав 1930 р. від керівничого Біографічної комісії М. М. Могилянського. Хоча в автобіографії українські сюжети не акцентуються, позитивна відповідь на запрошення свідчить про його ідентифікацію з українськими діячами. За припущенням В. І. Ульяновського, сам Д. В. Айналов сприймав ідею Словника «більш через свою творчість і дослідницьку діяльність, жодним чином не реагуючи на саму суть проекту про «діячів України», не роздумував про це в принципі і про своє місце серед цих діячів зокрема» (Ульяновский В. Украинские сюжеты в творчестве Дмитрия Власевича Айналова, 2012).

¹ Слово «петербургских» дописано над рядком.

До автобіографії додається брошура «Дополнение к списку трудов профессора Д. В. Айналава к 35-летию ученой деятельности. 29.12.1913–11.01.1924» (Пг., 1924) та рукописний перелік 15 праць науковця, які вийшли після 1924 р.

Автобіографія була надрукована 2012 р. в збірнику «Софія Київська: Візантія. Русь. Україна», присвяченому 150-річчю від дня народження Дмитра Власовича Айналава (1862–1939). З відомих автобіографій науковця це найбільш повна. Решта автобіографій зберігається в Росії (філіал Архива РАН (СПб.), ф. 2, оп. 1–1928, д. 96, л. 151–157; ИИМК РАН (СПб.). ОР, ф. 2, оп. 3, ед. 9, л. 13–14).

АЙХЕНВАЛЬД ЛЕВ ІСАЙОВИЧ (02.11.1873, м. Балта, Поділля, нині Одеської обл. – 14.02.1954, Одеса) – врач-психіатр, педагог.

№ 25

АВТОБІОГРАФІЯ АЙХЕНВАЛЬДА ЛЬВА ІСАЙОВИЧА¹

15 вересня 1931 р. Одеса

Лев Ісаєвич Айхенвальд, проф[есор] кримінальної психопатології, директор Одеської Психіатричної лікарні з 1921 р., народився 2.11.1873 на Подолі.

Після закінчення в 1898 р. мед[ичного] ф-ту (Дерпт–Юр'їв) присвячує себе вивченню психіатрії та займає посаду ординатора міської псих[іатричної] лікарні в м. Одесі, а потім в м. Уфа.

З 1925 р. читає курс судової психопатології в Одеськ[ому] Мед[ичному] Інституті та клін[ичному] Інституті удосконалення лікарів. В 1930 р. його обирають на члена психоневрологіч[ної] секції Вчен[ої] Мед[ичної] Наради при НКОЗУ, а в 1931 р. – на голову психоневрологічної секції Одеськ[ого] Наук[ового] Мед[ичного] Тов[ариства].

Громадська діяльність Л.І. А[йхенваль]да відбивається в роботі в низці установ та організацій (Міська Рада, Бюро лікар[ської] секції спилки «Медсантруд», Т[оварист]во боротьби з алкоголізмом та інші).

Л. І. А[йхенваль]д має 57 друкованих робіт, між іншим: «Статистические итоги переписи душевно-больных Уфимской губернии» (под ред. Л. И. Айхенвальда. Уфа, 1913), «Статистика алкоголизма», «О децентрализации психиатрической помощи», «Туберкулез и психика», «Уход за душевно-больными. Руководство» (Одесса, 1927), «Материалы к судебно-психиатрической экспертизе» (ж. «Современная психиатрия», № 1, 1926), «Право душевно-больного» (приложение к ж. «Современная

¹ Автобіографії передуює звернення: «ВУАН, До комісії для складання біографічного словника діячів України».

психиатрия», № 14, 1927), «Криминальная психопатология» (Ленинград, 1928), «Симуляция психотических состояний» (Одесса, 1929).

Айхенвальд

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4766, арк. 1, 1 зв. Автограф.

№ 26

ДОПОВНЕННЯ ДО [СПИСКУ] ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ¹

28 листопада 1931 р. [Одеса.]

1. Итоги переписи душевнобольных Уфимской губернии, под ред. Л. И. Айхенвальда. Уфа, 1913. Изд. Уфим[ского] губ[ернского] земства.
2. Материалы к судебно-психиатр[ической] экспертизе. Журн[ал] «Соврем[енная] псих[иатрия]». № 1. 1926.
3. Уход за душевно-больными. Руководство. 1927. Изд. Одесс[кого] Дома Сан[итарного] Просв[ещения].
4. Душевная болезнь как причина расторжения брака. Ж[урнал] Соврем[енная] психоневрол[огия]. Т. III. № 6. 1927.
5. К статистике заболеваемости профессиональным параличем. Казан[ский] Мед[ицинский] ж[урнал]. № 12. 1926.
6. Право душевно-больного. Прилож[ение]. к ж[урналу] «Соврем[енная] псих[оневрология]», № 14. 1927.
7. К итогам криминально-психиатрической экспертизы. Суд[ебно]-Мед[ицинская] Экспертиза. Сб[орник] V. М[осква].
8. Криминальная психопатология. Ленинград. 1928
9. Принудительное лечение социально опасных алкоголиков. Вест[ник] Сов[етской] Юст[иции]. 1928. № 6.
10. Симуляция психотических состояний. 1929. Одесса.
11. Туберкулез и психика. «Одесск[ий] Мед[ицинский] ж[урнал]. 1929. № 2/4.
12. К казуистике современной преступности. Ж[урнал] «Суд[ебно]-мед[едицинская] экспертиза». 1929. № 11.
13. К вопросу о травматизме персонала психиатрических больниц. Одес[ский] мед[ицинский] журнал. 1928. № 5.
14. Влияние лишения свободы на психически неустойчивых и неполноценных. Сб. «Изучение преступности и пенитенциарная практика». Одесса. 1928.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4767, арк. 1. Автограф.

¹ Список супроводжується записом: «При цьому надсилаються бібліографічні відомості про деякі друковані праці. 28.11.1931».

Л. І. Айхенвальд – відомий одеський психіатр. Від 1921 р. і до кінця життя працював головним лікарем Одеської обласної психіатричної лікарні. Практичну діяльність успішно поєднував з науковою. За спогадами колег і пацієнтів, мав глибокі професійні знання й багатий практичний досвід. На надгробку Л. І. Айхенвальда зроблено такий напис: «Старейшему руководителю Одесской психиатрической больницы Л. И. Айхенвальду, посвятившему всю свою жизнь страждующему человеку». Рідний брат Ю. І. Айхенвальда (див. док. № 27, 28, 29).

АЙХЕНВАЛЬД ЮЛІЙ ІСАЙОВИЧ [12(24).01.1872, м. Балта, Поділля, нині Одеської обл. – 17.01.1928, Берлін, Німеччина) – російський літературознавець, критик, перекладач, філософ, педагог.

№ 27

АВТОБИОГРАФИЯ АЙХЕНВАЛЬДА ЮЛИЯ ИСАЕВИЧА¹

26 января 1903 р.

Айхенвальд, Юлий Исаевич. Род[ился] 12 января 1872 г. в г. Балте, в еврейской семье. Учился в г. Одессе, сначала в Ришельевской гимназии, а потом в Новороссийском университете, по историко-филологическому факультету. Кончил курс в 1894 г. с дипломом 1-й степени. Во время прохождения университетского курса получил золотую медаль за сочинение «Эмпиризм Локка и рационализм Лейбница».

В 1895 г. в «Пантеон Литературы» поместил перевод с латинск[ой] сказки Апулея «Амур и Психея», за подписью «Ю. А-дт».

С 1899 г. выходит в «переводе и под редакцией Ю. И. Айхенвальда» полное собрание сочинений Шопенгауера.

Статьи: «Шопенгауер о детях». – Вестн[ик] Воспитания, 1898, III.

«Виктор Гюго, как поэт семьи и детей» – Вестн[ик] Воспит[ания] 1898, (эта статья поступила в том же году в продажу отд[ельным] оттиск[ом], ц. 20 к[оп.]).

«Пушкин как воспитатель» – Вестн[ик] Воспитания, 1899, IX (отзывы об этой статье в Русск[их] Ведом[остях] и в обзоре юбилейной пушкинской литературы Сиповского).

«Очерк педагогических воззрений И. Г. Фихте» – Вестн[ик] Воспит[ания]. 1900, VIII.

«Несколько слов о поэзии А. К. Толстого». 1901, I.

¹ Автобіографія надіслана на прохання С. О. Венгерова. Надрукована в «Критико-биографическом словаре» (Т. 6, 1904).

«Памяти К. Д. Ушинского». – Вестн[ик] Воспит[ания] 1901, III.

«Нравственная и умственная индивидуальность ученика» – Вестник Воспитания 1900.

«Классические и новые языки в средней школе» – Вестн[ик] Воспит[ания], 1899–1900 г.

«О воспитании Д. С. Милля» – Вестник Воспитания 1902, II.

«Очерк этических воззрений Н. Я. Грота» – Вопросы философии и Психологии, 1900, I (№ 51).

«Несколько слов памяти И. А. Гончарова» (за подписью Ю. Альд.) – Русская мысль 1901, X.

С 1902 г. в журнале «Русская мысль» в отделе «Современное искусство» за подписью Ю. А. – обзор драматического театра в Москве.

С 1903 г. за подписью А. там-же обзоры текущей журнальной беллетристики.

Целый ряд рецензий и заметок в «Русских ведомостях», «Русской мысли», «Вопросах философии и психологии», «Вестнике воспитания». Предметом рецензий служили книги философского и литературного характера. Наиболее систематично вел философскую библиографию в «Русских Ведомостях», за подписью Ю. А.–д (годы 1895 – 1902. Ряд статей в Словаре Гранат.

За подписью Ю. Альд были напечатаны в газете «Курьер» фельетоны о Тютчеве (1898 или 1899 гг.), о пушкинской юбилейной выставке, о сочинениях Ожешковой.

Под редакцией Айхенвальда скоро появится перевод английской книги Роджерса «Краткое введение в историю новой философии» (в издании «Библиотеки для самообразования»).

№ 28

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС АЙХЕНВАЛЬДА ЮЛІЯ ІСАЙОВИЧА¹

[після 1928 р.]

Айхенвальд Юлий Исаевич, родился в 1872 г. в Одессе. Сын раввина. В 1894 г. окончил там же Новороссийский университет с кандидатской работой «Эмпиризм Локка и рационализм Лейбница», за которую получил золотую медаль. Напечатал в Одесских газетах несколько рецензий и полу-рецензию, полу-фельетон об опере «Фауст», где касался, преимущественно, театра, а не музыкальной ее стороны. В дальнейшем, почти вся деятельность Ю. И. как литератора так и лектора протекала почти исключительно в Москве, где он сотрудничал во многих журна-

¹ Короткий життєпис (біографія) Ю. І. Айхенвальда зберігається серед матеріалів Біографічної комісії. Автор невідомий.

лах и газетах. Был одно время секретарем редакции «Вопросов философии и психиатрии» и редакции «Русской Мысли». В 1906 г. вышел первый выпуск его «Силуэтов русских писателей, который создал ему известность. Впоследствии, «Силуэты» уже в 3-х выпусках, переиздавались несколько раз, и к ним добавились новые сборники критических статей. Ю.И. Айхенвальд, вплоть до 1922 г., когда он был, наряду с другими, выслан за границу. Там он сотрудничал в белой прессе и умер в Берлине, в декабре 1928 году, случайной смертью.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4768, арк. 1. Автограф.

№ 29

БІОГРАФІЯ АЙХЕНВАЛЬДА ЮЛІЯ ІСАЙОВИЧА¹

Айхенвальд Юлий Исаевич – талантливый литературный критик; родился в 1872 г. в Одессе в интеллигентной еврейской семье. Отец его общественный раввин. Среднее образование получил в гимназии родного города. В 1894 г. кончил курс в Новороссийском университете по историко-филологическому факультету, награжденный золотой медалью за сочинение «Эмпиризм Локка и рационализм Лейбница». Айхенвальд занимался исключительно философией, потом перешел к истории литературы и критике; помещал статьи и критические заметки в журнале «Вопросы философии и психиатрии», «Вестнике воспитания».

Поселившись в Москве, он был секретарем философского общества и редакции «Вопросов философии и психиатрии», читал лекции по истории русской литературы на Московских женских педагогических курсах, в Университете им. Шанявского и на высших женских курсах Герье. Его публичные лекции в Москве и других городах пользуются громадным успехом.

С 1895 г. А. печатал ряд статей и рецензий в «Научном Слове», в Петербургском «слове» (критические фельетоны), энциклопедии Граната, в «Критических альманахах», в «Истории русской литературы XIX в.» Овсяника-Куликовского, в собрании сочинений Пушкина под редакцией Венасрода и др. Особенно деятельное участие А. принимал в «Русских ведомостях», где он с 1895–1902 гг. вел философскую библиографию, и в «Русской Мысли», где с 1902 г. давал обзор драматического театра в Москве.

¹ Біографія Ю. І. Айхенвальда написана доктором С. А. Скомаровським.

«Литературные характеристики» А. вышли отдельным изданием под заглавием «Силуэты русских писателей» в 3-х выпусках (1906, 1908, 1910); педагогические и философские статьи А. выпущены особым изданием под названием «Отдельные страницы» (1910). Отдельно вышла также книжка «Пушкин» (М., 1908) и брошюра «Валериан Брюсов» (1910). Первые два выпуска «Силуэтов русских писателей» удостоены Академией Наук в 1909 г. почетного отзыва.

Как литературный критик, А. употребляет во всех своих трудах эстетико-психологический метод. Под редакцией А. переведено на русский язык полное собрание сочинений Шопенгауэра и др.

Д-р С. А. Скомаровский

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6385, арк. 1–2. Автограф.

Автобіографія Ю. І. Айхенвальда, написана на прохання С. О. Венгерова для використання її в «Критико-биографическом словаре», була отримана 26.01.1903 р. й надрукована в шостому томі видання (1904). Бібліографічну інформацію доповнено 15 січня 1910 р. та 16 лютого 1913 р. У листі від 20 лютого 1913 р. Ю. І. Айхенвальд повідомляє С. О. Венгерова, що відмовляється написати автобіографію за новою пропонованою укладачем КБС програмою, пояснюючи це «нескромністю».

Біографічні довідки Ю. І. Айхенвальда вміщено з двох причин. По-перше, Ю. І. Айхенвальд – старший брат лікаря-психіатра, педагога, професора Л. І. Айхенвальда, життєвий шлях якого в Україні був досить благополучним. Довідка містить певну додаткову інформацію щодо родини Айхенвальдів. По-друге, в біографічній довідці Ю. І. Айхенвальда (довідка не має дати і не зазначає автора) міститься інформація щодо його висилки з Росії 1922 р. на «філософському пароплаві». Причина висилки Ю. І. Айхенвальда відома: він не сприйняв Жовтневого перевороту 1917 р., про що написав у книжці «Наша революция» (1918). Офіційна влада неприхильно ставилася до його пореволюційної творчості – «Лев Толстой» (1920), «Похвала праздности» (1922), «Поэты и поэтессы» (1922). У 1922 р. Ю. І. Айхенвальд відгукнувся статтею на розстріл М. С. Гумільова. Цього було достатньо для депортації письменника-інакодумця. Друга довідка написана доктором С. А. Скомаровським після 1928 р. і, очевидно, надійшла до комісії з Одеського наукового біографічного осередку. Як збиралися розпорядитися цими матеріалами в Біографічній комісії – невідомо.

Рідний брат Л. І. Айхенвальда (див. док. № 25, 26).

АКИМОВИЧ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ (26.05.1889, Одеса – після 1950) – математик, геофізик, педагог.

№ 30

АВТОБІОГРАФІЯ АКИМОВИЧА МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА

20 лютого 1930 р.

Микола Миколаєвич народився в Одесі 26 травня 1889 року. Початкову освіту він одержав дома. 1898 року М. А. поступив до школи: «Елисаветградское Земское Реальное Училище» а в 1903 року він, з переїздом батьків до Одеси, перейшов до Одеської 1-ої гімназії, яку й закінчив 1908 року. Того ж року він поступив до фізико-математичного відділу фізико-математичного факультета Новоросійського університету; 1912 року за твір, який він сдав до факультету, одержав медаль. 1913 року М. А. склав іспити в Державній іспитовій комісії.

22 березня 1914 року М. А. було запрошено на консерватора геофізичного кабінету Університета, а після скасування цієї посади – на асистента з геофізики. 1919 року М. А. перейшов на службу до К[иївської] Магнето-метеорологічної Обсерваторії, за спостережника, а з 1922 року М. А. – геофізик тої ж Обсерваторії (нині Обсерваторія зветься Геофізичною).

За часи з 1913 року до 1929 року М. А. був за викладача з фізико-математичних наук в місцевих учбових як середніх, так і вищих установах.

Зараз, крім посади геофізика в Геофізичній Обсерваторії, М.А. обіймає посаду завідувача Надчорноморської філії Укрмету.

Акимович

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ М. М. АКИМОВИЧА

6 березня 1930 р.¹

1. Определение высоты университетской астрономической обсерватории над уровнем моря. Зап[иски] физ[ико]-мат[ематического] ф[акультета] Новороссийского ун[иверситета], в. IV, 1914.

2. Наблюдения метеорологических элементов во время солнечного затмения 8/12 августа 1914 г. Зап. физ[ико]-мат[ематического] фак[ультета] Новор[оссийского] ун[иверситета], в. X, 1916.

3. Материалы по гидрогеологии Одесского залива; наблюдения 1917 г. Одесса, 1919 (отдельной книжкой).

¹ Список друкованих праць додано на окремому аркуші, приклеєному до аркуша з текстом автобіографії (арк. 1-а).

4. Материалы по гидрогеологии Одесского залива. Зап[иски] Од[есского] Об[щест]ва Естествоиспытателей. Т. XLIII, 1927.
5. Незвичайні зливи та град в Одесі. Бюлетень ОДГО, № 6, 1926.
6. Ожеледь та її передбачення. «Погода і життя», ч.1, 1928.
7. О службе погоды. За оборону СССР, 1927.
8. Опади Надчорноморського Краю за березень – червень 1929 року. Степовий дослідник, ч.3, 1929.
9. 35 років Одеської Геофізичної Обсерваторії. «Погода і життя», ч.4, 1929.
10. Огляд погоди степового Надчорноморського Краю за четверту чверть 1925 року. Огляд погоди Ст[епового] Надч[орноморського] Краю. Т.І, № 5, 1925.
11. Огляд погоди Ст[епового] Надч[орноморського] Краю за першу чверть 1926 року. Огляд погоди Ст[епового] Надч[орноморського] Краю. Т.ІІ, № 1, 1926.
12. Огляд погоди Ст[епового] Надч[орноморського] Краю за другу чверть 1926 року. Огляд погоди степового Надчорноморського Краю. Т.ІІ, № 2, 1926.

Акимович

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4770, арк. 1, 1 зв. Автограф.

М. М. Акимович народився в сім'ї математика, професора Новоросійського університету Миколи Васильовича Акимовича (15.01.1862 – поч. 1942). Його становлення як фахівця в галузі метеорології припало на 1920–1930-ті рр. Восени 1930 р. він підвищував свою кваліфікацію на курсах Т. Бержерона в Москві, де свого часу було вироблено стратегію розвитку служби погоди в СРСР. Згодом брав участь у підготовці кліматологічного довідника по Україні і Молдавії, п'яти томного видання з питань аналізу та систематизації спостережень за температурою води й опадами по всій мережі станцій України і Молдавії, та був автором кількох науково-дослідних робіт (1950-ті рр.). Дружина – Т. І. Акимович (у дівоцтві Точидловська; 1898–1965), професор, директор Одеського гідрометеорологічного інституту. У 1930-ті рр. в мережі Союзукру при Укрметі працював Ю. Ю. Адешелідзе, Срезневський Б. І. (див. док. № 22, 86).

АЛЕКСАНДРОВ ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ (1868, ст. Костянтинівська, Кубанської обл. Російської імперії – 1937, Харків, за ін. даними, травень 1921, Берлін) – адвокат, громадсько-політичний діяч, член конституційно-демократичної партії, депутат IV Державної думи.

№ 31

**АВТОБІОГРАФІЯ АЛЕКСАНДРОВА
ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛОВИЧА**

12 квітня 1929 р.¹

Александров Александр Михайлович, юрист, б[ывший] присяжный поверенный, родился 1868 г. в станице Константиновской Кубанской области. В раннем детстве семья его переехала в Тверскую область и первоначальное образование А. М. получил в Пятигорской гимназии, где учился до четвертого класса. Пятигорская гимназия представляла довольно оригинальное учебное заведение: оно было создано преимущественно для казаков и горцев, при чем разрешалось в приготовительном классе поступать без ограничения возраста и наряду с девятилетними и десятилетними ребятами в приготовительном классе учились шестнадцатилетние и даже восемнадцатилетние парни из окрестных аулов; некоторые приезжали в гимназию на коне и вооруженные кинжалами и даже шашками. В этой среде и протекали первые годы учения А. М. Из пятигорской гимназии А. М. перешел в Екатеринославскую, по окончании которой поступил в Московский университет по юридическому факультету.

Настроение студенчества в это время было довольно пестрое: одна часть его увлекалась учением Толстого, другая, более активная – только что зарождающимся в России марксизмом. Из основоположников первых марксистских кружков этого времени в Московском университете нужно упомянуть председателя Верховного Суда СССР Александра Николаевича Винокурова. В университете А. М. дважды подвергался репрессиям за участие в т. н. студенческих беспорядках, причем раз дело ограничилось кратковременной отсидкой, во второй раз уже на четвертом курсе А. М. подвергся исключению из университета, тюремному заключению и административной высылке из Москвы. Любимыми профессорами студенчества этого времени, читавшими в переполненных аудиториях, был профессор финансового права И. И. Янжул и, в особенности, профессор политической экономии и статистики А. И. Чупров.

¹ Дата реєстрації документа в Біографічній комісії.

После исключения и высылки, через год или полтора, по ходатайству студентов, А. М. снова был принят в Московский университет, по окончании которого он записался в Москве помощником присяженного поверенного.

В Москве, совместно с Маклаковым, Муравьевым, Тесленко, Малянтовичем и др. принял активное участие в первой организации политических защит. В последствие такого рода организация появилась в Петербурге (Н. Д. Соколов, Эристов, Андронников, Переверзев и др.) и в других крупных провинциальных городах. Таким образом, первые забастовочные процессы центрального промышленного района проходили с его участием. Но вскоре эта деятельность прервалась, так как во время коронации Николая II А. М. вместе с Тесленко, Малянтовичем и, кажется, Муравьевым, был выслан по распоряжению охранного отделения из Москвы в места прежнего жительства. А. М. как екатеринославец, очутился в Екатеринославе, где и приписался в помощники присяжного поверенного. Здесь он снова принялся за защиту в уголовных и рабочих процессах того времени, и скоро приобрел довольно крупное имя в адвокатуре.

Одновременно он занялся общественной работой в городском и земском самоуправлении и в общественно-культурных организациях г. Екатеринослава, был уездным и губернским гласным Екатеринославского земства, гласным городской думы, а также принимал участие в качестве сотрудника местных газет «Южная Заря» и «Приднепровский край».

Очень часто в этот период А. М. выступал с докладами на литературные и общественные темы в местном Научном Обществе при Екатеринославском Горном Институте и Комиссии Народных Чтений. Из литературных работ отметим его напечатанные работы о Герцене, о М. Горьком, о Куприне и др.

Работа его, как политического защитника продолжала территориально расширяться и на Украине того времени почти не было ни одного процесса, в котором А. М. не принимал бы участия. Из процессов того времени отметим два больших процесса рабочих Брянского завода, Каменского, заводов Никополь-Мариупольского Общества и завода Провиданс, знаменитый Керченский процесс и многие другие.

Так продолжалось до русско-японской войны на Дальнем Востоке, как известно, совпало с революционным подъемом середины девяностых годов, который захватил все классы тогдашнего русского общества. В Москве, как известно, был созван Всероссийский съезд земств и городов и на этом съезде А. М. присутствовал в качестве делегата от города Екатеринослава. Живое и активное участие А. М. принимал в революции 1905 г. Но за революцией быстро последовала контрреволюция и

А. М. пришлось уехать из Екатеринослава. В это время он был назначен, в числе прочих известных адвокатов защищать лейтенанта Шмидта и через Севастополь он отбыл в Очаков и совместно с присяжными поверенными Зарудным и Врублевским принял участие в процессе Шмидта. Как известно, процесс Шмидта приобрел мировое значение, а вместе с ним приобрели известность и имена защитников Шмидта. После процесса Шмидта А. М. выставлен был кандидатом в члены Государственной Думы от Екатеринославской губернии, совместно с профессором Новгородцевым и другими. Но А. М. Александров проходил по городу Екатеринославу, где реакционные элементы были достаточно сильны и благодаря подтасовке и фальсификации выборов был одним или двумя голосами побежден кандидатом правых. При выборах во вторую Государственную Думу А. М. снова была предложена кандидатура, но он отклонил ее и от Екатеринослава был избран А. А. Караваев, впоследствии убитый. При выборах в третью Государственную Думу кандидатура А. М. снова была выдвинута, но Екатеринославский Губернатор в буквальном смысле терроризировал избирателей и в Государственную Думу прошел кандидат правых – председатель Союза Русского народа Образцов. При выборах в четвертую Государственную Думу снова была выдвинута кандидатура А. М. от демократической курии Екатеринослава и огромным подавляющим большинством А. М. был избран в четвертую Государственную Думу. Одно время с ним от рабочей курии Екатеринославской губернии был избран Г. И. Петровский, ныне здравствующий председатель ВУЦИКа.

В период времени от первой Государственной Думы до четвертой А. М. исключительно был занят защитой в политических процессах, и почти нет ни одного города, в котором он не выступал бы в этот период. Он выступал в Петербурге, Москве, Варшаве, Вильно, Люблине, Гродно, Туле, Одессе, Саратове, Самаре, Тамбове, Сумах, Новочеркасске, Киеве, во всех городах Черноморского побережья, начиная от Сухума до Одессы, в Ростове, Екатеринодаре, Херсоне и во многих других городах.

В этот период А. М. выступал во всех военно-окружных судах, и во всех, кроме Сибирского – Судебных Палатах. Из наиболее крупных процессов этого времени назовем процесс первой Государственной Думы, где он выступал защитником трудовиков и социал-демократов, процесс петербургского Совета Рабочих Депутатов, при первом слушании (Троцкий, Авксентьев и др.), дела о Новороссийской республике, о Пятигорской республике, о Лубенской республике, Люботинское восстание, восстание на Екатерининской жел[езной] дор[оге], восстание в Таганроге, восстание в Грозненском участке Владикавказской жел[езной] дор[оги]. Этот последний процесс особенно памятен тем, что

на процесс прибыли в город чеченцы из аулов и парализовали действие войск, призванных в город Грозный для репрессивных действий против населения. Среди двенадцати подсудимых на этом процессе, которым угрожала смертная казнь и которые были оправданы, был и ныне здравствующий член харьковской коллегии защитников К. С. Цагарелли. Из процессов этого времени нужно отметить также защиту лидера бундистов известного Медема в Варшавской Судебной Палате и защиту присяжного поверенного Гиллерсона, совместно с О. О. Грузенбергом в заседании Виленской Судебной Палаты.

В Государственной Думе А. М. числился беспартийным прогрессистом и состоял членом следующих комиссий: бюджетной, законодательных предположений, судебной, личного состава. Но особенно интенсивной деятельность А. М. была в комиссии по запросам правительству. Членами этой же комиссии состояли от социал-демократов меньшевиков Чхеидзе, от большевицкой фракции Г. И. Петровский. В пленарных заседаниях Государственной Думы А. М. выступал преимущественно по смете министерства юстиции и по запросам. Из речей по запросам необходимо отметить нашуевшую в свое время речь по запросу министру внутренних дел [Н. А.] Маклакову по поводу обыска в квартире Г. И. Петровского.

По закрытии Государственной Думы А. М. состоял членом предпарламента. При выборах в Учредительное собрание кандидатура А. М. выставлена была в трех избирательных округах, если не ошибаемся, он прошел в Учредительное собрание от Самарской губернии.

В настоящее время А. М. состоит в коллегии защитников и в течение последних двух-трех лет выступал в целом ряде процессов, из которых назовем дело судебных работников города Харькова, известное дело Кочетовой, Махова и многие другие.

Выступает А. М. иногда с докладами на литературные темы о Пушкине, Достоевском.

При старом режиме А. М. трижды привлекался к судебной ответственности по политическим делам. В первый раз по 102 ст. Уг[оловного] Улож[ения], за участие в Центральном Комитете Всероссийского Союза Адвокатов, во второй раз за оскорбление жандармского полковника Загоскина во время допроса его в качестве свидетеля по известному Тихорецкому делу, после того как было установлено, что Загоскин был инициатором расстрела рабочих и, наконец, в третий раз перед самой войною за напечатание статьи в Харьковской газете «Утро», направленной против действий одного из министров старого режима.

Серед відомих юристів, громадських діячів початку ХХ ст. почесне місце по праву належить Олександрові Михайловичу Александрову. Він мав неабиякий авторитет у демократичних колах Росії, передусім як судовий захисник «Червоного адмірала» – лейтенанта П. П. Шмідта і повсталих матросів крейсера «Очаків» та як учасник інших судових процесів початку ХХ ст. У роки своєї успішної адвокатської практики, як гласний Катеринославської міської думи і Катеринославського повітового і губернського земства (до 1906 р.), багато уваги приділяв земським, культурним, освітнім проблемам Катеринославській губернії, зокрема поширенню правових знань серед населення.

Важливим етапом у житті й політичній кар'єрі О. М. Александрова стала діяльність у IV Думі (1912–1917), до якої його обрали від міських виборців Катеринослава – торговців і підприємців середньої руки та інтелігенції. Як парламентарій він вирізнявся активністю й ефективністю роботи в комісіях, на сесійних засіданнях, де гідно представляв свій край.

О. М. Александров залишився в пам'яті сучасників як державний і громадський діяч ліберального спрямування, юрист, талановитий оратор, який у своїй діяльності суворо дотримувався принципів забезпечення прав людини в кримінальному та цивільному судочинстві.

М. М. Могилянський за своєю адвокатською практикою був добре знайомий із О. М. Александровим і в «Щоденнику» згадував останнього 22 січня 1937 р. в зв'язку зі звісткою про смерть адвоката. Наводить кілька яскравих справ за участю О. М. Александрова (промова в Держдумі з приводу 100 днів оборони Вердена; виступ на одному з перших робітничих процесів на підставі закону про новий Карний статут). Згадує його як людину обдаровану: «взагалі стояв багато вище загального рівня й часто чарував оригінальністю душевної вдачі... Ораторським талантом володів виключним, вмів вдарити по серцях з „неведомою силою”».

АЛЕКСЄЄВ ФЕДІР ПЕТРОВИЧ (1879, Київ – після 1931) – учасник революційних подій 1905 р. в Києві.

№ 32

АВТОБІОГРАФІЯ АЛЕКСЄЄВА ФЕДОРА ПЕТРОВИЧА

4 июня 1931. Киев

Родился в 1879 году в г. Киеве, в рабочей семье. Отец был рабочим газового завода; учился в церковно-приходской Мариинско-Благовещенской [школе], окончил ее в 1893 году. В этом же году стал работать на металлургической фабрике Рудольфа Миллера на Жилинской ул[ице], потом пошел работать по мелким мастерским, обучался слесар-

ному делу, в 1898 году поступил работать слесарем в фабрику Гинзбурга. Тогда работало от 75 до 100 чел[овек], где случайно столкнулся уже с революционной литературой, которая там распространялась. Первую книжку я прочел «Что нужно знать и помнить каждому рабочему», немедленно познакомился с революционными товарищами того времени: тт. Калюжным, Шеляженко, Апраксиным и Марьяном Гурским [интеллигентом]. Был организован кружок, который собирался у меня на квартире на Шулявке в заводском районе, где работа велась среди рабочих заводов Гретера, Криванека, Графа (...) Унгерман и Малашевского, а также среди рабочих главных железнодорожных мастерских: читали «Искру» и «Рабочее дело», были споры о переходе с экономической борьбы на политическую и весной 1901 года подготовились и участвовали в демонстрации первой в Киеве политической с участием рабочих масс 11 марта; затем в 1902 году тоже 2 и 3 февраля политической демонстрации. И, наконец, весной 1903 года при подготовке к майской демонстрации были произведены аресты среди Киевского комитета и среди членов заводского комитета. Я тоже был арестован благодаря провокации рабочего Захария Круца, – но после трех месяцев освобожден.

По заданию комитета я поступил в главные железнодорожные мастерские, где после весенних арестов чувствовался провал в работе. Поступив в мастерские, где рабочие меня знали, т. е. революционная часть, а посему работа была очень успешна. Члены партии быстро пополнялись и раны, нанесенные предателем, быстро залечились. На место десятков арестованных товарищей вступили сотни новых и работа оживилась.

Назревали события. В Баку разразилась забастовка, перекидывалась дальше на другие города, приближалась к Киеву. На собрании заводского и городского комитета было решено объявить забастовку солидарности и протеста против насилий над рабочими Баку и других городов. Было решено, чтобы главные мастерские начали и дали гудок и к нему уже присоединятся рабочие г. Киева. На собрании рабочих гл[авных] мастерских 19 июля было решено начать 21-го утром забастовку. Что и было сделано, два дня рабочие во дворе мастерских слушали речи своих ораторов, а на третий их не пустили в завод и они вышли на пути, где у депо 23 числа их атаковали казаки и войска пехоты дали три залпа, были убитые и раненые.

Первый тяжелый урок был дан 29 августа. Арестовали многих рабочих мастерских, в том числе и меня. За участие в забастовке и за невежливый разговор с губернатором я был выслан в Восточную Сибирь в г. Виллюйск, Якутской обл[асти] сроком на пять лет.

Пробыть все пять лет в ссылке мне не удалось. События быстро развивались: началась Японская война, наше поражение. Затем был убит

мин[истр] внутр[енних] дел фон Плеве [В. К.] и заступивший [на] его место князь [П. Д.] Святополк-Мирский повел новую политику «весны» и часть ссыльных смогла вернуться на родину, в том числе и я приехал в г. Киев 2 января 1905 года.

Началось движение в Петербурге 9 января и после расстрела по всей России забастовали и киевские рабочие. Я поступил во второй половине января на завод Гретера и Криванека [и К^о] на ночную смену. Работа уже шла более открыто, чем раньше. С новыми силами и энергией шла пропаганда и агитация, бояться-то ведь было нечего. «Дальше Сибири уже не пошлют, а там совсем не опасно», а даже очень полезно, так как там выковывалось твердое убеждение о классовой борьбе.

Началась культурная борьба за распространение газет. «Киевлянин» давал 50 №№ газет ежедневно для чтения. Пришлось пойти в редакцию «Киевских откликов» либеральной газеты и дать 400 человек подписчиков рабочих завода, по 30 копеек в месяц с доставкой в завод и «Киевлянин» был изгнан из завода. Затем в заводе во время обеда шло чтение газет громкогласное и затем комментировали прочитанное и начинался форменный митинг с газетой в руках. Это проходило вне явочным порядком. Началось общественное движение, лекции либеральных профессоров, публика шла массами на все лекции, полиция металась из стороны в сторону, но поделать ничего не могла.

Наступили октябрьские события. Понятно, в Киеве как и всюду, рабочие первые бросались на борьбу и вели всех за собою. Забастовавшие рабочие Гретера и Криванека захватили Политехнический институт, объявили там генеральный штаб и там был организован по примеру Питера Совет Рабочих Депутатов г. Киева. Председателем его был выбран я, так как меня знали почти все рабочие заводов г. Киева, да к тому, хотя подъем был и велик у рабочих, но не всякий хотел быть верным кандидатом в тюрьму.

События быстро разворачивались. 18 ноября выступили саперы и прошли военной демонстрацией по городу Киеву и на Евбазе были рассеяны, после того как был ранен т. [Б.] Жадановский. На другой день было объявлено военное положение. Началась реакция, и после того как Московское вооруженное восстание было подавлено, все пошло на убыль. Работать уже было невозможно, начались аресты и я уехал с большими трудностями из Киева в г. Саратов, где 16-го января 1906 года был арестован и привезли в Киев, где дело передано было в Киевский военный окружной суд, где по окончанию следствия был судим и осужден на 4 года крепости с лишением прав. Срок свой я закончил в Сидицкой тюрьме, прошедши через города Орел, Смоленск, Минск и Брест. По выходе на свободу и приезде в Киев выяснилось, что жить

в губернских городах нельзя. До отбытия гласного надзора пришлось перейти на нелегальное существование.

После нескольких дней я уехал на юг в г. Александровск, Екатеринослав и Бердянск. В последнем опять был арестован в 1911 г. и по истечении трех месяцев был освобожден. Во время допросов выяснилось, что Киевский военный суд опять разыскивает меня, в виду открывшихся новых обстоятельств. По освобождении я уехал в г. Киев и отсюда, после совета представителями защиты – было мне предложено оставить Россию. При помощи организации я уехал за границу, где в Подволочиске был арестован и отправлен в Берлин. Оттуда, благодаря вмешательству [покойника] Бебеля, меня освободили и отправили в Цюрих (Швейцария); оттуда – в Париж, где после 2 месяцев жизни пришлось уехать в Америку, где прожил 16 лет, работая на разных заводах и железных дорогах и в 1928 году вернулся в С.С.С.Р., в г. Киев, где находится и сейчас.

Федор Алексеев

ІР НБУВ, ф. Х спр. 4786, арк.1–3. Автограф.

АЛЕКСЄЄВА ГАННА СОФРОНІВНА (дівоче – Пасічник; 02.10.1883, Київ – після 1932) – учасниця революційних подій у Києві 1905 р., політкаторжанка.

№ 33

КОРОТКА АВТОБІОГРАФІЯ АЛЕКСЄЄВОЇ ГАННИ СОФРОНІВНИ

17 апреля 1932 г. Москва

Родилась я в 1883 г. 2 сентября в г. Киеве.

Отец мой бывший крестьянин Каменец-Подольской губ. отдан был в солдаты за сына помещика. Неграмотным. Прослужил 15 лет на военной службе (повторной) и после окончания войны с Турцией вышел в запас в г. Киеве, где остался жить. 3 года был курьером во дворце княгини Александры Петровны, 3 года был жандармом железнодорожной окраины, а потом извозчиком до 1924 г. С 1924 г. жил у меня на иждивении в Москве до дня смерти 1928 г. сентября (жизнь кончил самоубийством на 82 году жизни). Мать моя, дочь николаевского солдата, умерла молодой, когда мне было 12 лет.

Окончила я церковно-приходскую школу. Один класс в Киеве на Шулявке. Жила при отце до 18 лет с перерывами. Убегала жить к бабушке. Жила в Нежине в ученицах портновскому ремеслу. Детство мое проходило в угнетенной обстановке. Отец у меня был большой деспот,

патриот своего отечества, малограмотный человек старых укладов жизни. Гнет и избиение, другого от него не видели мы (я и брат) в детстве.

Влияние на меня большое имела бабушка (мать моей матери), бывшая крепостная крестьянка, пережившая все ужасы крепостного крестьянского права в России, сколесившая всю Россию, Бессарабию и Кавказ со своими помещиками (сын помещика был полковник) в качестве прислуги домашней, отмеченной им как хорошей и здоровой работницы у отца. Бабушка-то и знакомила меня со всеми ужасами крепостного права, ребенком еще. Все, что слышала я о нем, глубоко ложилось в моей памяти и отлагалось где-то глубоко в душе, вырабатывая глубокую ненависть к тому, что так ярко и красочно передавала старушка мне, рисуя тяжелый гнет, пытки и издевательства над крестьянами помещичьим классом, а также ужасы усмирения крестьян за попытки протеста и б(...)та. Хотя бабушка была неграмотной, но на все мои вопросы и возмущения, она давала подробные и верные объяснения. Я росла протестанткой против гнета помещиков, против царской власти. Была полна желания мстить за все ужасы, пережитые крестьянами от своих «благодетелей» помещиков и Царя.

Глубокий толчок был в моей жизни. Это студенческая демонстрация (панихида по Ветровой) по поводу самосожжения Ветровой в крепости.

Разгон демонстрации, избиение демонстрантов, аресты – все это мне объясняла бабушка: что курсистка пошла против царя и его опричников, за что ее арестовали, издевались над ней в тюрьме и она себя сожгла, не будучи в силах переносить моральных мук, какие ей устраивали палачи. Я тогда была 14-ти лет; дала слово, что буду и я бороться, как эта курсистка, против царя и его душителей рабочих и крестьян.

16 лет я поступила в корсетную фабрику «Дитула» в Киеве, откуда через год с лишним была уволена за разного рода выступления протеста, по поводу издевательства над рабочими. Выступления мои были единичные, никем не поддерживались; работницы были неразвиты, угнетены, зависели от заработка на существование, все почти семейные, запуганные тем режимом и порядками, которые царили на фабрике. Фабрикант был француз и ловко проводил эксплуатацию труда на все 100%, дав лишь прекрасное помещение для труда, но брал непосильные штрафы за все где можно было и где нельзя. Для него не было законами фабричные правила.

16,5 лет я поступила в корсетную мастерскую на Пушкинской улице «Франсуа». Здесь я встретила с Антониной Конопко; она-то меня ввела в революционную среду. Я стала посещать марксистский кружок, который всегда был в квартире Анны Романовны на Смоленке. С этого момента началось мое партийное крещение. Я посещала кружки, распро-

страняла літературу, участвовала в проведеніи массовок летом за городом в Голосеевском лесу, вела агитационную работу и заводила связи с Табачной фабрикой Соломона Ко(...)на (фабрика была против нашей мастерской). Плохо разбираясь в теории, я рвалась к практической работе. Меня не интересовали книги, а действительная жизнь. А поэтому с меня не выработался оратор. Я была всегда техническим работником в партии. В это же приблизительно время я встретила с Федором Петровичем Алексеевым, он был очень религиозный патриот и готов был выдать всех революционеров для расправы с ними кому следует.

Не мало приходилось с ним говорить мне, а также товарищу Давиду, чтобы сделался Алексеев идейным революционным передовым авангардом рабочих Шулявского района завода Гретер и Криванек и железнодорожных мастерских г. Киева. Впоследствии был председателем Совета Рабочих Депутатов (это был мой первый муж, за которого я вышла замуж в 1901 г. в 18 лет). Вместе с ним мы проводили работу в партии: я – техническую и организационную, он – агитаторско-пропагандистскую до конца 1905 г.

После ареста Киевского Совета рабочих депутатов и вообще наступившей реакции, мне пришлось по поручению Киевского Совета через Александра Рериха организовать столовку для безработных Шулявского района, которая являлась явочной квартирой для связи с рабочими, работающими и безработными, где я была вскоре арестована в феврале 1906 г. (столовая осталась существовать; в ней работала Антонина Корват после моего ареста, моя помощница во всех делах). Больной просидела 3 месяца в Лукьяновской тюрьме и была освобождена без права жительства в Киеве и Киевском уезде. Я избрала место жительства г. Васильков, но сейчас же перешла на нелегальное положение и стала работать в Военной организации в качестве технического секретаря и техника по доставке и снабжению всех районов Киева нелегальной литературой военных частей. Работала я вместе с Яковом Сурец (теперь полпред в Турции), братья Гопенберги, Николай Генн и другие имели связь через Гриню Полонувскую с техни(...) комитета партии г. Киева.

Арестована была 29 ноября 1906 г. на конференции военных организаций в Киеве на Крещатике в помещении книжного склада «Донской Речи» вместе с Сурцом, Азарх, Гейне и другими.

В мае 1907 г. получила административную ссылку в Архангельскую губ., куда прибыла в конце июня. Прожила до 16 августа 1907 г. в Онеге Архангельской губ. и бежала в Екатеринослав, где работала до 20 декабря 1907 г. в качестве ответственного техника Екатеринославского Партийного Комитета социал-демократов. Секретарем Комитета тогда был в Екатеринославе Борис Футарян (теперь председатель автогенного трес-

та) (...). 20 декабря 1907 г. была арестована (во дворе, где была типография комитета ВКП(б), арестованная накануне ночью) в Екатеринославе.

Привлекалась по 102 статье в принадлежности к социал-демократическому Комитету г. Екатеринослава. Просидела 1 год 5 месяцев под следствием. Судилась выездным Одесским военным судом в Екатеринославе. Получила 4 года каторги. Отбыла таковую в трех тюрьмах Екатеринослава, Луганска; всего два месяца в Вильне последних. В ноябре 25-го 1912 г. ушла в Сибирь на поселение в Иркутскую губернию Верхнеленский уезд Коссостенскую волость. В Коссостенской Степи прожила 6 месяцев. Переехала на Ленский тракт в Хагот. Прожила один год и переехала в Иркутск. В Иркутске прожила 2 года легально, а последнее время жила нелегально, т. к. должна была выехать из Иркутска (по распоряжению жандармского отделения негласному) по предписанию губернатора, как неисправимый элемент, имеющий связь с подпольем и тюрьмой. В конце 1915 г. у меня был обыск в Иркутске, ничего найдено не было, но лишена была права жительства в Иркутске и отправлена в Верхоянский уезд.

1917 г. революция застала меня в Иркутске на нелегальном положении. В апреле 20-го я выехала в г. Киев, где прожила до 1920 г. – ухода поляков из Киева.

По приезду в Киев 1917 г. я работала в партии социал-демократических меньшевиков до Октябрьской революции, потом вышла из партии, т. к. развал организаций Шулявского района сразу наступил с победой Октябрьской революции. Я не вошла, или вернее, не примкнула тогда к большевикам, ибо не была согласна с тактикой действий, особенно проведении в партии железной дисциплины, чему потом очень пожалела. Ибо сама я была хорошо дисциплинированным человеком и никогда не нарушала дисциплину партии, будучи вне рядов партии.

С 1920 г. я живу в Москве. Член Общества политкаторжан со дня его организации. Кандидат ВКП(б). Сейчас в стадии оформления перехода в члены партии.

А. С. Алексеева

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4788, арк. 1–3. Автограф.

Автобіографії Ф. П. Алексєєва і Г. С. Алексєєвої надійшли до Біографічної комісії з архіву Істпарту в 1931 та 1932 рр., коли виникла потреба додати до Біографічного словника статті про сучасників, насамперед учасників політичних рухів, партійних діячів, ударників праці, винахідників тощо. Наприкінці 1929 р. Біографічний словник активно поповнювався інформацією про «революційних діячів», до яких віднесено й подружжя Алексєєвих.

Події, покладені в основу двох автобіографій – Ф. П. Алексєєва та його першої дружини Г. С. Алексєєвої, розгортаються в Києві в листопаді – грудні 1905 р. на фабрично-заводській околиці міста – Шулявці та Київському чавуноливарному і механічному заводі Я. Грете-ра і О. Криванека (згодом – завод «Більшовик»). Робітники цього підприємства страйком виявляли солідарність із пролетаріатом, що повстав у Москві й Петербурзі, та визнали Раду робітничих депутатів єдиним органом влади.

Заводського слюсаря Ф. П. Алексєєва, який співчував більшовикам, 6 листопада 1905 р. на другому пленумі Київської Ради робітничих депутатів обрали головою Ради. 20 листопада в Києві було введено воєнний стан. Почалися репресії проти революційно настроєних робітників і солдатів, Київської Ради робітничих депутатів. Рада мусила піти в підпілля й облаштувалася на Шулявці. Свої засідання Рада проводила під охороною озброєних бойових дружин, якими керував голова Ради Ф. П. Алексєєв. 16–17(29–30).12.1905 р. урядові війська розгромили «Шулявську республіку». В автобіографії міститься цікава інформація про договір з редакцією газети «Киевские отклики» (редактор М. П. Василенко) на розповсюдження газети за передплатою серед робітників.

Автобіографію Ф. П. Алексєєв написав після повернення до Києва з вимушеного перебування за кордоном. Колишня дружина революціонера Г. С. Алексєєва на той час мешкала в Москві. Після 1933 р. вона вступила до ВКП(б). Ім'я Г. С. Алексєєвої увійшло до біографічних довідників «Общества политкаторжан и ссыльно-поселенцев» (1929, 1934). Товариство надавало своїм членам матеріальну допомогу, організовувало лекції та доповіді, збирало, зберігало та вивчало історичні матеріали. В автобіографії Г. С. Алексєєвої містяться деякі «цікаві» подробиці подій 1905 р. – свідчення того, що до автобіографій і спогадів старих революціонерів і більшовиків слід ставитися з певною засторогою.

АЛЕШО ОЛЕКСАНДР ГАВРИЛОВИЧ [09.11(28.10).1890, с. Грушки Балтського пов. на Поділлі, нині Одеської обл. – 04.04.1922, Київ] – антрополог, етнолог, етнограф, музейний діяч.

№ 34

ЖИТТЄПИС АЛЕШО ОЛЕКСАНДРА ГАВРИЛОВИЧА

[не раніше 1919 р.]¹

Народився на Поділлі в Балтському повіті на сухарному заводі «Грушки» 9 лютого 1890 року. Середню освіту одержав в Уманській

¹ Дата встановлена за текстом документу.

класичній гімназії. Вищу освіту спочатку в Київському, а далі в Петербурзькому університеті по групі географія та етнографія природничого розряду фізико-математичного факультету. Під час свого перебування в Петербурзькому Університеті слухав лекції з антропології та етнографії, проф[есора] Хв. К. Вовка, а також за його керівництвом провадив практичні студії в цих науках над матеріалами, що в кабінеті Географії й Антропології та Етнографічному відділі «Русскаго Музея Олександра III». Крім того відбував наукові подорожі, з командировками різних наукових установ та товариств, з метою наукових студій та збирання нового матеріалу. Таким чином відбув подорожі: 1) В літку 1911 року на Київщину від «Русскаго Антропологического Общества» при СПб університеті для антропологічних та етнографічних студій; 2) Весною та літом 1912 р. з тою ж метою на Уралі в Пермській, Уфимській та Оренбурзькій губерніях; 3) В літку 1913 та 1914 років на Херсонщину для збирання етнографічних колекцій та антропологічних pomірів від «Этнограф[ического] Отд[еления] Русск[ого] Музея Александра III» і «Русского Географического Общества» в СПб.

Весною і літом 1916 року приймав участь як спеціаліст-антрополог та етнограф, яко член в експедиції від «Русского Музея Олександра III» в Малу Азію на озері Ван та його околиці для студій над місцевим населенням.

Наслідком цих всіх наукових студій є наукові матеріали, що почасти опрацьовані і надруковані, а почасти лише опрацьовані або в стадії оброблення, етнографічні колекції що зібрано, передані до етнографічного відділу «Русского Музея Олександра III».

Після Ванської експедиції був запроханий на посаду наукового співробітника «Русского Музея Олександра III» в етнографічний відділ, де працював до моменту виїзда з Петрограду, до 1918 року. Крім того працював в спеціальних комісіях по розробленню анкети з етнографії населення України в Этнографическом Отделении «Русского Географического Общества», а також складанню карт. Зараз Алешо є дійсним членом «Русского Географического Общества», «Комиссии по изучению племенного состава России» при Російській Академії наук, «Русского Антропологического Общества» при СПб університеті, дійсним членом і секретарем «Українського Наукового Товариства» у Києві, членом Сільсько-Господарського Наукового Комітету та завідуючим Секцією Сільсько-Господарського Народнього Побуту, Головою Етнографічної секції Губкопмису, редактором Крайвидату по Антропології, Етнографії та Доісторії.

Реєстр оригінальних праць О. Г. Алеши

- 1) Музей Антропології та Етнології і Антропологічний Інститут

ім. Хв. Кіндр. Вовка при Українській Академії Наук – записка надрукована в працях Комісії по виробленню статуту Академії.

2) Антропологічні дослідження Українського населення Уманського і Таращанського повітів Київщини. Збірник пам'яті Хв. К. Вовка. [Антропометричні дослідження українського населення Уманського і Таращанського повітів на Київщині. К., 1919.]

3) Хв. Кіндр. Вовк як антрополог. – Там же.

4) Антропологічні та Етнографічна карта до статті Вовка «Антропологические черты украинского народа» в II томі «Украинский народ в его прошлом и настоящем».

5) Наукова редакція «Больше» «Походження людини». Переклад з нім[ецького].

6) Наукова редакція Мечников «Етюди з природи людини».

7) Наукова редакція Веле «Культура безкультурных» та «Элементы культуры».

8) Наукова редакція та доповнення до Шимкевич «Будуще людини з погляду натураліста».

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5141, арк. 1, 1 зв. Копія. Машинопис.

Ім'я О. Г. Алеші, учня Ф. К. Вовка, насамперед пов'язують зі збереженням імені вчителя, перевезенням у складних політичних та економічних умовах часів Української революції його цінної наукової спадщини й бібліотеки в Україну, заснуванням першої в Україні установи, що відповідала меті всебічного комплексного антрополого-етнологічного вивчення українського народу – Музею антропології та етнології ім. Ф. К. Вовка при Спільному зібранні УАН, розробкою завдань і статутних документів музею. Він також долучився до обґрунтування потреби розвитку національної музейної справи, зробив вагомий внесок у формування українських музеїв як науково-дослідних інститутів. До цього процесу були причетні патріотично настроєні висококваліфіковані знавці української науки і культури академік В. І. Вернадський, М. П. Василенко, душоприкладники Ф. К. Вовка – С. О. Єфремов і П. Я. Стебницький.

О. Г. Алешо доклав багато зусиль, щоб повернути з Петрограда надзвичайно цінну колекцію П. П. Потоцького, яка містила, зокрема, порцеляну з різних країн світу, старовинні італійські й німецькі меблі, японські та китайські колекції посуду, картини, а розділ україніки – книжки, рукописи, альбоми різними мовами світу, малюнки, інші раритетні речі, починаючи з XVI ст. Саме Олександр Гаврилович подав УАН клопотання про важливість і умови повернення цієї спадщини в Україну.

У 1918–1922 рр. О. Г. Алешио був безпосередньо причетний до створення Української академії наук і деяких її комісій, до розбудови Українського народного університету в Києві, створення в ньому спеціальних кафедр – фізичної географії та антропології, до становлення й діяльності Сільськогосподарського наукового комітету України, зокрема створення секції сільськогосподарського народного побуту.

АЛИМОВ ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ (24.08.1867, Санкт-Петербург, нині РФ – після 1931) – інженер, кораблебудівник, педагог.

№ 35

КОРОТКІ БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ПРОФЕСОРА-ІНЖЕНЕРА АЛИМОВА ВОЛОДИМИРА ІЛЛІЧА

20 ноября 1931 г. Одесса¹

Родился 24.08.1867 г.² в Ленинграде. Мой отец был преподавателем Морского училища и Морской Академии. В училище он преподавал ряд предметов математического цикла; в Академии преподавал «Теорию корабля» и считался большим специалистом по этой дисциплине не только в быв[шей] России, но и за границей. Одновременно с глубоким уважением, который отец пользовался со стороны представителей ученого мира, наша семья терпела материальные стеснения настолько, что приходилось матери моей много работать, дабы избежать фактической нужды.

Среднее образование я кончил в Кронштадском реальном училище и предполагал поступить в Ленинградский Технологический институт. Но обстоятельства сложились так: во время моих выпускных экзаменов в училище, умер отец (1884)³. Отсутствие средств побудило меня, вместо Тех[нологического] инст[итута], поступить в Кронштадское коммерческое училище Морского ведомства, где 4 года обучение и содержание относилось за счет казны. Имело в этом случае большое значение и желание отца видеть сына работающим в той же специальности, которой он посвятил много лет жизни, по вопросам которой им были оставлены ценные труды.

В то время Коммерческое Инженерное училище Морского ведомства было единственным учебным заведением, в котором было специальное кораблестроительное отделение; на которое я и поступил в 1884 г. За 4 года пребывания в инженерном уч[илище] можно указать на два факта,

¹ Під текстом документа вказано адресу автора документа: г. Одесса, Свердлова, № 46, кв. № 9.

² Дату народження подано над рядком.

³ Дату подано над рядком.

имеющие для меня значение. В первый же год во время летних практических занятий я свалился в сухой док (11 метров выс[оты]) на каменные плиты (я остался жив, но калекою на всю жизнь). Факт этот не только не оттолкнул меня от специальности, но наоборот, побудил глубоко изучать ее как со стороны практической, так и со стороны теоретической. Вторым фактом, имевшим значение, была моя первая работа по специальности, написанная и напечатанная в специальном органе: «Развитие мирового судостроения за последние 25 лет» (1888). По окончании училища (1888) назначен был младшим инженером на постройку судов в Николаеве, а через 2 года был по экзамену назначен в числе 6-ти человек в Морскую Академию на кораблестроительный отдел.

В течение прохождения курса работал над вопросом сопротивления воды движению судов и представил конференции Академии выпускной проект корабля, отличительное свойство которого заключалось в том, что форма подводной части была спроектирована, приняв в основание исключительно предложенные мною линии строго-теоретического происхождения, что до сих пор не практиковалось.

Возвратившись по окончании Академии (1892) к кораблестроительной деятельности, пришлось выполнять не только срочные работы по постройке судов и ремонтные работы, что отнимало массу времени, не давая ни умственного, ни материального удовлетворения и лишало возможности заниматься учебными или научно-исследовательскими работами.

В результате мне пришлось оставить службу во флоте и свою специальность и согласиться на предложение занять место фабричного инспектора в Одессе и одновременно преподавателя в открывшемся там Морском учебном заведении, — ныне Техникум вводного транспорта. Основатель этой школы Лог. Лог. Гавришев вложил много труда, заботы, свежей мысли при создании этого учеб[ного] завед[ения]. Были приглашены профессора местного университета и видные представители практики.

Это время совпало с волной рабочего движения. Принимая место фабричного инспектора, я считал его естественным правозаступником с соответственными обязанностями и правами. К сожалению, по условиям времени это не могло быть исполнено; тем не менее, когда я был фабричным инспектором, находил возможность неоднократно отстаивать интересы рабочих и восстанавливал их права.

Считая необходимым тесное общение с рабочими, я участвовал в организации вечерних курсов для рабочих и преподавал на них.

Период зубатовщины внес разлагающие моменты в историю рабочего движения и одновременно не мог не отразиться на работе фабрич[ной] инспекции. Моя деятельность фабрич[ный] инспектор;

кроме служебних функцій, виразилась напечатанною мною роботою под заглавием «Ремесленные фабрики» (1904)¹, а также рядом статей в газете «Русская жизнь» (1905)². Что касается преподавательской деятельности, то так как она касалась главным образом предметов кораблестроительной специальности, мною выпущен труд: «Устройство и теория корабля», 1908³ (263 стр., 203 черт.).

В тот же период выпущена статья: «О причинах высокой стоимости судов». В 1907 г. вследствие значительного изменения условий службы фабрич[ных] инспекторов, я вновь вернулся к своей специальности, получив назначение на должность инженера Добровольного флота. Живое дело, значительная ответственность, в особенности во время частых и продолжительных отъездов управляющего, не дали возможности уделять время теоретической работе, хотя преподавательское дело я не оставлял. Так дело шло до войны и революции. На время войны и благодаря войне, я был оторван от нормального дела, хотя и выполнял инженерно-военные морские задачи.

Период революции вернул меня к прежнему моему делу, только измененному по существу и по форме. Инженерная моя работа касалась уже всего объединенного национализацией торгового флота на юге (1921)⁴. Надо было разрушенный флот собрать, восстановить, а затем приступить к строительству. Работа требовала огромного напряжения.

В равной степени требовалась перестройка нашей школы. Мне удалось много работать по преобразованию Морск[ого] училища в Морск[ой] Техникум сообразно вновь поставленным задачам, отвечающим коммунистическим запросам и пролетарскому направлению.

Был создан, вернее закреплён в Одессе, Политехнический институт. В работах по его строительству мне выпало на долю принять живейшее участие. Началась работа организационного комитета, в котором я состоял членом и секретарем. В первый период, когда институт как таковой, начал функционировать, ему пришлось испытывать, кроме материальных, и иные затруднения (1919–[19]20); мне пришлось переживать их в качестве профессора и проректора института. Эти годы, годы холода и голода при не вполне твердом материальном положении Института, были для него крайне тяжки.

Условия жизни и работа, в результате подорвали мое здоровье и я тяжело и опасно заболел: у меня на нервной почве был удар.

¹ Дату подано над рядком.

² Те саме.

³ Те саме.

⁴ Те саме.

Институт, техникум, Народный университет, организация технического факультета, который был создан под моим руководством, организация торгового флота... пришлось оставить на продолжительное время.

Только спустя 6 мес[яцев], в августе 1921 г. я начал опять работать. От многих занятий пришлось отказаться по требованию врачей, но через полгода я уже работал в Техникуме и Политехническом институте с прежним напряжением. В Институте меня избрали председателем предметной Комиссии, а в образовавшейся научно-исследовательской кафедре, заведующим секцией по кораблестроению (1922).

Одновременно из Центрального Управления Водных путей Н.К.П.С. последовало приглашение мне занять место начальника Бюро классификации судов. Создавая это учреждение, аналогичное с заграничными классификационными обществами; центр считал, что работа будет носить характер, в значительной мере, научно-исследовательский. Это побудило меня согласиться на предложение.

За последние годы работы в Институте и научно-исследовательской кафедре мною написаны два труда: «Введение в судостроение» (1928), «Применение некоторых кривых при составлении теоретического чертежа судна» (1931).

Работая в Регистре, я принимал участие в коллективных трудах, издававшихся центральным управлением Регистра. В 1930 г., почти одновременно, Полит[ехнический] Инст[итут] и Регистр в Одессе прекратили свое существование. Я получил предложение в Кораблестроительный институт в Николаев с занятием должности декана факультета и профессора. Ведя дело в (...) Институте при тесной связи с производством мною была предпринята крупная научная работа.

Но в ноябре 1931 г. у меня повторилась моя болезнь, бывшая 10 лет тому назад; только в гораздо сильнейшей степени так, что врачи запретили всякие занятия и признали меня нетрудоспособным инвалидом 2-й группы.

До настоящего времени я заниматься не мог, и лишь за последнее время врачи дают надежду, что начатый мною труд до моего заболевания, не утруждая себя, я буду в состоянии продолжать, а пока ожидаю назначения пенсии, как профессору и научному работнику.

Болезнь моя, от которой не поправился до настоящего времени, отразилась особенно на моей памяти, что отразилось в наибольшей мере при пользовании нерусскими словами. Это обстоятельство поставило меня в необходимость, в ответ на повестку ВУАН от 21.1931 № 248, предоставить биографические сведения на русском языке.

В. Алымов

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4799, арк. 1–4. Автограф.

№ 36

ЛИСТ ДО КОМІСІЇ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ВУАН

9 січня 1932 р.

По просьбе профессора В.И. Алымова, ввиду его болезни, сообщаю Вам сведения о печатных трудах профессора.

1. В 1888 г. в «Морском сборнике» (Кронштадт) напечатана работа: «Развитие мирового судостроения за последние 25 лет».

2. В периодическом журнале «Народное хозяйство» (1904, кн. VI) напечатана статья «К вопросу о положении труда в ремесленном производстве».

3. В газете «Русская мысль» в разное время печатались статьи В[ладимира] И[льича].

4. В 1904 г. издана в Петербурге (изд. МТ и П.) книга Алымова «Устройство и теория корабля (263 стр., 203 черт[ежа])».

5. Специальной брошюрой издан в Одессе доклад В[ладимира] И[льича] на I-ом Южно-Русск[ом] торгово-промышленном съезде в Одессе: «О причинах высокой стоимости судов».

6. В 1927 г. изд[ана] в Одессе Политех[ническим] Институтом книга Владимира Ильича «Введение в судостроение».

7. В 1903 году в трудах Научно-Исследов[ательской] Кафедры Одесск[ого] Полит[ехнического] Инст[итута] напечатана работа проф[ессора] Алымова «Применение некоторых кривых при составлении теоретического чертежа судна».

Инж[енер] В. Зданевич

Одесса, Свердлова, 8

Морской техникум Водн[ого] трансп[орта].

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5269, арк. 1, 1 зв. Автограф.

Автобіографія В. І. Алімова, ймовірно, надійшла до Біографічної комісії через одеський науковий біографічний осередок. Сам В. І. Алімов пише, що автобіографія є відповіддю «на поєстку ВУАН от 21.10.1931 № 248, предоставитъ биографические сведения на русском языке».

В. І. Алімов походив з родини відомого вченого в галузі теорії суднобудівництва генерал-майора Алімова Іллі Павловича (1831–1884). Біографічні довідки про нього містяться в «Русском биографическом словаре» (1900), «Морском энциклопедическом словаре» (1991), «Морском биографическом словаре» (2000). Син продовжив родинну справу. На початку ХХ ст. він викладав в Одеському училищі торгового мореплавства. У довіднику цього навчального закладу працю В. І. Алімова

названо високоюякісною і професійною. Після революції його діяльність була спрямована на створення торговельного флоту на півдні України, зокрема службою на Добровільному флоті, а після 1925 р. – на Радянському торговому флоті та в Миколаївському кораблебудівному інституті (нині Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова).

АНДРЕЄВ ПАВЛО СЕРГІЙОВИЧ (1869–1939) – російський і український архітектор.

№ 37

АВТОБІОГРАФІЯ АНДРЕЄВА ПАВЛА СЕРГІЙОВИЧА

24 вересня 1931 р. Київ¹

Народився у 1869 році у Петербурзі, де жив до 1913 року. Батько – селянин, але, щоб дати освіту своїм дітям, переїхав до міста, де мав торгівлю. Середню освіту одержав у 7-ій класичній гімназії; вищу освіту – в Академії Мистецтв з архітектурного відділу, в 1900 році, зі званням архітектора-художника.

В 1901 році поступив на службу в Страхове Товариство «Росія», де працював за своїм фахом; крім того будував будівлі і для приватних осіб. У 1913 році переїхав до Києва, де була головніша робота²:

1) Проектував і будував будівлю Страхового Товариства «Росія» на вул. Воровського, 25 (Пасаж). За проектом 240000 куб метрів; але будівництва не закінчив через світову війну: треба було розібрати старий будинок, що на вул. Воровського і продовжувати нову забудову до вул. Воровського.

2) Проектував і будував будинок Волго-Камського Банку на вул. Воровського 8 Б (тепер ощадна каса) (1914–1916).

3) Будував за проектом проф[есора] Л. Н. Бенуа будинок для «Учетно-Судного Банку» на вул. Воровського 8 А (тепер житлова управа Міськ-ради) (з 1914–1916 р.).

У 1920 році, коли було зліквідовано Товариство «Росія», поступив на службу в Києві в Комгосп, відділ Порядкування.

В 1921 році поступив в Політехнічний Інститут, де викладав проекти громадського будівництва і малювання.

¹ Під текстом документа вказано адресу автора документа: Київ. Вул. Воровського, 25, кв. 149.

² Підкреслено в тексті.

В 1930 році залишив службу у Комгоспі і перейшов на штатну посаду Будівельного Інституту зі званням професора.

П. Андреев

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4805, арк. 1–2. Автограф.

На початку ХХ ст. відомий петербурзький архітектор П. С. Андреев був запрошений київською владою для забудови центру Києва.

У 1910–1914 рр. він спроектував і побудував у Києві прибутковий будинок Терещенка (сучасна адреса: вул. Терещенківська, буд. 13; 1910–1914), Волзько-Камський банк (нині вул. Хрещатик, 10; 1912–1914), ансамбль торгового пасажу з прибутковими будинками між вулицями В. Воровського (сучасна Хрещатик), 15 і Мерінгівською (сучасна М. Заньковецької), 4 (1913–1914). Брав участь у конкурсі на будівництво Київського залізничного вокзалу (1927–1932).

Архітектор працював у стилі модернізованого ампіру. Декор в архітектурі будівель збагачений мотивами, що прийшли від європейської архітектурної традиції. У них поєдналися елементи декоративного і раціоналістичного модерну.

Будинок на вул. Хрещатик, 10 був оформлений у стилі неоампір. На його фасаді збереглися барельєфні багатофігурні композиції, центральними постатями яких є античні боги – Гефест, Посейдон, Гермес, що символізують промисловість, судноплавство й торгівлю, тобто галузі, фінансовані Волзько-Камським банком.

Щодо декору ансамблю пасажу, то наведемо цитату з київських замальовок письменника В. П. Некрасова: «Даю голову на отсечение, что ни один из многих тысяч жильцов этого дома не знает, что же изображено на его фасадах. Более того, смею утверждать, этого не знает ни один киевлянин, даже ни один житель земного шара, кроме разве что авторов проекта (если они еще живы) и... меня... детишки на барельефах вовсе не играют со львом и львицей, они просто-напросто... спаивают их. Да, спаивают! Одни раскрывают ему пасть и подносят чашу с вином, наливая его из какой-то амфоры. Другие же малыши с гроздьями винограда в руках готовят вино. А двое даже дегустируют его... Вот о каких интересных вещах рассказал нам Андреев...» (Некрасов В. «Городские прогулки. Киев», журн. «Юность», 1988, № 7).

АСТРЯБ МАТВІЙ ГРИГОРОВИЧ (01.08.1843, с. Висове Горлицького пов. на Лемківщині, нині Польща – 18.01.1925, м. Лубни Полтавської обл.) – історик, архівіст, педагог, краєзнавець.

№ 38

АВТОБІОГРАФІЧНА ЗАПISKA
АСТРЯБА МАТВІЯ ГРИГОРОВИЧА¹

1923 г. [Лубны]

Родился я (1843 г. VIII. I с. с.) в Галицкой Лемковщине, в с. Висове Горлицького повета на границе Галиции и Венгрии. Фамилия моя представляет славянский архаизм «астряб», вместо современного «ястреб». Только в конце 1856 года я познакомился с начертанием и именованіем кирилловских букв у сельского дьячка. Уже самоучкой одолел я склады своего букваря в начале 1857 г. Букварь помог мне добраться до часословца. Эта духовная книжица стала моей утешительницей при пастьбе отцовской коровы и волов. Стал я потом в лесу собирать землянику и продавать посетителям Высовских курортов. На вырученные деньги я купил себе псалтырь, приблизивший меня к дьячкам и батюшкам. Один батюшка даже поохотился взять меня в свои работники и приготорить меня к поступлению в Перемышльское псаломческое училище, но сельчане побудили отца отвести меня в Горлицькое городское училище. Туда я попал в начале 1859 года. Летом этого года меня перевели во 2-й класс, и начал уже свою школьную страду без отцовской поддержки, поступил репетитором к мальчику резника. По переходе в 3-й класс в наставники своего сына и дочки взял меня довольно состоятельный мещанин, поместивший меня с своим отцом в подвальной неотопливаемой зимой комнате своего загородного дома. На следующую зиму мещанин перебрался в свой городской дом, где я уже получил ночной покой в конюшне вместе с кучером мещанина. Такая обстановка окрыляла мой начальный школьный труд. Результаты получились такие: в 1862 г. приехал из Тарнова окружной инспектор ревизовать наше училище. Заинтересовали его мои ответы, и он спросил учителя, куда я стремлюсь по окончании курса моего здешнего учения. Учитель ответил, что мое желание поступить в Перемышльское псаломщицкое училище. Ревизор выразил сожаление. Учитель пояснил, что я не имею никаких средств и сам себя содержи. Ревизор записал мою фамилию и обещал отыскать средства для помещения меня в гимназию.

¹ Надруковано: Некрологія. Заслужені для української науки і українознавства діячі, що померли в рр. 1918–1925. (доповнення до некрологів поданих в III кн. «Україна» за р. 1924). [Астряб, Матвій Григорович] // Україна : наук. двомісячник українознавства. Київ : ДВУ, 1925. Кн. 6 (15). С. 175–178.

Окончил я училище в 1862 году и тотчас написал письмо своему дяде Кириллу Федоровичу Курилу, брату матери, священнику в Восточной Галиции. Это была первая капитуляция моего самолюбия с привкусом чванства. Дядя тотчас ответил и пригласил к себе на каникулы. У дяди я продолжал репетировать его дочек и пасти скот. Ревизор, одобривший меня, оказался товарищем школьным моего дяди, дядя написал ему письмо обо мне и получил ответ, чтобы 1-й год дядей оказана была мне помощь. Дядя отвез меня в город Перемышль и поместил репетитором к сыну его арендатора, арендовавшего домик и землю дядиной жены, перемышлянки. Но уже с января 1863 года гимназический законоучитель Юстин Желеховский взял меня к себе на квартиру для примера своему племяннику Альфонзу Желеховскому, моему однокласснику, и мне была предоставлена возможность посещать вечерние занятия в псаломщицком училище. На каникулах я у дяди исполнял псаломщицкие обязанности, обязанности домашнего учителя, обязанности пастуха. По окончании 4-го класса в 1866 году я на собранную маленькую толику денег из Перемышля на каникулы отправился не к дяде, а в г. Горлицы пешком, взял себе здесь заграничный паспорт в Россию и пешком побрел в Киев, куда добрался с иссякшим кошельком. Здесь три дня я питался только квасом и куском черного хлеба, посещая киевские святыни. За спасением от голодной смерти я обратился к директору 1-й Киевской гимназии. Тогдашний директор Алексей Фомич Андреяшев принял меня очень тепло. Он поместил меня в отдельной комнате с молодыми людьми, готовившимися к испытанию на звание сельских учителей. Мне тоже выданы были учебники, чтобы я готовился к экзамену на право поступления в 5-й класс гимназии. Экзамен я выдержал и был помещен в гимназический ученический пансион на так называемый экономический счет, причем с меня словесно было взято обещание помогать товарищам-пансионерам готовить заданные уроки по языкам немецкому и латинскому. Три года, проведенные мною в гимназическом пансионе, оставили для меня самое приятное воспоминание из моего прошлого. Мне не нужно было думать, чем питаться, как одеваться, откуда добыть учебники и книги, интересные для чтения, свободу мою не только не стесняли, а инспектор Палиенко часто посылал меня пойти погулять и подышать свежим воздухом, а не засиживаться излишне за занятиями. Мне часто устраивали сельские поездки с моими гимназическими товарищами. Особенно часто ездил я в м. Прохоровку к гимназисту Александру Суровцеву, квартировавшему у директора Андреяшева. По окончании гимназии в Прохоровку пригласили меня заниматься с сыном 1-го ректора Киевского университета Михаила Александровича Максимовича. Этот ученый украинец так

меня наэлектризовал, что я переменял свое намерение искать убежища в Петроградском филологическом институте, а поступил в Киевский университет на филологический факультет по славяно-русскому отделению. Здесь ожидали меня старые невзгоды по добыванию себе пропитания и более тихого пристанища.

Перебывал я в разных семейных домах, как репетитор, и последние полтора года провел я в этой должности у профессора-хирурга Караваева, где ко мне относились замечательно тепло, По протекции своего факультетского декана Селина я провел одни каникулы у местного филантропа Григория Павловича Галагана в его селе Сокиринцах и с этим человеком у меня соединены очень трогательные воспоминания. По окончании университета со степенью кандидата я поступил преподавателем в 1-ю Киевскую гимназию, где подвергался двоекратной ревизии грозного министра Дмитрия Толстого, которые не только не сбраковал новичка, а записал в свою книжку, как очень понравившегося преподавателя, что конечно, не могло не порадовать моих бывших наставников. Познакомился я здесь с девицею – деревенскою труженицею, которую мачеха одевала в старое заштопанное платье. При первом же взаимном объяснении я откровенно поведал ей о всем своем прошлом и об учительской материальной скудности, а также о моем стремлении попасть на Кавказ. Это вызвало у нас обоих только еще больше сердечности, которая не разлучала нас во всю жизнь этой женщины-страдальницы (умерла в 1913 году 16 мая с.с.). Из Киева я был командирован в Глухов, где опять за свое преподавание удостоился благодарности от попечителя округа. Очень упрашивали меня не уезжать на Кавказ. Из Глухова я попал на службу в Закавказье, в г. Кутаис, в 1874 году. Здесь я пользовался полным расположением учащихся, учащихся и учебного начальства и местных жителей. Турецкая война лишила меня возможности материально сводить концы с концами, хотя при должности учительской занимал я и должность воспитателя при гимназическом пансионе. Полтора года я хлопотал о своем переводе на Северный Кавказ. Наконец в 1880 г. моя просьба была уважена, и начальство переместило меня в Екатеринодарскую гимназию. Здесь состоял я преподавателем преимущественно старших классов по языкам греческому и латинскому до выслуги полной учительской пенсии (в 1893 г.), занимая многие годы должности учительскую и должности воспитателя при гимназическом пансионе. В последние годы службы я был подбодрен неожиданным благосостоянием моей жены, получившей в дар от двоюродной бабушки, очень привязанной к нашей семье, небольшой кусок земли. Земля находилась в Лубенском уезде. Я вспомнил свое детство и начал хозяйничать. Но земля, по моему убеждению, банк, в который, если вложить

капитал, то получишь проценты. Какой у учителя может быть капитал? Пришлось в землю вкладывать капитал заемный да оплачивать расходы по обучению шестерых детей. Работал я больше, чем работал учителем и воспитателем, не одевал себя в новую одежду, а ежегодно прибавлял долга по тысяче рублей. Я приходил в ужас, что своим детям не оставлю никакой материальной поддержки, но даже погружу их в долги. Стал я опять искать своей учительской службы, освобождавшей меня от всякого долга. Поступил я на службу в Полтавский пансион-приют воспитателем в 1904 году (1904.VIII.10–1910.VII.5). По службе воспитателя у меня было немного свободного времени, и я его употреблял на любимую науку. Меня огорчала гибель исторических документов, и я записался в число членов Полтавской Ученой Архивной Комиссии. Здесь я встретил большого труженика, своего университетского товарища Ивана Францевича Павловского, секретаря Ученой Комиссии и полного осветителя полтавского прошлого. Ученые исследователи Полтавщины меня тепло приняли в свои соратники, постоянно отводили место для моих писаний в своих «Трудах» и меня подбодряли к работе. Но война и материальное оскуднение вышибли перья из рук этих тружеников. А я все строчу, хотя без надежды свои строки отдать на типографский станок, хотя я подвергаюсь насмешкам за свою работу, не дающую мне никакого материального вознаграждения, но меня радует мысль, что я еще думаю, хлопочу, не плеснею.

Мои печатные труды. Упражнять свое перо я начал еще на гимназической скамейке, а став студентом, я воспользовался своим пребыванием в Сокиринцах, списал песнопения тамошнего кобзаря Вересая, собрал песнопения «вертепные» и отдал их своему декану А. И. Селину. В университете писал я о княжении Данила Галицкого, за что удостоился почетного отзыва.

1. На лемковском языке написал я студентом статью о лемковском языке, в опровержение ложного взгляда в Галиции о происхождении этого языка. Моя статья была напечатана во львовском журнале «Учитель».

2. а) В 1873 г. в львовской газете «Галичанин» напечатано мое сообщение о последних днях жизни 1-го ректора Киевского университета М. А. Максимовича, о его смерти и погребении с надгробным словом, сказанным Прохоровским иереем у его могилы;

б) В том же «Галичанине» напечатано мое сообщение о воспитании русской женщины в средней школе.

3. «Процессы Андрея Марковича» напечатаны в 1909 г. в «Трудах» Полтавской Ученой Архивной Комиссии, вып. VI, стр. 81–145; вып. VII, стр. 47–90 за 1909 год.

4. «Старая Полтавщина», Вып. VIII, стр. 49–193.